T.C.

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

BALKANLARDA POZİTİF BARIŞ ARAYIŞI: BOSNA HERSEK ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Duygu Temel

100023397

İstanbul, 2024

T.C.

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

BALKANLARDA POZİTİF BARIŞ ARAYIŞI: BOSNA HERSEK ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Duygu Temel

100023397

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Oya Dağlar Macar

İstanbul, 2024

ETİK BEYAN SAYFASI

Hazırlamış olduğum tez özgün bir çalışma olup YÖK ve İstanbul Ticaret Üniversitesi Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamıyla uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiçbir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup İstanbul Ticaret Üniversitesi'nin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

Duygu Temel

ÖZET

Bosna Savaşı sonrası imzalanan Dayton Barış Antlaşması, savaş sonrası ortaya çıkan bir negatif barış durumunu temsil ederek silahlı çatışmaların sonlandırılmasına yönelik bir çerçeve sunmuştur. Bu dönem, sıcak çatışmaların olmamasına rağmen potansiyel tetikleyicilerin varlığıyla karakterize edilmektedir. Bu bağlamda, pozitif barışın tesis edilmesinin, bölge istikrarının sağlanması ve Bosna Hersek devletinin bütünlüğü için kritik bir öneme sahip olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın çıkış noktası, barış inşanın önemli bir parçası olan sosyal uyumun sağlanmasında sivil toplumun etkin bir araç olabileceği varsayımıdır. Buradan hareketle, sivil toplum ve barış inşası arasındaki ilişkiyi Johan Galtung'un geliştirdiği şiddet ve barış kavramları üzerinden analiz etmeye çalışmaktadır.

Bosna Savaşı Sonrası Bosna-Hersek'te sivil toplum tarafından yürütülen çalışmalar ile barışın inşası arasında nasıl bir ilişki vardır? sorusundan hareketle yürütülen tez çalışmasının amacı, çatışma sonrası toplumlarda sivil toplumun rolüne ilişkin süregelen tartışmalara katkıda bulunmaktır. Bu amaca yönelik olarak, çalışma kapsamında sahada çalışan farklı aktörlerle yarı-yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Zoom üzerinden sözlü ve e-mail üzerinden yazılı olarak gerçekleştirilen mülakatlarda katılımcılara çeşitli sorular iletilmiştir. İki bölüm şeklinde tasarlanan soruların ilk kısmında kurumları tanımaya yönelik sorular sorulmuş, ikinci kısımda ise Bosna Hersek sivil toplumunu tanımaya yönelik sorular yöneltilmiştir. Ayrıca girişimlerin çalışmalarına ilişkin bilgiler için yıllık raporlarından da yararlanılmıştır. Sonuç olarak örneklemden elde edilen bulgular açıklanmaya ve özetlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda, söz konusu sivil toplum girişimlerinin belirlenmesinde, yerel inisiyatif olmaları ve sosyal uyum odaklı çalışmalar yürütmeleri etkili olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Barış İnşası, Pozitif Barış, Bosna Hersek, Sivil Toplum, Uluslararası Toplum

ABSTRACT

The Dayton Peace Treaty, signed after the Bosnian War, provided a framework for ending armed conflicts, representing a post-war state of negative peace. This period is characterized by the absence of hot conflicts but the presence of potential triggers. In this context, the establishment of positive peace is considered critical for stabilizing the region and the integrity of the state of Bosnia and Herzegovina. The study's starting point is the assumption that civil society can effectively ensure social cohesion, which is an essential part of peacebuilding. From this point of view, it tries to analyze the relationship between civil society and peacebuilding through the concepts of violence and peace developed by Johan Galtung.

This thesis aims to contribute to the ongoing debates on the role of civil society in post-conflict societies by analyzing the relationship between civil society and peacebuilding in Bosnia-Herzegovina after the Bosnian War. To this end, semi-structured interviews were conducted with different actors working in the field. Participants were asked various questions during the interviews, which were conducted verbally via Zoom and in writing via e-mail. The first part of the questions was designed in two parts: questions were asked to get to know the organizations, and in the second part, questions were asked to get to know the civil society in Bosnia and Herzegovina. In addition, the annual reports of the initiatives were utilized to provide information on their work. As a result, the findings obtained from the sample are explained and summarized. The civil society initiatives in question were identified for the study because they are local initiatives and carry out social cohesion-oriented activities.

Keywords: Peacebuilding, Positive Peace, Bosnia and Herzegovina, Civil Society, International Community

İÇİNDEKİLER

Etik Beyan Sayfası ..... **ii**
Özet ..... **iii**
Abstract ..... **iv**
İçindekiler ..... **v**
Şekiller Listesi ..... **vii**
Kısaltmalar Listesi ..... **viii**
GİRİŞ **1**
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE **9**
1.1 Barış Kavramı 9
1.2 Çatışma Kavramı 11
1.2 Barışa Yönelik Kavramlar 13
1.3 Barış İnşası 16
1.4 Sivil Toplum Kavramı 20
2. TEORİK ÇERÇEVE **25**
2.1 Johan Galtung'un Barış Yaklaşımında Barış-Şiddet İlişkisi ve Transcend Modeli 25
2.2 John Paul Lederach ve Piramit Modeli 32
2.3 Liberal Barış İnşası 35
2.4 Hibrit Barış İnşası 38
2.5 Barış İnşasında Sivil Toplumun Rolü 40
3. BOSNA SAVAŞININ TARİHSEL ARKA PLANI **46**
3.1 İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Yugoslavya 46
3.2 Tito Yönetiminde Yugoslavya 47
3.3 Savaşa Giden Süreç: Yugoslavya'nın Dağılması 49
3.4 1992-1995 Bosna Savaşı: Etnik Temizlik Ve Kentkırım 52
3.5 Negatif Barışın İnşası: Dayton Barış Antlaşması 53
4. ÇATIŞMADAN UZLAŞIYA: POZİTİF BARIŞIN İNŞASI **56**
4.1 Bosna Hersek'te Uluslararası Toplum Müdahalesi ve Barış İnşası 56
4.2.1 Yüksek Temsilcilik Ofisi (OHR) 57
4.2.2 Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (YUCM) 60

4.2.3 Birleşmiş Milletler (BM) 60
4.2.4 Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT) 62
4.2.5 Avrupa Birliği (AB) 64
4.2.6 Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) 66
4.3 Bosna Hersek'te Sivil Toplum İnşası 68
4.4 Barış İnşası Bağlamında Bosna Hersek Sivil Toplumunun Girişimleri 70
4.4.1 Youth Initiative for Human Rights Bosnia and Herzegovina (YIHR) 72
4.4.2 Center for Peacebuilding (CIM) 74
4.4.3 Education builds Bosnia and Herzegovina - Jovan Divjak (OGBH) 76
4.4.4 KVART 78
4.4.5 Post Conflict Research Center (PCRC) 80
4.4.6 Memory Lab 81
4.4.7 Network for Building Peace 83
4.4.8 War Childhood Museum (WCM) 85
4.5 Bosna Hersek Sivil Toplumuna Genel Bir Bakış 87
4.5.1 Zorluklar ve Engeller 88
4.5.2 Etkinlik ve Gelecek 94
SONUÇ 102
KAYNAKÇA 108

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Şiddetin Tipolojisi.....27
Şekil 2: Şiddet Üçgeni.....28
Şekil 3: Genişletilmiş Şiddet ve Barış Kavramları 29
Şekil 4: Barış İnşası Aktörleri ve Yaklaşımları.....34
Şekil 5: 1990 Öncesi Balkanlar.....50

KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AGİT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

AVNOJ: Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobođenja Jugoslavije

BM: Birleşmiş Milletler

CIM: Centar za Izgradnju Mira

CRS: Catholic Relief Services

EUFOR: European Union Stabilization Forces

HDZ: Hrvatska Demokratska Zajednica

ICRC: International Committee of the Red Cross

IFOR: Implementation Force

KFOR: Kosovo Force

MAP: Membership Action Plan

NATO: North Atlantic Treaty Organization

NDI: National Democratic Institute

NGO: Non-governmental Organization

OGBH: Obrazovanje gradi Bosnu i Hercegovinu

OHR: Office of the High Representative

PCRC: Post Conflict Research Center

PIC: Peace Implementation Council

PRIO: Peace Research Institute Oslo

RS: Republika Srpska

SDA: Stranka Demokratske Aktivnosti

SFOR: Stabilization Force

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

TRC: South African Truth and Reconciliation Commission

UNCRO: United Nations Confidence Restoration Operation

UNDP: United Nations Development Programme

UNHCR: United Nations High Commissioner for Refugees

UNICEF: United Nations International Children's Emergency Fund

UNMIBH: United Nations Mission in Bosnia and Herzegovina

UNPROFOR: United Nations Protection Force

WCM: War Childhood Museum

YIHR: Youth Initiative for Human Rights

YUCM: Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi

GİRİŞ

1992-1995 yılları arasında Bosna Hersek'te yaşanan yıkıcı savaş bölgede silinmesi zor bir iz bırakmış, toplulukları parçalamış, nüfusları yerlerinden etmiş ve derin bir güvensizlik ve bölünme miras bırakmıştır. Etnik ve dini gerilimlerin damgasını vurduğu savaş, 1995 yılında Dayton Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla sona ermiştir. Bu antlaşma düşmanlıkların resmen sona erdiğine işaret etse de, savaş sonrası karmaşık ve zorlu bir yeniden yapılanma ve barışın inşası sürecinin sadece başlangıcıydı.

Bosna Hersek'te savaş sonrası imzalanan Dayton Barış Antlaşması, negatif barış olarak da ifade edilen, silahlı çatışmaların sonlandırıldığı bir barış ortamı yaratmıştır. Sıcak çatışmaların olmadığı fakat sıcak çatışmalara neden olabilecek unsurların var olduğu bu ortamda, pozitif barışın inşası, bölge istikrarı ve Bosna Hersek devletinin bütünlüğü için önem teşkil etmektedir. Çatışmanın ardından Bosna Hersek sadece fiziksel altyapısını değil, daha da önemlisi sosyal dokusunu yeniden inşa etmek gibi bir zorlukla karşı karşıya kalmıştır. Bu karmaşık toparlanma sürecinin ortasında, sivil toplum kuruluşlarının, etnik hatlar boyunca parçalanmış bir toplumun incelikli ihtiyaçlarını ele almak için benzersiz bir kapasiteye sahip olan önemli aktörler olarak ortaya çıktığı varsayılmaktadır. Bu tez çalışması, STK'ların Bosna Hersek'in barış inşası sürecinde oynadıkları rolü, özellikle de sosyal uyum aracıları olarak işlevlerine vurgu yaparak araştırmayı ve altını çizmeyi amaçlamaktadır.

Metodoloji ve Literatür Taraması:

Bu tez çalışmasının temel sorusunu ve alt sorularını yanıtlamak amacıyla, sivil toplum ve barış inşası ilişkisini konu alan çalışmalar incelenmiştir. İlgili alan yazın incelendiğinde konuya ilişkin olarak Türkçe literatürde az sayıda kaynakla karşılaşılmıştır. Bu çalışmalardan birisi, Alptekin Cihangir İşbilir'in Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi'nde yayımlanan "Sivil Toplum Kuruluşlarının Barış İnşası Fonksiyonları ve Türk STK'larının Barış İnşa Edici Kapasitesi Üzerine Bir Değerlendirme" adlı makalesidir. İşbilir bu makalesinde, sivil toplum kuruluşlarının

barış inşasındaki rollerinin teorik yönlerini analiz etmekte ve bu çerçeveye dayanarak, Türkiye'deki STK'ların barış inşası kapasitelerini incelemektedir. Bu alanda bir diğer önemli çalışma, Gönül Tezcan'ın Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayımlanan "Derinden Bölünmüş Toplumlarda Bölünmüş Sivil Toplum: Çözüm Önerileri" adlı makalesidir. Tezcan bu makalesinde, derinden bölünmüş toplumlarda sivil toplumun daha kapsayıcı ve uzlaştırıcı bir rol benimseme potansiyelini incelemektir. Ayrıca çalışma, dışlayıcı sivil toplum kuruluşları için çözüm önerileri sunmaktadır.

Bu tez çalışması özelinde ele alınan örnek vakanın Bosna Hersek olması nedeniyle, Bosna Hersek'te barış inşasını konu alan çalışmalar da literatür taraması kapsamında incelenmiştir. Çalışmaların liberal barış inşası üzerinde odaklandığı gözlemlenmiştir. Türkçe literatürde, konuya ilişkin önemli bir kaynak, Pınar Yürür'ün 2007 yılında savunduğu "Uluslararası Toplumun Bosna Hersek'i Yeniden Yapılandırma Süreci ve Modeli" başlıklı doktora tezidir. Yürür, uluslararası toplum tarafından oluşturulan kurumları ele aldığı çalışmasında, batılı yöntemlerle oluşturulan bu kurumları bir nevi himaye yönetimleri olarak ele almaktadır. Uluslararası toplumun Bosna Hersek'te devlet inşa sürecini anlamak için bu çalışmadan ana kaynak olarak yararlanılmıştır. Bosna Hersek'te barış inşasını konu alan bir diğer çalışma ise, Jubjana Vila'nın "In Search of Sustainable Peace: Conflict Transformation In Kosovo And Bosnia-Herzegovina" başlıklı doktora tezidir. Bu tez çalışmasında Vila, bir çatışmanın çözüm yönteminin, çatışma sonrası iklimi, durumu etkilediği iddiasındadır. Kosova ve Bosna Hersek'te istikrarlı ancak sürdürülebilir olmayan barışa karşılık pozitif barışın inşası için yazar iki öneride bulunmaktadır. İlki, Bosna'daki güç paylaşım yapısının gözden geçirilmesi, ikinci olarak Kosova'nın statüsünün açıklığa kavuşturulmasıdır. Negatif barış eğilimli çatışma çözümlerine eleştiri getiren çalışma, çatışma dönüşümü ve müdahale arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmaktadır.

Sivil toplum ve barış inşası arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışmada, örnek vaka olarak seçilen Bosna Hersek'teki sivil toplumu konu alan çalışmalar incelenmiştir. Literatürde Bosna Hersek'teki sivil toplumu esas alan çalışmalar çoğunlukla, uluslararası toplumu temsil eden kurumların ülkede barışı ve demokrasiyi teşvik etmek amacıyla sivil toplumu destekleme ve geliştirme faaliyetleri ile ilgilenmektedir. Ivana Howard'ın "Building Civil Society in Bosnia and Herzegovina: Challenges and Mistakes" adlı makalesi bunlardan birisidir. Howard, Dayton Barış Antlaşması'nın başarılı bir şekilde uygulanmasında kilit role sahip olarak gördüğü sivil toplumun inşasında uluslararası toplumun faaliyetlerini ve etkilerini tartışmaya açmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının karar alma süreçlerine katılımının artması gibi bazı olumlu sonuçlar elde edilmiş olsa da, önemli zorluklar ve hatalar da yapıldığını ifade eden Howard, bağışçı koşullarının sivil toplumun gelişimi üzerindeki etkisini, uluslararası ve yerel aktörler arasındaki gerilimleri ve derin bir şekilde bölünmüş bir toplumda demokratik yönetişimi teşvik etmenin zorluklarını tartışmaktadır. Sivil toplumu hem işleyen demokratik bir devletin ürünü hem de ön koşulu olarak ele almaktadır. Bu alanda bir diğer önemli çalışma, V. P. Gagnor Jr.'ın "International NGOs in Bosnia-Herzegovina: Attempting to Build Civil Society" başlıklı çalışmasıdır. Dayton Barış Antlaşması'nın ardından Bosna Hersek'te sivil toplumun inşasında uluslararası sivil toplum kuruluşlarının rolünü ele alan çalışma, tezin ana kaynaklarından birini oluşturmaktadır.

Adam Fagan, "Civil Society in Bosnia Ten Years After Dayton" adlı makalesinde milliyetçi partilerin etkisini azaltmakta bir araç olarak gördüğü sivil toplumun devlet inşası projesindeki rolünü ve katkısını ele almaktadır. Bronwyn Evans-Kent ve Roland Bleiker, "Peace beyond the State?: NGOs in Bosnia and Herzegovina" adlı makalelerinde, çatışma sonrası yeniden yapılanma bağlamında ele aldıkları sivil toplum faaliyetlerinin, sürdürülebilir barışa katkılarını ve sınırlılıklarını incelemektedirler. Bosna Hersek özelinde ortaya çıkan bir takım sorunları belirleyerek, sivil toplumun barış inşası sürecinde daha bağımsız hareket etmelerini sağlayacak alternatif yollar sağlamaya çalışmaktadırlar.

Thania Paffenholz'un Civil Society and Peacebuilding adlı eseri, sivil toplumun barış inşası için ne anlama geldiğini ve silahlı çatışmaları sona erdirmek, barışı sürdürmek için ne kadar etkili olabileceğini anlamak açısından alandaki en önemli eserlerin başında gelmektedir. Bu tez çalışmasında sivil toplum ve barış inşası arasındaki ilişkiyi anlayabilmek adına bu eserden ana kaynak olarak yararlanılmıştır.

Sivil toplumun barışın inşasındaki rolü son on yılda giderek daha fazla kabul görmeye başlamıştır. Günümüzde asıl soru artık sivil toplumun barışın inşasında oynayacak bir rolü olup olmadığı değildir; potansiyelini nasıl gerçekleştirebileceği, çeşitli aktörlerin rollerinin neler olduğu, kritik faktörlerin neler olduğu ve bunların etkinliği için ön koşullar var mı ve dış aktörler en iyi şekilde nasıl destek sağlayabilir şeklindedir. İlgili alanyazın taramasında da görüldüğü üzere Türkçe literatürde, Bosna Hersek özelinde sivil toplum ve barış inşası arasındaki ilişkiyi ele alan çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle, Bosna Savaşı sonrası, Bosna Hersek'te sivil toplum tarafından yürütülen çalışmalar ile barışın inşası arasında nasıl bir ilişki vardır? sorusundan hareketle yürütülen bu çalışma, Türkçe literatürdeki bu boşluğun doldurulmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Çalışmanın çıkış noktası, barış inşasının önemli bir parçası olan sosyal uyumun sağlanmasında sivil toplumun etkin bir araç olabileceği varsayımıdır.

Çalışma kapsamında bu varsayım, Johan Galtung ve John Paul Lederach'ın barış inşasına ilişkin teorileri ve nispeten yeni bir kavram olan hibrit barış kavramı üzerinden analiz edilecektir. Barış inşasının sivil karakterine vurgu yapmaları nedeniyle, çalışma kapsamında bu teoriler seçilmiştir. Galtung ve Lederach, barış inşası sürecinde her kademe aktörün sürece dahil edilmesinin önemine vurgu yapmaktadır. Aynı şekilde hibrit barış inşası da yerel aktörlerin sürece katılımının önemini vurgulamaktadır. Buradan hareketle, Bosna Hersek'te barış inşası alanında faaliyet gösteren girişimler, bu teoriler ışığında incelenecektir.

Tez özelinde ele alınan barış inşası, örnek vakası Bosna Hersek olması nedeniyle de, geçmişle yüzleşmeyi, barış eğitimini, diyalogu, uzlaşıyı esas alan bir barış inşasıdır. Ele alınacak kurumlar belirlenirken, bu esas göz önünde bulundurulmuştur. Çatışma ve barış inşası, çeşitli aşamaları içeren karmaşık ve dinamik bir süreçtir. Bu aşamalar

çatışmaların evrimini ve dinamiklerini anlamaya yardımcı olmaktadır. Farklı modeller mevcut olmakla birlikte, çatışmanın yaygın olarak kabul gören dört aşaması vardır. Bunlar; savaş, silahlı çatışma (daha az sayıda can kaybıyla savaştan ayrılır), barış müzakereleri için fırsat pencereleri ve büyük ölçekli şiddet olaylarını takip eden dönem[1] (Paffenholz, 2010).

Çatışma çözüldükten veya yönetildikten sonraki süreç, bir uzlaşma ve yeniden inşa dönemini ifade etmektedir. Bu aşama güvenin yeniden inşa edilmesini, altta yatan sorunların ele alınmasını ve daha istikrarlı ve olumlu bir ilişki için çalışılmasını içermektedir. Çatışma sonrası çabalar, gelecekteki çatışmaları önlemeye veya çatışmaya katkıda bulunan sistemik sorunları ele almaya yönelik tedbirleri içermektedir. Bu çalışma kapsamında ele alınan çabalar, çatışma çözümü sonrası süreci kapsamaktadır. Başka bir deyişle, Dayton Barış Antlaşması sonrası sivil toplumda ortaya çıkan barış inşası girişimleri ele alınmaktadır.

Bu çalışmada yöntem olarak, birincil ve ikincil kaynaklar analitik incelemeye tabi tutulmuş ve çalışma nitel bir araştırma olarak kurgulanmıştır. Nitel araştırma yöntemine uygun olarak, ele alınan sivil toplum girişimleri hakkında derinlemesine bilgi toplamak amacıyla yarı-yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Girişimlerin belirlenmesinde, yerel inisiyatif olmaları ve sosyal uyum odaklı çalışmalar yürütmeleri etkili olmuştur. Bu kapsamda ele alınan sivil toplum girişimlerine aşağıdaki sorular yöneltilmiştir:

1. Girişiminizin amacı nedir? Niçin böyle bir girişime ihtiyaç duydunuz?
2. Hedef grubunuz kimlerden oluşmaktadır?
3. Çalışmalarınızın başarısı hakkında ne düşünüyorsunuz? Bu başarılar ölçülebilir mi?
4. Bosna Hersek'te sivil toplumun etkinliği hakkında ne düşünüyorsunuz?
5. Bosna Hersek'te toplumun sivil toplum girişimlerine bakışı nasıldır?
6. Bosna Hersek sivil toplumunun karşılaştığı zorluklar nelerdir?

[1] Şiddet eylemlerinin veya çatışmaların önemli ve yaygın bir şekilde meydana gelmesinin ardından gelen bir zaman dilimini ifade eder.

7. Ülkedeki etnik bölünmeler ve bunun iki entitenin oluşturulması yoluyla bölgesel ifadesi, sivil toplumun gelişmesine engel teşkil ediyor mu?
8. Bosna Hersek'te daha etkin bir sivil toplum için neler yapılabilir?

Elde edilen bulgular birincil kaynak olarak ele alınmıştır. Girişimlerin yıllık raporları, onların çalışmalarının bir özetini içermektedir. Bu nedenle, girişimlerin çalışmalarına ilişkin bilgiler yıllık raporlardan elde edilmiştir. Çalışma, örneklemlerden elde edilen önemli bulguları açıklamaya ve özetlemeye çalışmaktadır.

Bu tez çalışması, Bosna Hersek'te faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının bakış açılarını ve girişimlerini incelemek açısından önemli olmakla birlikte, bazı sınırlamalara da tâbidir. Çalışmanın kapsamının ve bulgularının kapsamlı bir şekilde anlaşılması için bu sınırlamaların belirtilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Kayda değer bir kısıt STK'lara ve temsilcilerine erişim esnasında yaşanan zorluk olarak ifade edilebilir. Bu kısıtın toplanan verilerin çeşitliliğini etkilediği söylenebilir. Bir diğeri, görüşmelerin gerçekleştirildiği zaman kısıtlamasıdır. Zaman kısıtlamaları nedeniyle veri toplama sürecinin derinliği ve genişliği etkilenmiştir. Daha uzun bir zaman dilimi, tartışılan konuların daha kapsamlı ve incelikli bir şekilde araştırılmasına olanak sağlayabilirdi. Dil engeli bu çalışmada bir başka sınırlama olarak ortaya çıkmıştır. Görüşmeler İngilizce olarak gerçekleştirilmiştir. Fakat bu dilin her iki taraf için de anadil olmaması görüşmeler sırasında iletişimin derinliğini etkilemiş olabilir. Türkçe'ye çeviriler, titizlikle yapılmasına rağmen, katılımcıların orijinal ifadelerindeki nüansları tam olarak yakalanamamış olabilir. Çalışmadan elde edilen bulgular bağlama özgüdür ve genelleme yapılamaz. Araştırma belli bir ülkeye odaklanmıştır ve diğer ülke sivil toplumlarını temsil etmemektedir. Nitel araştırmanın doğası gereği, katılımcıların yanıtları, kendi anlayış ve önyargılarından etkilenmiş olabilir. Zoom üzerinden gerçekleştirilen görüşmeler sırasında açıklık ve şeffaflığı sağlamak için çaba gösterilmiş olsa da, önyargı potansiyeli bir sınırlama olmaya devam etmektedir. Bu sınırlamalara rağmen, bu çalışmadan elde edilen bulgular, söz konusu bağlamda Bosna Hersek sivil toplumunun karşılaştığı zorlukların ve bakış açılarının anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Daha geniş bir zaman dilimine, daha kapsamlı bir erişime ve Bosna Hersek halkının

anadilinde değerlendirmelere sahip gelecekteki araştırmalar, daha kapsamlı bir analiz sağlamak için bu bulguların üzerine inşa edilebilir.

Tez, dört bölümden oluşmaktadır. Tezin ilk bölümünde kavramsal çerçeve ele alınmaktadır. Bu kapsamda; barış, çatışma, barış inşası ve sivil toplum kavramları açıklanmaktadır. İkinci bölümde, teorik çerçeve ele alınmaktadır. Bu kapsamda, Johan Galtung ve John Paul Lederach'ın barış yaklaşımları, liberal barış inşası ve hibrit barış inşası teorileri ve sivil toplumun barış inşasındaki rolü incelenmektedir. Sivil toplum ve barış inşası arasındaki ilişki üzerine halihazırda yapılmış olan çalışmaların ele alındığı bu bölümden hareketle genel bir perspektif sunulmaya çalışılmıştır.

Kalıcı ve sürdürülebilir bir barış inşası, çatışmanın nedenlerinin, gelişim sürecinin, kurumlarının, taraflarının doğru ve detaylı biçimde tanımlanmasını gerektirmektedir. Bu nedenle, tezin üçüncü bölümünde tarihsel bir arka plana yer verilmektedir. Bu bölümde, araştırmanın sınırları itibariyle odaklandığı dönem yirminci yüzyılın son çeyreğidir. İkinci Dünya Savaşı sonunda Josep Broz Tito önderliğinde kurulan Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti, adeta bir kültür mozaiği görünümüne sahipti. Karmaşık etnik yapısı itibariyle dünyada kozmopolitik devletlerin en iyi örneğini teşkil etmekteydi. Mayıs 1980'de Tito'nun ölümü ve Gorbaçov liderliğinde Doğu Avrupa'dan yayılmaya başlayan özgürlükçü hava etkisini Yugoslavya üzerinde de gösterdi. Bu bölümde Bosna Hersek'te savaşa giden süreçte önemli bir eşik olarak Yugoslavya'nın dağılması ve bölgede yaşanan gelişmeler incelenmektedir.

Dördüncü bölümde, Dayton Barış Antlaşması ile başlayan devlet inşa süreci detaylı olarak ele alınmaktadır. 1991 yılında Hırvat topraklarında başlayan iç savaş, 1992 yılının baharında Bosna Hersek'e sıçramış ve İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana Avrupa'nın gördüğü en şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Çatışmaların durdurulması için Amerika Birleşik Devletleri'nin girişimi ile başlatılan süreç, uluslararası toplumun her alanda müdahalesine açık bir devlet yaratmıştır. Buradan hareketle, bölgede uluslararası toplum adına faaliyet gösteren kurumlar ve faaliyetleri incelenmektedir.

Bosna Hersek gibi iç savaş geçmişine sahip toplumlarda, barışçıl bir geleceğin, toplum tabanından inşa edildiği sürece mümkün olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca devam eden bu bölümde, bölgede kalıcı barışın sağlanmasına yönelik olarak tabandan gelen kolektif aktörler olarak sivil toplumun çalışmaları ve sivil topluma engel teşkil eden birtakım unsurlar incelenmektedir. İlk bölümde çizilen teorik çerçeveyi esas alarak Bosna Hersek'te çatışmanın dönüştürülmesi ve toplumsal barışın sağlanmasında yerel sivil toplumun rolleri analiz edilmektedir. Ayrıca bu bölüm, Bosna Hersek sivil toplumuna ilişkin genel gözlemlerle sona ermektedir.

Siyaset felsefesinin her daim güncelliğini koruyan tartışma konularından biri olarak barış kavramına odaklanan çalışma, pratik sorunlara çözümler üretme kaygısı gütmemektedir. Bilginin anlamlı değişim yaratma gücüne inanan bu çalışma, sivil toplumun barış inşasında oynadığı rol üzerinde devam eden tartışmayı genişletmeye ve derinleştirmeye yardımcı olmayı ummaktadır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1 Barış Kavramı

Barış kelimesinin kökeni Latince'ye dayanmaktadır. Latince "pax" terimi İngilizce "peace" kelimesinin öncülüdür (Eminoğlu ve Aydın, 2021). “Pax” kelimesi aynı zamanda, “anlaşma” kelimesinin de öncüllerindendir. Bu yönüyle barışın, *“sözleşmeye bağlı, bilinçli ve üzerinde karşılıklı fikir birliğine varılmış ilişkilere dayanan bir savaşsızlık durumu olduğu”* söylenebilir (Özerdem, 2013). Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük’te barış, “uyum, karşılıklı anlayış ve hoşgörü ve hoşgörü ile oluşturulan ortam olarak açıklanmaktadır.

Antik Roma'da "pax" sadece bir kelime değil, aynı zamanda Roma İmparatorluğu'ndaki istikrar ve düzen dönemiyle ilişkilendirilen bir kavramdı. "Pax Romana" fikri, belirli tarihsel dönemlerde Roma İmparatorluğu sınırları içinde var olan göreceli barışa ve büyük çatışmaların yokluğuna atıfta bulunmaktaydı (Eminoğlu ve Aydın, 2021).

Barış, tarih boyunca çeşitli biçimlerde ve bağlamlarda peşinden koşulan ve tanımlanması zor bir kavramdır. Literatürde farklı barış tanımları karşımıza çıkmaktadır. Sözlük anlamına bakıldığında barış; savaşın yokluğu durumuna karşılık gelmektedir (Özerdem, 2013).

Barış, bireyler, gruplar veya uluslar arasında bir uyum, anlayış ve sükûnet halidir. Genel olarak çatışma veya şiddetin yokluğu olarak anlaşılır ve sadece düşmanlıkların sona ermesini değil, aynı zamanda işbirliğini, karşılıklı saygıyı ve refahı teşvik eden olumlu ilişkilerin ve sosyal yapıların kurulmasını da kapsamaktadır. Daha geniş anlamda barış, baskı, eşitsizlik ve çevresel bozulmadan arınmış adil, eşitlikçi ve müreffeh bir toplum için temel bir insan arzusu olarak görülebilir.

İnsanlığın en temel arzularından birisi olduğu düşünülen barışın, bireysel, toplumsal ve küresel düzeyde, refah ve gelişmenin ön koşulu olduğu varsayılmaktadır. Günümüzde, gelişen silah teknolojileri ve çatışmaların karmaşıklığının, barışa olan ihtiyacı daha da artırdığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Akademisyenler, barışı açıklarken üç ana kavramsal yaklaşımı kullanmışlardır: dar ve geniş barış, pozitif ve negatif barış, ve devlet merkezli barış ile süreç odaklı barış. Geleneksel olarak, günlük dilde barış ve savaş arasında basit bir zıtlık kabul edilmektedir. Bu yaklaşım, barışı, savaşa dair çatışma, şiddet veya tehdidin olmadığı "klasik" tanımıyla özdeşleştirmektedir. Ünlü Fransız düşünür, Raymond Aron'un "uzun veya kısa vadede politik birimler arasındaki rekabete ara verilmesi" şeklinde tanımladığı barış anlayışı bu bağlamda kullanılmaktadır. Barış çalışmaları ilerledikçe, bu tanımın sadece fiziksel şiddeti ele aldığı için "dar barış" olarak adlandırılmaya başlandığı gözlenmiştir (Aron 1966, akt. Diez, Bode ve Costa, 2011). Fakat belli bir yerde savaşın olmaması, her zaman barış olduğu anlamına gelmemektedir. Dar anlamıyla barış tanımlaması, barışı anlamada yeterli değildir. Barış sadece şiddetin yokluğu değildir; aynı zamanda çeşitliliğe değer veren, sosyal refahı teşvik eden ve çevreyi koruyan adil ve eşitlikçi bir toplumun aktif olarak inşa edilmesini de içermektedir.

Johan Galtung, barışın daha geniş bir anlamını önererek, barışı "yapısal şiddetin yokluğu" olarak tanımlamaktadır. Yapısal şiddet, bir devletin bireylerin tam potansiyellerine ulaşmalarını engelleyen sistemsel engellerin olmaması anlamına gelmektedir (Galtung, 1969). Yapısal şiddet, örneğin açlık, ırkçılık, cinsiyet ayrımcılığı, siyasi baskı gibi durumlarla açıklanabilir. Bu nedenle şiddet, barış ve savaş bağlamında yalnızca fiziksel zarar veya acıyla sınırlı değildir, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve ekonomik kurumların yapısına yerleşebilmektedir.

Barış tanımını genişleten ikinci bir kavramsal yaklaşım, pozitif ve negatif barıştır. Negatif barış, doğrudan şiddetin olmadığı bir durumu ifade ederken, pozitif barış, sömürünün en aza indirildiği veya tamamen ortadan kaldırıldığı ve açık veya yapısal şiddetin bulunmadığı bir toplumsal bağlamı temsil etmektedir (Diez, Bode ve Costa, 2011). Batı düşünce sisteminde barış uzun yıllardan beri negatif barış üzerinden algılanagelmiştir. Şiddetli çatışmaların çözümünde kullanılan; arabuluculuk, askeri müdahale gibi şiddeti sonladırmak ya da azaltmak üzerine yöntemler negatif barış odaklıdır (Özerdem, 2013).

Son olarak, akademisyenler barışı, ulaşılması gereken bir hedef veya örneğin bir barış anlaşması veya devam eden bir süreç olarak tanımlamışlardır. Barışı bir süreç olarak anlamak, toplum içindeki barışçıl ilişkilerin sürekli olarak geliştirilmesi gerektiği fikrini içermektedir. Dolayısıyla, barış hiçbir zaman kesin olarak "tamamlanabilir" bir durum değildir, sürekli çaba ve değişen koşullara uyum gerektiren devam eden bir süreçtir (Diez, Bode ve Costa, 2011).

1.2 Çatışma Kavramı

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, etnik, dini, siyasi ve ekonomik nedenlerden kaynaklanan iç çatışmalar giderek artmıştır. Bu durum, hem devletleri hem de akademisyenleri, çatışmaların önlenmesi, kontrol edilmesi, çözümlenmesi ve kalıcı barışa ulaştırılması için yeni yöntemler geliştirmeye yöneltmiştir. Bu yeni yöntemler geliştirme çabaları, çatışmaların nedenleri, dinamikleri ve aşamaları hakkında daha derin bir anlayışa ulaşmaya yardımcı olmuştur. Ayrıca, çatışmanın farklı aşamalarında, o aşamanın dinamiklerine uygun yöntemlerin uygulanması gerektiği anlayışının gelişmesine de katkıda bulunmuştur (Demir, 2017).

Toplumsal yaşamın doğal bir parçası olan çatışma, üzerinde ortak bir anlayışa varılamamış bir kavramdır. Literatürde farklı çatışma tanımları mevcuttur. Evans ve Newnham'a göre *"Çatışma, iki veya daha fazla aktörün, karşılıklı olarak bir diğerini dışarıda bırakan veya karşılıklı olarak birbiriyle uyuşmayan hedefler güttüğü zaman ortaya çıkan toplumsal bir durumdur."* (Evans ve Newham, 2007). Bercovitch ve Jackson çatışmayı *"iki veya daha fazla aktör arasında uyumsuzluk algısı ve bu tür algıya eşlik eden davranış dizgesi"* olarak tanımlamaktadır (Bercovitch ve Jackson, 2020).

Uppsala Üniversitesi Barış ve Çatışma Araştırmaları Bölümü, Uppsala Çatışma Veri Programı, çatışmaları şu şekilde kategorize etmektedir[2]:

[2] Detaylı bilgi için bkz.https://www.pcr.uu.se/research/ucdp/definitions/#tocjump_6168974878915829_10

1. Devletlerarası Çatışma (Inter-State Conflict): İki veya daha fazla devlet arasındaki çatışmaları ifade eder.
2. Devletiçi Çatışma (Intra-State Conflict): Tek bir devlet içindeki, genellikle devlet ile devlet dışı aktörler arasındaki veya devlet içindeki çeşitli gruplar arasındaki anlaşmazlıkları içerir.
3. Yabancıların müdahil olduğu Devlet İçi Çatışmalar (Intrastate with Foreign Involvement/Internationalized Conflict): Bir hükümet ile hükümet dışı bir taraf arasında, hükümet tarafının, karşı tarafın veya her iki tarafın da çatışmaya aktif olarak katılan diğer hükümetlerden asker desteği aldığı silahlı çatışma.
4. Sistem-dışı Çatışma (Extra-systemic conflict): Sistem dışı bir çatışma, bir devlet ile kendi toprakları dışındaki devlet dışı bir grup arasındaki çatışmadır. Bu çatışmalar tanımı gereği bölgeseldir, çünkü hükümet tarafı devlet sistemi dışındaki bir bölgenin kontrolünü elinde tutmak için savaşmaktadır.Son sistem dışı çatışma 1974 yılında sona ermiştir. Bu kategori temel olarak sömürge çatışmalarını içermektedir.
5. Devlet dışı çatışma (Non-state conflict): Her ikisi de bir devletin hükümeti olmayan iki organize silahlı grup arasında, bir yıl içinde savaşa bağlı en az 25 ölümle sonuçlanan silahlı güç kullanımı.
6. Tek taraflı şiddet (One-sided violence): Bir devletin hükümeti veya resmi olarak örgütlenmiş bir grup tarafından sivillere karşı bir yılda en az 25 kişinin ölümüyle sonuçlanan kasıtlı silahlı güç kullanımı.

Çatışma literatüründe üzerinde özellikle durulması gereken kavramlar vardır. Bu kavramlar; çatışma önleme, çatışma yönetimi ve çatışma çözümüdür. Çatışma kavramı gibi, bu kavramlar üzerinde de kavramların tanımı ve kullanımı konusunda mutabakat yoktur. Öte yandan bu kavramlar, çatışmanın nasıl ele alınacağı ve çözüleceği konusunda farklı yaklaşımları temsil etmektedir.

Çatışma önleme, çatışmaların ortaya çıkmasını engellemeye yönelik bir dizi faaliyeti ifade etmektedir. Bu faaliyetler, çatışmanın temel nedenlerini ortadan kaldırmaya veya en azından azaltmaya yöneliktir. Çatışma önleme faaliyetleri, devletlerarası veya

devletiçi çatışmaları hedef alabilmektedir (Ciğer, 2013). Devletlerarası çatışmalar (inter-state), iki veya daha fazla devletin arasındaki çatışmalardır. Devletiçi (intra-state) çatışmalar ise, bir devletin içindeki gruplar veya topluluklar arasındaki çatışmalardır.

Çatışma önleme faaliyetlerini diğerlerinden ayıran özellik, uyuşmazlığın henüz bir çatışmaya dönüşmemiş olmasıdır. Bu nedenle, çatışma önleme faaliyetleri, çatışmanın şiddetlenmesini ve genişlemesini önlemek için erken müdahalede bulunmayı amaçlamaktadır. Çatışma önleme faaliyetlerinin bazı yöntemleri şunlardır: İyi niyet girişimleri, önleyici konuşlandırma, güven artırıcı önlemler (Ciğer, 2013). Çatışma önleme, uluslararası barışın sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Çatışmaları önleyerek, çatışmaların neden olduğu can kayıplarını, yıkımı ve istikrarsızlığı engellemek mümkündür.

Özerdem'e göre çatışma yönetimi, çatışmanın taraflarından biri ile işbirliği içinde olan üçüncü tarafların, çatışmayı durdurmak ve çatışmanın olumsuz etkilerini azaltmak için kullandıkları stratejilerdir. Bu stratejiler, çatışmanın temelinde yatan nedenleri çözmeyi değil, çatışmayı kontrol altına almayı ve çatışmanın olumsuz etkilerini azaltmayı amaçlamaktadır (Özerdem, 2013). Tanner'a göre ise çatışma yönetimi, *"çatışmanın sınırlandırılması, etkilerinin hafifletilmesi veya kontrol altına alınmasını"* ifade etmektedir (Tanner, 2000).

Çatışma çözümü, *"çatışmanın nedenlerinin ortaya konulması ve çatışan taraflar arasında daha güçlü ve uzun soluklu bir ilişki kurulması ile ilgilenmektedir"* (Özerdem, 2013). Çatışma çözümü, üç farklı aşamadan oluşur. Bunlar; barış yapmak, çatışmanın dönüştürülmesi ve barışın inşası, kalıcı barışın sağlanmasıdır (Demir, 2017).

1.2 Barışa Yönelik Kavramlar

Uluslararası ilişkiler literatüründe silahlı çatışmaların önlenmesi, yönetilmesi ve çatışmalara çözüm üretilmesi için uygulanan farklı türlerdeki müdahaleleri tanımlamak

için çeşitli kavramlar kullanılmaktadır. Barışı destekleme operasyonları olarak ifade edilen bu kavramları; barış yapma (peacemaking), barışı koruma (peacekeeping), barışa zorlama (peace enforcement) ve barış inşası (peacebuilding) şeklinde sıralayabiliriz. Ancak bu kavramların her zaman net bir biçimde tanımlanmış olmadıklarını belirtmek önemlidir.

Soğuk Savaş sonrası barışa destek operasyonları, içeriği ve araçları bakımından önemli dönüşümler yaşamıştır. Bu operasyonlar, artık sadece BM'nin değil, NATO, Afrika Birliği gibi uluslararası örgütlerin de sorumluluğunda yürütülebilmektedir. Ayrıca, son yıllarda barışı inşa etmek için uluslararası örgütler, devletler ve sivil toplum kuruluşları arasında işbirliğinin arttığı ve bu operasyonları birlikte yürüttükleri görülmektedir (Halistoprak, 2019).

Barış yapma, devam eden bir çatışmanın durdurulması ve barışçıl bir çözümün bulunması için yürütülen müzakere, arabuluculuk gibi faaliyetleri ifade etmektedir. Bu faaliyetler, tarafların birbirlerini dinlemelerine, müzakerelere başlamalarına ve bir ateşkes veya barış anlaşmasına varmalarına yardımcı olmaktadır (Ciğer, 2013). Barış yapma faaliyetlerinin başarılı olması için, tarafların çatışmayı sonlandırmaya istekli olmaları gerekmektedir. Taraflar, çatışmanın devam etmesinin kendilerine maliyetinin, barış anlaşmasına varmanın maliyetinden daha fazla olduğunu kabul etmelidirler.

Barış yapma faaliyetleri çeşitli aktörler tarafından yürütülebilmektedir. Bunlar arasında devletler, devlet temsilcileri, bölgesel örgütler, sivil toplum kuruluşları, hükümet dışı gruplar ve bağımsız çalışan tanınmış kişiler sayılabilir. BM, barış yapma faaliyetlerinde önemli bir rol oynamaktadır. BM Genel Sekreteri, çatışma bölgelerinde özel temsilciler veya arabulucular görevlendirebilmektedir. Ayrıca, BM Güvenlik Konseyi, barış yapma faaliyetlerini desteklemek için kararlar alabilmektedir (Ciğer, 2013). Barış yapma faaliyetlerinin başarılı olmasının, kalıcı bir barışın sağlanmasında önemli bir adım olduğu düşünülmektedir. Bu faaliyetler, çatışmanın yeniden patlak vermesini önlemeye ve bölgesel istikrara katkıda bulunmaya yardımcı olabilmektedir. Bosna Hersek

meselesini çözüme ulaştıran Dayton Barış Antlaşması ve Kuzey İrlanda'daki Hayırlı Cuma Anlaşması[3], barış yapma girişimlerine örnek olarak verilebilir.

Barışı koruma, çatışmanın tarafları arasında doğrudan çatışmanın önlenmesi veya durdurulması için yürütülen askeri ve sivil faaliyetler olarak da tanımlanabilir. Bu faaliyetler, tarafların silahlı kuvvetlerini birbirinden ayırmayı, insani müdahaleyi izlemeyi, kontrol etmeyi ve desteklemeyi içermektedir. Barışı koruma, barış inşası ve barış yapma faaliyetlerini de kapsayabilir (Özerdem, 2013). Kosova Savaşı'ndan sonra Kosova'da görevlendirilen NATO liderliğindeki bir barışı koruma gücü KFOR (Kosovo Force) ve 2004'ten bugüne Bosna Hersek'te faaliyet gösteren EUFOR (European Union Stabilization Forces), barışı koruma operasyonlarına örnek olarak gösterilebilir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana, barışı koruma daha çok çatışmalardan etkilenen devletlerde barışı inşa etme, barışı sağlama ve barışı uygulama gibi faaliyetlerin yanında gerçekleşmektedir.

Barışa zorlama operasyonları, çatışmanın devam ettiği ve tarafların ateşkes iradesinin olmadığı durumlarda, askeri güç kullanarak ateşkesi sağlamaya yönelik müdahalelerdir. Bu operasyonlar, barışı koruma operasyonlarından farklı olarak, daha büyük bir askeri güç gerektirir ve daha zorlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Barışa zorlama operasyonları, genellikle taraflar daha önce imzalanmış bir ateşkes anlaşmasına uymuyorsa, çatışmanın devam etmesi sivil kayıplara yol açıyorsa ve BM tarafından desteklenen bir ateşkes/barış planını tarafların kabul etmesini sağlamak gerekiyorsa uygulanmaktadır. Bu operasyonlara örnek olarak, 1950 yılında Kore Savaşı'na, 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i

[3] Hayırlı Cuma Anlaşması, uzun süre boyunca uzlaşma sağlanamayan ve Milliyetçiler ile Birlikçiler arasındaki şiddetli çatışmanın ardından 1998 yılında imzalanmıştır. Bu tarihi anlaşma, Kuzey İrlanda'da devam eden şiddeti sona erdirmiştir. Anlaşma, yetki devri, silahsızlanma, ceza adalet sistemi ve polis kuvvetleri gibi kritik konulara yönelik çözümler içermiş; aynı zamanda Kuzey İrlanda Meclisi ve Sivil Forum gibi idari ve danışma yapılarının kurulmasına öncülük etmiştir. Böylelikle, Birleşik Krallık hükümetinin bazı yetkileri Kuzey İrlanda'ya devredilmiştir. 22 Mayıs 1998'de yapılan halk oylamasında, Kuzey İrlanda seçmenlerinin %71.2'si ve İrlanda Cumhuriyeti seçmenlerinin %94.39'u anlaşmayı kabul etmiştir. Bkz.https://www.democraticprogress.org/wp-content/uploads/2014/02/TURKISH-PDF.pdf

işgaline ve 1999 yılında Sırbistan'a yapılan müdahaleler gösterilebilir (Halistoprak, 2019).

Barışa zorlama, askeri güç kullanımı da dahil olmak üzere bir dizi zorlayıcı tedbirin uygulanmasını içermektedir. Güvenlik Konseyi'nin açık yetkisini gerektirmektedir. Güvenlik Konseyi'nin barışa yönelik bir tehdit, barışın ihlali veya saldırı eylemi karşısında harekete geçmeye karar verdiği durumlarda uluslararası barış ve güvenliği yeniden tesis etmek için kullanılmaktadır. Konsey, uygun durumlarda, yetkisi dahilinde ve BM Şartı'na uygun olarak yaptırım eylemi için bölgesel örgütleri ve ajansları kullanabilmektedir.[4]

1.3 Barış İnşası

"Barış her şey değildir ama barış olmadan her şey hiçbir şeydir."

Willy Brandt[5], 3 Kasım 1981.

Barış inşasının tanımına yönelik tam bir mutabakat yoktur. Temelde kavram, barışa ulaşma sürecini ifade etmektedir. Farklı teorik bakış açılarına bağlı olarak barış inşası yaklaşımları, faaliyetlerin kapsamı ve çerçevesi açısından önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Heywood'a göre barış inşası, *"sürdürülebilir barış için, şiddet içeren çatışmanın derin-köklü, yapısal nedenlerine kapsamlı bir biçimde yönelerek, gerekli koşulların yaratılmasını amaçlayan uzun vadeli bir süreçtir".* Başka bir deyişle, barış inşası, barış yapma ve barışı korumadan sonra gelen bir aşamadır. (Heywood, 2018).

[4] Bkz. https://peacekeeping.un.org/en/terminology

[5] Willy Brandt (1913-1992). Federal Almanya Cumhuriyeti'nin ilk sosyal demokrat Başbakanı. Asıl adı Herbert Ernst Frahm'dır. 1969'da Batı Almanya Şansölyesi seçilen Brandt, önemli sosyal ve ekonomik reformları hayata geçirdi ve Doğu Avrupa ülkeleri ve Sovyetler Birliği ile ilişkileri geliştirmeyi amaçlayan, Ostpolitik olarak bilinen bir diplomatik politika izledi. Uzlaşma çabalarından dolayı 1971'de Nobel Barış Ödülü'ne layık görüldü. Bkz. https://www.perspektif.online/willy-brandt-ve-almanyanin-dogu-acilimi/#_ftn2

Barış inşası terimi ilk kez 1976'da Johan Galtung'un "*Three Approaches to Peace: Peacekeeping, Peacemaking and Peacebuilding*" başlıklı makalesinde barış yapmak ve barışı korumak kavramlarından farklı olarak, çatışma çözümünde şiddetli çatışmaların kök nedenlerini ele alan yapıların yaratılmasını ifade etmek için ortaya atılmıştır (Ejdus, 2021). Bu nedenle barış inşasında daha geniş bir perspektiften ve uzun vadeli bir dönüşümden söz edilebilir. Barış inşası, aynı zamanda daha az görünür şiddet formları ve bir ölçüde şiddetin oluşumunu besleyen toplumsal eşitsizliklerin üstesinden gelme çabası olarak görülebilir (Bräuchler, 2021). Böylesi bir yorumlama, hedefin negatif değil, pozitif bir barış inşası olduğunu göstermektedir.

Tarihin erken dönemlerinden itibaren tüm toplumlar, barışı inşa etmek için mekanizmalar ve kurumlar oluşturmuş olsa da, uluslararası hukukta barış inşasının kurumsallaşması ancak on dokuzuncu yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. 1898 yılında Lahey Barış Konferansı ile başlayan bu süreci, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Milletler Cemiyeti'nin kurulması izlemiş ve nihayet, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, ana hedefi devletler arasında arabuluculuk, kolaylaştırma, iyi niyet ve tahkim yoluyla dünya barışını izlemek ve desteklemek olan Birleşmiş Milletler'in kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Bu sürece dahil olan taraflar, ulus devletlerdir. Özellikle uluslararası çatışmalar bağlamında, sivil toplum katılımının, başlangıçta profesyonel diplomatların barışı inşa etme çabalarını karmaşıklaştırdığı düşünülmekteydi (Paffenholz, 2010).

Yirminci yüzyılda barış inşası kavramı, şiddetsizlik ve barış hareketlerinden etkilenmiştir. Bu hareketlerin kökleri, Büyük Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Aydınlanma ve dinden ilham alan ahlaki reform hareketlerine kadar takip edilebilir. Barış hareketleri İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında ivme kazanmış ardından savaş karşıtı hareketler ve Soğuk Savaş sırasındaki silahsızlanma hareketleri ile yeniden şekillenmiştir. Günümüzde barış inşası tartışmaları, Birleşmiş Milletler ve diğer örgütlerin güçlü bir politika uygulama söylemi üzerinden karakterize edilmektedir (Paffenholz, 2010).

Soğuk Savaş öncesi geleneksel, devletlerarası çatışmalar uluslararası siyasette egemen iken, savaş sonrası bu çatışmaların yerini iç savaşlar, etnik çatışmalar ve terör almıştır

(Mason ve Meernik, 2006). Soğuk Savaş sonrası, iç çatışmalar ve beraberinde yükselen insani kriz ile birlikte, barış inşası kavramı ivme kazanmıştır (Pugh, 2021). 1990'lı yılların başında, klasik çatışma çözümü yaklaşımlarının başarısızlığı çatışma paradigmasında ve pratiğinde bir değişimi doğurmuştur. Bu değişim çatışmaları yönetmekten çok çatışmalara neden olan derin ve köklü nedenlerin çözümü ile çatışmaların yeniden meydana gelme olasılığını azaltmaya odaklanmıştır. Çatışma çözümü, çatışmaların yapıcı bir yaklaşımla ele alınarak şiddete dönüşmeden ya da şiddet kullanıldığında barışçıl yöntemlerle kontrol altına alınarak sonlandırılmasıdır. Ancak çatışmaların çözümü için taraflar arasında uzlaşma sağlansa bile, bu uzlaşmanın pratikte günlük hayata kalıcı bir etki yapabilmesi için çatışma sonrasında gerekli barış ortamının sağlanması ve devam ettirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu noktada, çatışmanın temel nedenlerini kökten ele alarak daha uzun vadeli bir toplumsal dönüşümü gerçekleştirmeyi ve sürekli bir barış ortamını kurmayı hedefleyen barış inşası kavramı gündeme gelmektedir (Dizdaroğlu, 2019).

Barış inşası, 1990'lı yıllarda ön plana çıkan, nispeten yeni bir kavramdır. Barış inşasının, ilk kez resmi tanımı 1992'de Birleşmiş Milletler'in eski Genel Sekreteri Boutros-Ghali'nin "An Agenda for Peace: Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peacekeeping" başlıklı raporunda yer almıştır. Raporda barış inşası, *"tekrar çatışmaya dönüşün engellenmesi için barışı güçlendirici yapıların desteklenmesi"* şeklinde tanımlanmıştır (Boutos-Ghali, 1992). Barış için Gündem başlığını taşıyan bu rapor, uluslararası silahlı çatışmaları yönetmek için yeni bir çerçeve önermekteydi. BM'in uluslararası barışın sağlanmasında öncü bir rol üstlenmesi gerektiğini vurgulayan raporda oluşturulan yeni çerçeve kapsamında barış inşası, çatışma sonrası barış inşası olarak tanımlanmaktadır. Barışı sağlama ve barışı korumanın mantıksal bir devamı olarak barış inşasının amacı, barışı güçlendirecek ve kırılgan ve çatışma sonrası devletlerin yeniden çatışmaya girmesini önleyecek yapıları belirlemek ve desteklemektir (Ejdus, 2021). Bu yönüyle rapor, istikrarlı bir negatif barışa odaklanır ve barış inşasının dar bir tanımını yapmaktadır (Paffenholz, 2010).

Tam bir yapısal dönüşümü ve gelişimi amaçlayan, çatışma çözümü ve çatışma yönetimi kavramlarını da kapsayan barış inşası, birbirinin devamı niteliğinde iki model üzerinden geliştirilmektedir. İlki, savaştan yeni çıkmış ülkelerin ihtiyaçlarının ivedilikle karşılanmasına yönelik, uygun ortamın yaratılması ve yöntemlerin oluşturulmasıdır. Bir diğeri ise, daha çok sosyal dönüşüm odaklı faaliyetleri kapsamaktadır (Özerdem, 2013).

Clements, barış inşasını bir maratona benzetmektedir. Bu maraton, sürat koşusundan farklı olarak, sürekli üzerinde çalışılması gereken, hiçbir zaman bitmeyen bir süreçtir (Clements ve Ikeda, 2019). Psikolojik, sosyal, kültürel vb. pek çok alanda zarar gören toplumsal ilişkileri onarmak elbette ki kısa zamanda gerçekleşmeyecektir.

Barış inşasını sadece çatışmaya dahil olan aktörler arasındaki çözüme indirgemek doğru olmayacaktır. Böylesi bir yaklaşım çatışma sürecinde toplumu içeren bir ilişkisel ağın da varlığını gözden kaçırmaya neden olabilir. Ayrıca çatışmaya neden olan sorunlar yalnızca üst kademe aktörlerin sorunları olmadığından ötürü, çözümü konusunda her kademe aktörün sürece dahil edilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Barış çalışmaları gerçek anlamda barışı, devlet liderlerinin ilişkilerinde değil, tüm toplumun bütüncül dönüşümünde aramaktadır (Pevehouse ve Goldstein, 2017) Bu bütüncül dönüşümde amaç, toplumsal barışın inşasıdır. Bu amacı gerçekleştirmek, toplumlar arası ilişkileri yeniden tesis etmek her seviye aktörün dahil edildiği bir mobilizasyon sürecini gerektirmektedir. Böylesi bir süreçte sivil toplum ve aktörlerinin etkin ve önemli birer araç olduğu varsayılmaktadır.

Sonuç olarak barış inşası, silahlı çatışmaları önlemeyi, yönetmeyi ve geniş çaplı organize şiddet sona erdikten sonra barışı sürdürmeyi amaçlamaktadır. Bu çok boyutlu ve uzun soluklu bir çabadır. İlişkilerin onarılmasını, kurumlarda reform yapılmasını ve ilgili tüm taraflar arasında diyaloğun teşvik edilmesini içermektedir. Ekonomik yeniden yapılanma, kalkınma ve demokratikleşme barış inşasının temel bileşenleridir, ancak bunlar sürecin kendisiyle karıştırılmamalıdır. Bunlar daha ziyade, meşru bir demokratik düzen kurmanın önkoşulları olarak görülmelidirler.

Her ne kadar kavram uluslararası bir proje olarak sunulsa da aslında kendiliğinden ve sivil bir yöntem olarak ilerlemektedir (Kustermans, Sauer ve Segaert, 2021). Bosna Hersek örneğinde olduğu gibi, BM'nin barış operasyonlarından alınan başarısız sonuçlar, 1990'lı yıllardan itibaren, barış inşası kavramının kapsamını yeniden tartışmaya açmıştır. 1995 yılında "Supplement to An Agenda for Peace" başlıklı ek rapor açıklanmıştır. Bu rapor, dönemin BM Genel Sekreteri Boutros Boutros-Ghali tarafından hazırlanan ve 1992 yılında yayımlanan orijinal "An Agenda for Peace"in bir uzantısı ve güncellemesi niteliğindedir. Ek, yeni ortaya çıkan konuları ele almakta ve 1992 gündeminde belirtilen tavsiyelerin uygulanmasında BM'nin deneyimlerine ve karşılaştığı zorluklara dayalı olarak ilave görüşler sunmaktadır. Bu raporla birlikte barış inşası "uzlaşma ve iyileşme" temalarının dahil olduğu, bütüncül bir dönüşümü içeren bir yapıya bürünmüştür (Şeyşane, 2018). Bu dönüşüm sivil toplum kuruluşları gibi devlet-dışı aktörlerin barış inşasında kilit aktörler konumuna gelmelerinde etkili olmuştur (Sandıklı ve Kaya, 2013). Sivil toplumun barış inşasındaki önemini vurgulayan "aşağıdan barış" (peace from below) kavramı bu sürecin bir ürünüdür (Şeyşane, 2018). Kavramın sivil karakterine vurgu yapan iki önemli teorisyen ve aynı zamanda eylem insanı, Johan Galtung ve John Paul Lederach'tır. Her ikisinin de ortaya attığı yaklaşımlar kavramın gelişmesinde önemli rol oynamaktadır.

1.4 Sivil Toplum Kavramı

Uluslararası ilişkileri anlamak için iki temel kavrama odaklanmak gerekmektedir: sistem ve aktör. Uluslararası sistem, *"belirli amaçlar için organize olmuş farklı güç ve kapasiteye sahip beşeri varlıkların ve alt sistemlerin çeşitli düzeylerde ve alanlarda edindikleri konumların bir sonucu olarak birbirleriyle kurdukları etkileşimlerin ve değişken ilişkilerin oluşturmuş olduğu bir bütün"* olarak tanımlanabilir. Uluslararası sistemi şekillendirmede rol oynayan çeşitli aktörler vardır. Uluslararası ilişkilerdeki aktörler, kimliği olan, kendi kararlarını verebilen, uluslararası ilişkileri şekillendiren ve etkileyen beşeri varlık veya birlikteliklerdir (Ateş, 2014). Bu aktörleri, devletler ve devlet dışı aktörler olarak sırayabiliriz. Devletdışı aktörler; uluslararası örgütler,

çokuluslu şirketler, sivil toplum kuruluşları, küresel terör örgütleridir. Bu aktörlerin özelliklerini anlamak, uluslararası ilişkileri daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Uluslararası ilişkilerdeki aktörler, farklı hedefleri, çıkarları ve kapasiteleri olan varlıklardır. Egemen devletler geleneksel olarak uluslararası ilişkilerde temel aktör olarak kabul edilmektedirler. Ancak, son yıllarda sivil toplum aktörleri de giderek daha önemli bir rol oynamaya başlamıştır. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında, sivil toplum aktörleri ulusal sınırların ötesinde birlikler oluşturmaya başlamışlardır. Son 150 yılda, uluslararası politikaları etkilemeyi amaçlayan sivil toplum aktörleri ortaya çıkmıştır. Bu aktörler, belirli grupları ve çıkarları temsil etmektedir. Bu durumun, uluslararası ilişkilerde giderek daha fazla işbirliği ve etkileşime yol açtığı görülmektedir (Warning, 2009).

Uluslarararası sistem içerisinde; gönüllü ve toplumsal gruplar, özel çıkar grupları, hükümetdışı örgütler, iş dernekleri, inanç temelli kuruluşlar ve geleneksel topluluklar, sosyal ve siyasi hareketler, birden fazla kuruluşu temsil eden ağlar, akademi ve araştırma kurumları sivil toplumu oluşturmaktadır.

Sivil toplum, devlet ve piyasa dışında faaliyet gösteren ve üyelerinin veya halkın çıkarlarını ve değerlerini temsil eden çeşitli ve bağımsız grupları, örgütleri ve hareketleri ifade eden bir terimdir. Sivil toplum, özellikle devletin zayıf, gayrimeşru veya baskıcı olabildiği ve resmi kurumların şiddetin temel nedenlerini ele alamadığı veya insanların ihtiyaçlarını karşılayamadığı kırılganlık ve çatışma durumlarında barışın inşasında hayati bir rol oynayabilir.

Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da sosyalist rejimlerin yıkılışı, bu ülkelerdeki entellektüelleri yeni bir siyasi arayışa itmiştir. Sivil topluma ilginin artmasında bu arayışın belirgin bir rolü bulunmaktadır (Erdoğan, 1998). Pek çok Orta ve Doğu Avrupalı entellektüel sivil toplumun inşası veya "yeniden inşası"nı, komünizm sonrası toplumlarının içinde bulundukları mevcut siyasi çıkmazlarından kurtulmalarında yardımcı olarak görmektedir (Kumar, 1993). Daha önceleri sınıf çatışması temelinde yürütülen tartışmalar, 20. yüzyılın sonlarında meydana gelen ekonomik, siyasi ve

toplumsal değişimlerle birlikte sivil toplumla ilgili eski tartışmaları yeniden gündeme getirmiştir (Erdoğan, 1998). Zamanın ihtiyaçlarına göre şekillenen kavram, 1980'li yıllarda dönüşümün siyasi bir aracı olarak görülmektedir.

18. yüzyılın sonuna kadar 'sivil toplum' kavramı, devlet veya 'siyasal toplum' ile özdeşti. Kavram Aristoteles'in "*koinonia politike"* adlı eserinin Latince çevirisi olan *"societas civilis"* ile İngilizce kullanıma girmiştir. Özgün anlamında kavram, siyasal ile sivil toplum arasında hiçbir ayrım gözetmezdi (Knilnani, 2001). 18. Yüzyıl İskoç Aydınlanma düşünürlerinin eserleri kavramın çağdaş yorumuna ilham kaynağı olmuştur (Seligman, 1992). İskoç Aydınlanmasının önemli filozoflarından Adam Ferguson'un An Essay on the History of Civil Society adlı eseri, kavramda radikal bir dönüşümü meydana getirmiştir. Bu eserle birlikte artık sivil toplum, devletten bağımsız, özerk bir alanı ifade eder olmuştur (Kumar, 1993).

Sivil toplum düşünce tarihinde iki karşıt gelenek üzerinden gelişmiştir. İlki, post-Hegelyen ya da Marksist gelenek, sivil toplumun tabiatında var olan çelişkilerin devletin siyasi alanında çözümüne vurgu yapmaktadır. Bu gelenek sosyalist düşünce tarihini etkileyen ve bir anlamda tanımlayan gelenektir (Seligman, 1992).

İkincisi, Anglo-Amerikan olarak adlandırılabilecek, kökleri İskoç Aydınlanmasına kadar giden birey, devlet ve toplumun doğası üzerine daha liberal bir tutuma sahip olan gelenektir. Bu gelenek sivil toplumu kendi kendini düzenleyen bir alan *bireysel hak ve özgürlüklerin nihai kaynağı* ve devletin saldırılarına karşı korunması gereken bir yapı olarak ele almaktadır (Seligman, 1992).

Bu iki farklı teorik perspektife rağmen, sivil toplum fikrini pek çok düşünür için ilgi çekici kılan, onun kişisel ve kamusal iyi ile bireysel ve sosyal arzuların birleşimi olduğu varsayımıdır. Dolayısıyla sivil toplum, kişisel çıkar ve kamusal iyinin çatışan isteklerini uyumlu hale getirdiğinden etik toplumsal düzen idealini bünyesinde barındırmaktadır (Seligman, 1992).

Sivil toplumun önemi üzerine giderek artan bir uzlaşı olmasına karşın, kavramın anlamı konusunda bir anlaşmazlık söz konusudur (Pietrzyk, 2001). Ferguson, Marx, Hegel,

Smith, Tocqueville ve Gramsci gibi birbirinden farklı yazarların eserleri, sivil toplumun yeniden keşfinde önemli yer tutmaktadır (Seligman, 1992). İlgili literatürde kavram farklı şekillerde tanımlanmaktadır.

Taylor'a göre sivil toplum, devletten bağımsız özerk bölgeler kümesine indirgenemez. O aynı zamanda toplumsal alanda koordineli eylemleri içeren bir model olma özelliği taşımaktadır (Taylor 1990, akt. Erdoğan, 1998). Ashford sivil toplumu, devletin baskıcı gücüne karşılık dengeleme görevi üstlenen, gönüllü birlikteliklerden oluşan, birey ve devlet arasında yer alan ögütler olarak tanımlamaktadır (Ashford, 2012). Modern anlamda sivil toplum, klasik liberal değerleri akla getirmektedir. Öyle ki kavram, sınırlı devleti, özgür tartışma alanını, gönüllü birlikteliği çağrıştırmaktadır (Erdoğan, 1998).

Günümüzde sivil toplum, demokrasi ve kalkınma ile yakından ilişkilidir. Demokrasilerin oluşması ve sürdürülebilir olmasında bir ön koşul olduğu kabul edilmektedir. Geleneksel askeri, ekonomik ve siyasi stratejilerin başarısızlığı, barış ve demokrasinin teşviki için sivil topluma ihtiyacı yeniden gündeme getirmiştir. Kalkınma stratejileri burada kritik öneme sahiptir. Nitekim kalkınmanın önündeki en büyük engel çatışmalardır. Bu çatışmaları aşmakta, dönüştürmekte sivil toplum kilit aktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Paffenholz ve Spurk, 2006).

Bir zamanlar, özellikle Soğuk Savaş döneminde barış inşasında marjinal bir aktör olan sivil toplum, Soğuk Savaş sonrası dönemde neredeyse tüm barış inşası teorilerinde tanınan önemli bir figüre dönüşmüştür. Bu değişim, barış inşası politika tartışmalarında ve pratik uygulamalarda daha da belirgindir. Soğuk Savaş'ın ardından sivil toplum kuruluşlarının uluslararası arenada etkin birer aktör olarak ortaya çıktığı görülmüştür. İki kutuplu dünya sisteminin çöküşünün, uluslararası toplumda devlet dışı aktörlerin önemi konusunda bir farkındalık yarattığı söylenebilir.

Thomas Crothers ve William Barndt'a göre, 1990'ların başından bu yana, sivil toplum kuruluşlarının yükselmesi çeşitli politik, ekonomik ve coğrafi etkenlere bağlanabilir. İlk olarak, küresel bir hareket olarak demokrasi ve aktif vatandaşlık, önceden savaşın yıkımına uğramış ve otoriter yönetim altındaki ülkelerde, sivil toplum aktörleri için bir

alan açmıştır. İkinci olarak, ABD ve Batı Avrupa'da, halkın yıpranmış parti sistemlerinden duyduğu bıkkınlık, toplumsal yenilenmenin önemli bir aracı olarak sivil topluma büyük ilgi çekmiştir. Üçüncüsü, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, özelleştirme ve piyasa reformları, bazı hükümetlerin geri çekilmesiyle sivil toplumun devreye girmesi ve kendini ifade etme fırsatlarına zemin hazırlamıştır. Bu nedenle, günümüz sivil toplumunun gelişiminde, kurumsal oluşumlar ve hizmet sunma kültürü önemli bir rol oynamıştır. Dördüncü olarak, bilgi devrimi, küreselleşme ve internet, dünya genelindeki vatandaşlarla bağlantı kurmak ve onları güçlendirmek için yeni araçlar sunmuştur. Son olarak, ulaşım maliyetlerinin düşmesi ve bazı coğrafi sınırların nispeten ortadan kalkması, sivil derneklerin ve bölgesel projelerin son zamanlarda gelişimine olumlu katkıda bulunmuştur (Crothers ve Barndt 1999, akt. Alashqar, 2022).

Son yıllarda sivil toplum kuruluşlarının, devletlerin sağlayamadığı veya sağlamak konusunda isteksiz olduğu hizmetlerin sunumunda popüler birer araç haline geldiği görülmektedir. Bu hizmetlere örnek olarak toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın hakları ve insan hakları alanlarında savunuculuk, çevreyi koruma ve kültürel koruma gibi faaliyetler verilebilir. Aynı zamanda sivil toplum, toplumdaki etnik sınırları aşan, demokratik ve çok kültürlü bir devlete geçişte de rol alır hale gelmiştir. Fakat bunu gerçekleştirme kapasitesi, temel kurumsal ve politik değişimlerle yakından ilişkilidir (Fagan, 2005).

2. TEORİK ÇERÇEVE

2.1 Johan Galtung'un Barış Yaklaşımında Barış-Şiddet İlişkisi ve Transcend Modeli

Ürettiği eserlerle literatürde pek çok çalışmaya esin kaynağı olan barış çalışmaları alanının kurucusu Johan Galtung, kendine has bakış açısı ve disiplinlerarası yaklaşımı ile savaşın nedenleri yerine barışın koşullarına odaklanmaktadır.

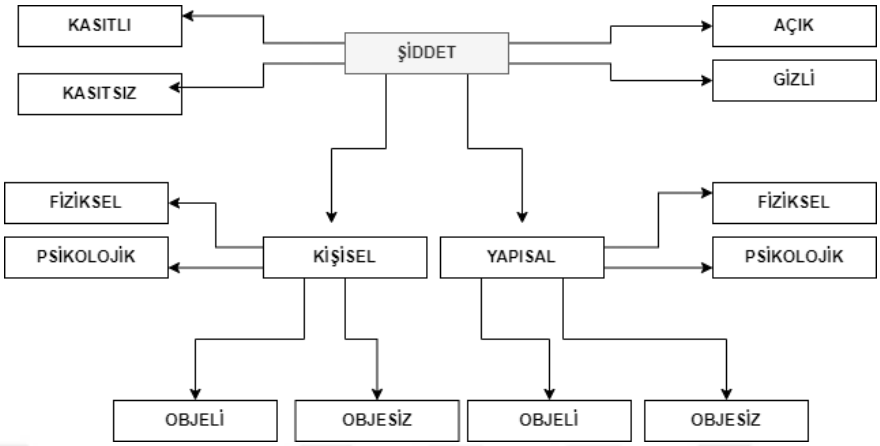
Galtung, "Violence, Peace and Peace Research" başlıklı, 1969 yılında yayımladığı makalesinde şiddet ve barış arasındaki ilişkinin önemini vurgulamaktadır. Ardından ilk olarak şiddetin tanımını yaparak başlayan Galtung'a göre şiddet*; "temel insan ihtiyaçlarına ve genel itibariyle herhangi bir canlı yaşama yönelik önlenebilir bir saldırıdır".* Burada Galtung'un sözünü ettiği temel ihtiyaçlar; varlığını sürdürme, sağlıklı olma, özgürlük ve kimliktir (Galtung ve Fischer, 2013).

Farklı şiddet türlerinin varlığına dikkat çeken Galtung, ilk ayrımını fiziksel ve psikolojik şiddet üzerinden yapmaktadır. Dar anlamıyla şiddetin, fiziksel şiddete odaklandığını belirtmektedir. Fiziksel şiddet, bireylerin bedenine ölüme varan zararlar vermektedir. Psikolojik şiddet ise "*yalanlar, beyin yıkama, endoktrinasyon, tehditler"*dir (Galtung, 1969). Bir diğer ayrım; pozitif ve negatif etkiye yönelik yaklaşım arasındadır. Burada etkileyicinin yanlış bulduğu şeyi yaptığında etki altında kalan, cezalandırılır ya da tam tersi bir durumda ödüllendirilebilir. Sistem hoşnutluk vaatlerine dayanır ve ödül odaklıdır. Bu şekilde insanların eylem alanını daraltır (Galtung, 1969).

Diğer bir ayrım türü, nesne odaklıdır. Zarar gören bir nesnenin olmadığı durumlarda da şiddetin varlığından söz etmektedir. Örneğin; bir kişi, grup, ulus, nükleer silah denemesi yaptığında veya taş attığında zarar görme anlamında bir nesne olmayabilir fakat, fiziksel şiddet kullanma tehdidi vardır (Galtung, 1969). Önemli bir diğer ayrım, özne odaklıdır. Galtung, şiddet eylemini gerçekleştiren bir aktörün olduğu durumları, kişisel/doğrudan şiddet, bulunmadığı durumları ise, yapısal/dolaylı şiddet olarak adlandırır. İlk durum, aktörlerin tespitine elverişlidir fakat ikinci durumda, şiddet yapının içerisine yerleşmiştir. Sömürücü veya adaletsiz sosyal, siyasi ve ekonomik sistemler ve

yapılardan kaynaklanan fiziksel ve psikolojik yaralanma ve zararı ifade eden yapısal şiddet, çoğu zaman toplumsal grupların hiyerarşik düzeninden kaynaklanmaktadır. Neredeyse her zaman hakim sosyal düzenin kurulması, sürdürülmesi, genişletilmesi veya bu düzene meydan okunması bağlamında ortaya çıkmaktadır. Şiddetin altında yatan yapısal nedenlere yapılan bu vurgu, barış yapma ve barışı sağlamanın aksine daha yoğun bir süreç olan barış inşasının, çatışmanın daha derin yapısal nedenleriyle başa çıkmanın en iyi yolu olduğunu öne sürmektedir (Bercovitch ve Jackson, 2020). Galtung yapısal şiddeti, gelir dağılımının büyük ölçüde çarpık olması, okuryazarlığın/eğitimin eşitsiz dağılması, sağlık hizmetlerinin bazı bölgelerde ve sadece bazı gruplar için var olması gibi durumlarda olduğu gibi kaynakların eşitsiz dağılımı olarak tanımlamaktadır (Galtung, 1969). Öte yandan Galtung analizinde, kişisel şiddet daha kolay fark edilebilir olsa da, çok daha fazla zarara neden olan altta yatan yapısal şiddetin genellikle görülmediğini veya unutulduğunu vurgulamaktadır.

Bir diğer ayrım şiddetin kasıtlı veya kasıtsız olması arasındadır. Galtung, Yahudi-Hristiyan etiği ve Roma hukukunun ahlaki yargılamalarda sonuçtan ziyade niyet üzerinde durduğunu belirtmiştir. Nitekim, kasıtlı şiddete odaklanmak, yapısal şiddetin etkilerini görmeyi zorlaştırmaktadır. Son ayrımı, gizli ve açık şiddet üzerinden yapmaktadır. Açık şiddet, görünen şiddettir. Gizli şiddet ise, Galtung'un özellikle üzerinde durulmasını istediği potansiyel şiddettir (Galtung, 1969). Şekil 1, bu çeşitli şiddet biçimlerinin birbiriyle bağlantılı tezahürlerini göstermektedir.

Şekil 1: Şiddetin Tipolojisi

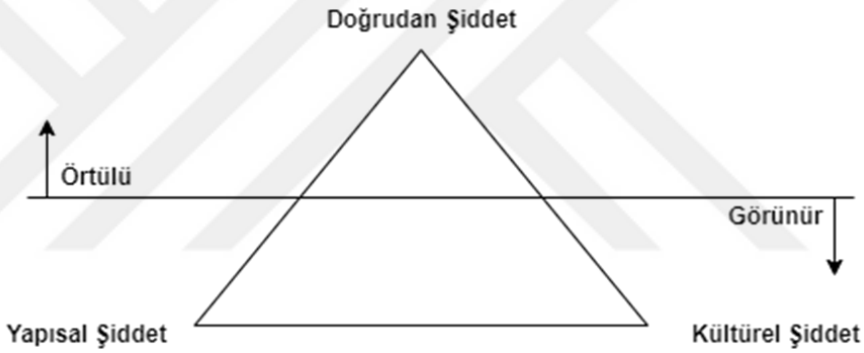
Kaynak: Johan Galtung. (1969). "Violence, Peace, and Peace Research". *Journal of Peace Research*. Cilt: 6. Sayı: 3. s.173

Şiddet analizi, barış inşa çalışmalarının temelini oluşturmaktadır. Şiddet üzerine iyi bir analiz yapabilmek için gerekli olan ilk araç Galtung tarafından geliştirilmiştir. Şiddet hakkındaki görüşleri üzerinde daha geniş ve kapsamlı bir sınıflandırmaya giden teorisyen, geliştirdiği "şiddet üçgeni" ile şiddeti daha net görmeye yardımcı olmaktadır. Galtung, şiddeti doğrudan, yapısal ve kültürel şiddet olarak ayırmaktadır. Üç şiddet türünün birbirleriyle nasıl ilişkili oldukları Şekil 2'de gösterilmektedir. Üçgenin başlangıç noktasında, fiziksel ve sözlü şiddeti içeren doğrudan şiddet yer almaktadır. Doğrudan şiddet, altta yatan çözümlenmemiş çatışmalardan kaynaklanmaktadır. Bu şiddet türü, çoğu kez faili ve kurbanı içeren kolaylıkla görebildiğimiz formdur (Galtung ve Fischer, 2013).

Fakat şiddet yalnızca bu görünen elementler ile sınırlı değildir. Galtung ayrıca, bir toplumun yapısında yerleşik olarak bulunan adaletsizlik ve eşitsizlik olarak yapısal şiddetin varlığına da işaret etmektedir. Görünür olmayan bu şiddet genellikle güç ve servetin eşitsiz dağılımını içermektedir. Yapısal şiddetin net kurbanları vardır, ancak çoğu zaman net bireysel failleri yoktur, bunun yerine insanlar toplumun örgütlenme veya yapılanma biçiminden ötürü dezavantajlıdır.

Çok daha yavaş yayılan bu şiddet türü, potansiyel olarak daha yıkıcı bir hızla insan yaşamını yoksullaştırmaktadır. Yapısal şiddet, tehditler ve doğrudan şiddet kullanımı yoluyla sürdürülebilir. Aynı zamanda yanlış bilgilendirme, manipülasyon, gazeteler ve medyanın çarpıtılması, aldatma, adaletsiz yasalar ve baskı yoluyla da sürdürülebilir. Yapısal şiddeti ele almadan doğrudan şiddeti ele alma çabaları genellikle başarısızlıkla sonuçlanmaktadır (Galtung ve Fischer, 2013).

Bir diğeri kültürel şiddettir. Kültürel şiddet de yapısal şiddet gibi görünmezdir. Genellikle bir toplumun kültürel, dini veya ideolojik inançlarından kaynaklanır ve doğrudan ve yapısal şiddeti meşrulaştırmak için kullanılmaktadır.

Şekil 2: Şiddet Üçgeni

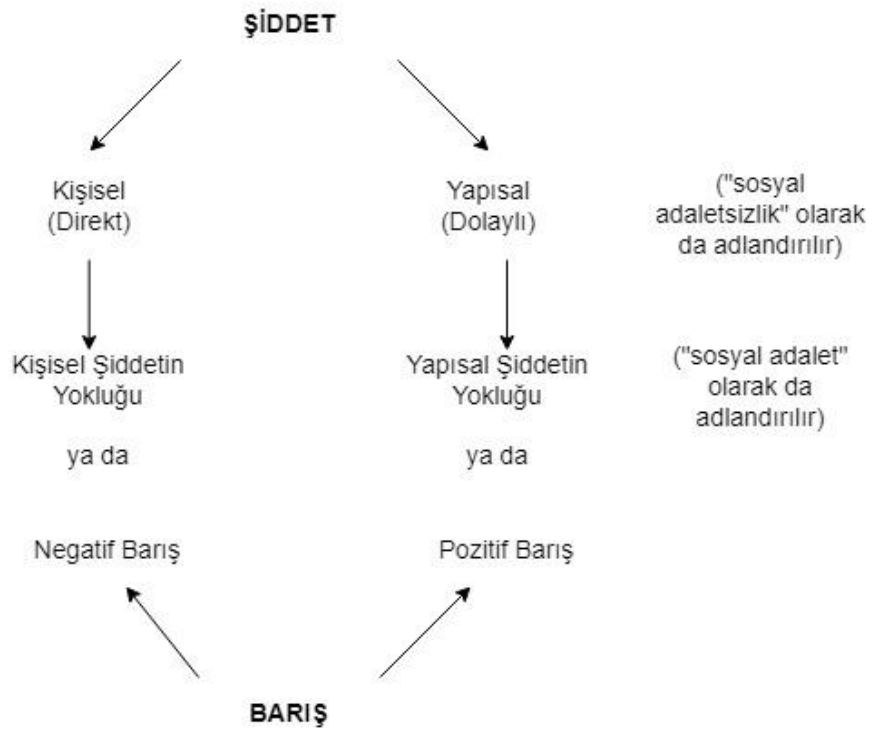
Kaynak: Burak Ercoşkun, "On Galtung's Approach to Peace Studies, Lectio Socialis, January 2021, Vol.5, Issue 1, s.2

Bir toplulukta belirli türdeki yapısal veya doğrudan şiddet, normal veya kaçınılmaz olduğu düşünülen bazı durumlarda kabul edilebilir veya hoş görülebilir. Şiddetin farklı biçimlerinin arasındaki ilişkiyi üçgen formu üzerinden anlatan Galtung'a göre, her biri birbiri ile sürekli etkileşimdedir ve birbirlerini üretmektedir. Barış inşası uygulayıcıları kendilerini bu şiddet türlerini anlamak ile donatmadıklarında muhtemelen başarısız olacaklardır.

Galtung'un şiddete dair öne sürdüğü bu fikirler, kendisinin barışa dair fikirlerine zemin hazırlamıştır. Galtung barışı, şiddetin farklı türlerinin yokluğu üzerinden

tanımlamaktadır. Onun pozitif ve negatif barış kavramları literatürde yaygın kullanılan bir ayrımdır. Aslında negatif barış kavramını ilk kez kullanan Galtung değildir.

Kavramı ilk kez 1907 yılında Jane Addams "Newer Ideas of Peace" adlı eserinde kullanmıştır. Burada negatif barış, "savaşın olmaması" şeklinde tanımlanmıştır. Fakat Galtung, kavramı sistematik bir şekilde ele almış ve tartışmayı yeni bir zemine taşımıştır. Bu da kavramın kendisi ile anılmasını beraberinde getiren önemli bir etkendir (Romya Bilgin, 2018). Galtung barış inşasını, barışa yönelik üç yaklaşımdan biri olarak tanımlamıştır. Onun barış anlayışı, negatif barış ve pozitif barış arasında yaptığı kavramsal ayrıma dayanmaktadır.

Şekil 3: Genişletilmiş Şiddet ve Barış Kavramları

Kaynak: Johan Galtung. (1969). "Violence, Peace, and Peace Research". *Journal of Peace Research*. Cilt: 6. Sayı: 3. s.183

Şekil 3'te şiddet, barış, negatif barış ve pozitif barış kavramları birbirleriyle nasıl ilişkili oldukları gösterilerek açıklanmaktadır. Galtung'a göre negatif barış; doğrudan, kişisel şiddetin yokluğu, pozitif barış ise sömürünün en aza indirildiği veya ortadan kaldırıldığı bir sosyal durum, başka bir deyişle yapısal şiddetin yokluğudur (Galtung, 1969). Güçlü bir adalet kavramı, pozitif barışın doğal bir parçasıdır. Negatif barış, bireyler, uluslar veya gruplar arasında savaşın, organize fiziksel şiddetin ve çatışmanın olmadığı veya azaldığı bir durumu ifade etmektedir. Öncelikle şiddetin altında yatan nedenleri ele almaktan ziyade şiddetin açık kullanımını kontrol etmeye ve en aza indirmeye odaklanmaktadır. Özünde negatif barış, aktif düşmanlık veya saldırganlığın olmadığı durumları kapsamaktadır. Pozitif barış, yapısal şiddetin yerini alan sosyal adaletin tesis edilmesini ifade etmektedir. Sadece şiddet veya adaletsizlik gibi bir şeyden kurtulmanın ötesine geçmekte ve bunun yerine arzu edilen koşulların mevcut olduğu bir durum yaratmaya odaklanmaktadır (Webel ve Galtung, 2007). Pozitif barış daha çok barış inşası ve iyi yönetişime vurgu yaparken, negatif barış "barışı koruma" fikrine dayanmaktadır. Negatif barış, barışı koruma faaliyetleri ile sağlanırken, pozitif barışın inşası için barış yapma ve barış inşasına ihtiyaç vardır. Barışı koruma faaliyetleri, fiziksel şiddetin ortadan kaldırılması yoluyla negatif barışı sağlamaktadır. Şiddetin nedenlerini ele alarak, çatışan tarafların arasındaki gerilimleri ortadan kaldırmayı amaçlayan barış yapma ve adalet, eşitlik ve işbirliğine dayalı kurum ve yapıları oluşturan barış inşası, pozitif barışı sağlamaktadır. Galtung, daha eksiksiz bir barış anlayışına ulaşmak ve bir toplumda sosyal adaleti teşvik etmek için bu yapısal şiddet biçimlerini kabul etmenin ve ele almanın önemini vurgulamaktadır. Galtung yapısal şiddeti, gerçek ile potansiyel arasındaki mesafe olarak tanımlamıştır (Webel ve Galtung, 2007). Galtung'a göre insanların gerçek bedensel ve zihinsel farkındalıkları potansiyel farkındalıklarının altında kalacak şekilde etkilendiği durumlarda şiddetin varlığından söz edilebilir. Şiddet, potansiyel ile gerçekte olanlar arasındaki uçurumu genişleten ve bu eşitsizliğin azaltılmasını engelleyen her şey olarak tanımlanabilir. Örnek olarak Galtung, on sekizinci yüzyılda bir bireyin tüberkülozdan ölmesinin, sınırlı tıbbi gelişmeler göz önüne alındığında şiddet olarak değerlendirmenin güç olacağını, ancak günümüz dünyasında, tıbbi kaynakların gelişmesine rağmen bir kişinin aynı hastalıktan ölmesinin kendisinin şiddet tanımı ile örtüştüğüne dikkat çekmektedir (Galtung, 1969).

Galtung'un şiddet ve barış arasında kurduğu bu korelasyon "barış inşası" kavramının temelini oluşturmaktadır. Galtung'a göre çatışma, özünde her daim çelişki ve uyuşmazlıkların olduğu bir fenomendir. Bir çatışmanın çözüme ulaşması için iki yöntemin varlığına işaret etmektedir. Bunlardan ilki, teşhis, öngörü ve terapiye (diagnosis-prognosis-therapy) dayalı, tıbbi yaklaşımdan esinlenerek geliştirdiği *"transcend (aşma)"* yöntemidir. Bu yöntemde, dönüşüm çatışan tarafların rızasına dayanmaktadır. Tüm tarafları tatmin edici bir formülasyon ile, savaş ve zorlayıcı diplomasi gibi araçların yerine barışçıl araçların kullanıldığı bir durumda barışın mümkün olabileceğini iddia etmektedir. Bu bağlamda, tarafların çatışmalarını kendi çabalarıyla çözüme kavuşturmaları en uygun yöntem olsa da, bazen dışarıdan bir yardım gerekebilir. Söz konusu yardımı sunacak olan kişiler, Galtung'un ifadesiyle "çatışma işçileri (conflict workers)" olacaktır (Romya Bilgin, 2018). Çatışma işçileri, çeşitli tarafları içeren çatışmaların ele alınmasında veya çözümlenmesinde aktif rol oynayan bireyler olarak anlaşılabilir. Söz konusu çatışmada doğrudan aktör veya mağdur olarak yer almayabilirler ancak barışçıl bir çözüme ulaşmak için çatışan gruplarla ilişki kurarak rol alabilmektedirler. Çatışma işçileri, çatışmalarla başa çıkmak için gerekli beceri, bilgi ve uzmanlığa sahip olan barış inşacıları, arabulucular, kolaylaştırıcılar ve hatta sosyal aktivistler gibi profesyonelleri içerebilir. Genellikle bağımsızdırlar, gizli gündemleri yoktur, bu da süreçte tarafsızlıklarını korumaları için önemlidir (Galtung, 2000).

Transcend yönteminin ilk aşaması, çatışmanın ana nedenlerinin teşhis edilmesidir. Yöntemin ikinci aşamasında çatışmanın ilerleyişine dair öngörüler ortaya konulmaktadır. Üçüncü ve son aşama ise, gerekli çözümlerin üretildiği ve müdahalenin yapıldığı aşama olarak ifade edilebilir. Tüm tarafları tatmin edici bir formülasyonun olmadı durumlarda, aşma yöntemi yetersiz kalabilir. Galtung, bu gibi durumlarda alternatif bir yöntem olarak *"transform (dönüştürme)"* yöntemini ileri sürmektedir. Bu yöntem çatışmaları aşma yönteminden farklı olarak çatışmaya neden olan çıkarlara yeni formlar kazandırarak, soruna neden olan amaçları dönüştürerek çözüme ulaşmayı amaçlamaktadır (Coşgun, 2017).

2.2 John Paul Lederach ve Piramit Modeli

Barış çalışmaları literatürüne bir diğer önemli katkı John Paul Lederach'ın çatışma dönüşümü (conflict transformation) yaklaşımıdır. Lederach, çatışma dönüşümü kavramını 1980'lerde Orta Amerika'da yaşadığı deneyimler sonrası kullanmaya başladığını belirtmektedir (Lederach, 2012). Çatışma dönüşümü yaklaşımı, çözülemez çatışmaların olduğunu ve bu nedenle çatışma çözümü (conflict resolution) kavramının çatışma dönüşümü ile değiştirilmesini öne sürmektedir. Köklü silahlı çatışmaların barışçıl çatışmalara dönüştürülmesine odaklanmaktadır (Paffenholz, 2010).

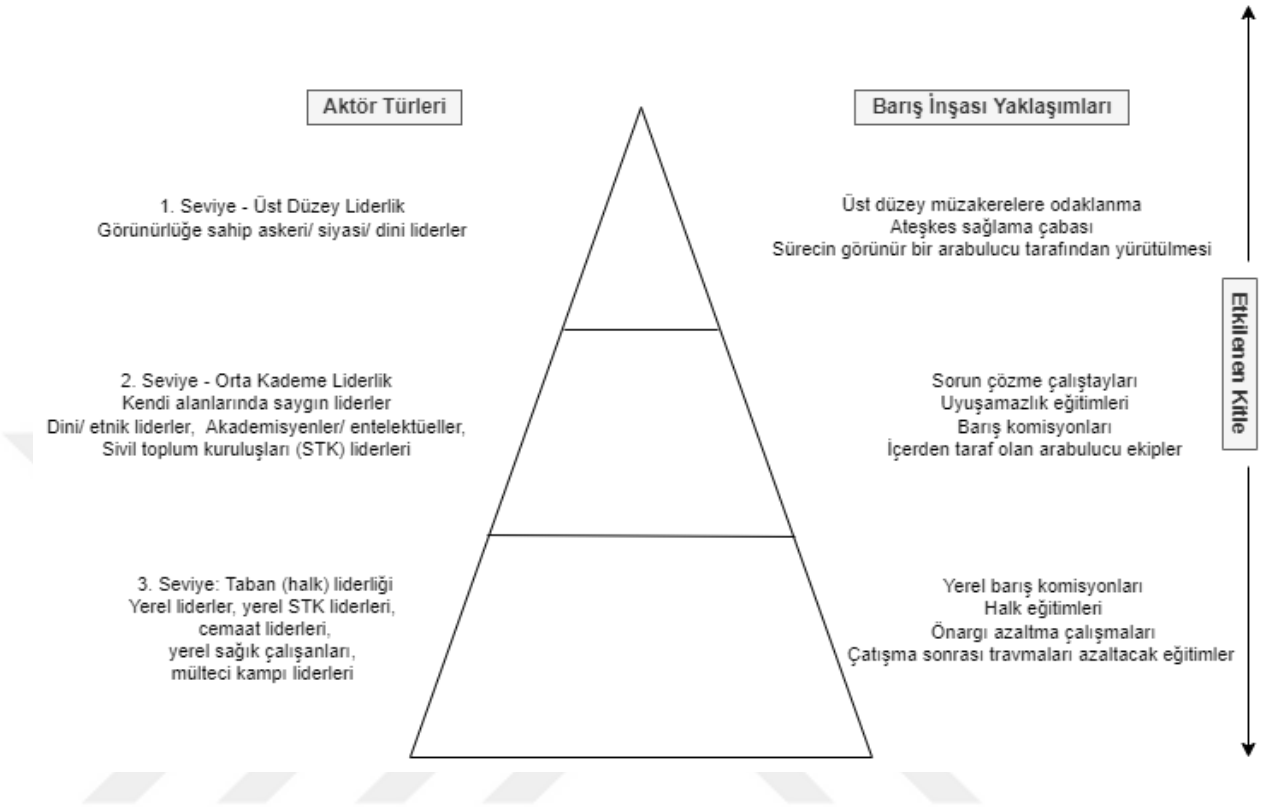
Anabaptist/Mennonite öğretisinin etkisi altında geliştirdiği inanç temelli barış inşası (faith-based peacebuilding) çerçevesinde Lederach, barış inşası süreçlerinde dinin yerini tartışmaya açmıştır. Mennonite öğretisinde esas olan, şiddetin tek başına reddi değil, onu doğuran nedenler hakkında düşünmektir (Bilener ve Büyükakıncı, 2018). Buradan hareketle, çatışma dönüşümünde amaç, anlık çözümlerle yetinmeyip, ilişkinin içeriğini, bağlamını ve yapısını ele alan bir çerçeve oluşturmak ve yapıcı değişim süreçleri yaratmaktır.

Çatışma dönüşümü kavramı, çatışmayı bir yandan insan deneyiminin bir parçası diğer yandan değişimin bir motoru olarak görmektedir. Lederach'a göre çatışma *"bir fırsat, bir hediyedir"* (Lederach, 2014). Şiddeti azaltan, sosyal yapılarda adaleti artıran yapıcı değişim süreci olarak çatışma dönüşümü barışı sürekli gelişen, dinamik bir süreç olarak görmektedir (Lederach, 2014). Lederach, 1997 yılında yayımladığı *"Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies"* adlı kitabında, çatışma dönüşümü kavramı ile kavramın barış inşa sürecine yaklaşımını ele almaktadır. Tek bir bakış açısının çatışmanın tüm boyutlarına ve sonuçlarına odaklanmakta yetersiz olacağı düşüncesinden hareketle Lederach, aktörün önemine vurgu yapmaktadır. Barış inşasında amaç, her seviyeden aktörün katılımı ile kurulacak uzlaşı zeminini oluşturmaktır. Bu sayede sürdürülebilir bir barış mümkün olacaktır (Lederach, 1997).

Lederach'a göre, bu süreçte kilit öneme sahip dört boyut vardır: kişisel, ilişkisel, kültürel ve yapısal. Dönüşüm her bir boyutun altında yatan sorunların dönüşümünü hedefleyen,

çözümün ötesine geçen bütünsel bir yaklaşımı ifade etmektedir (Lederach, 1997). Lederach, toplumda yıkılan ilişkilerin yeniden inşası ihtiyacına dikkat çekerek, bunun toplum içinde uzlaşmaya ve barışı inşa etme potansiyelini güçlendirmeye odaklanarak gerçekleştirilmesini önermektedir (Paffenholz, 2010).

Savaşın derinden bölünmüş toplumlar yarattığı yerlerde, barış inşasında atılacak adımlardan ilki, çatışmalardan etkilenen nüfusu tanımlamaktır. Lederach'ın piramit modeli toplumu farklı barış inşası stratejileriyle yaklaşılabilecek üç seviyeye ayırmakta ve bu ayrım bize tanımlama için imkan tanımaktadır. Bu yaklaşım, orta düzeydeki bireyleri ve grupları belirleyerek ve onları barışı inşa etmeleri ve uzlaşmayı desteklemeleri için güçlendirerek barış bileşenlerine odaklanmaktadır. Aktörler ve üstlendikleri roller üç ana düzeyde kategorize edilmektedir: Üst düzey, orta düzey ve alt/taban düzeyi. Piramidin en üst düzeyini en az sayıda insan temsil etmektedir. Bunlar; doğrudan müzakereye odaklanan, ateşkes sağlama kapasitesi güçlü, dini ve siyasi liderlerdir. Alt/taban düzeyi toplum tabanını temsil etmektedir. Bu iki düzey arasında orta düzeydeki aktörler yer almaktadır. Orta seviyenin güçlendirilmesinin makro ve taban seviyelerinde barış inşasını etkileyeceği varsayılmaktadır. Etkin mevkilerde bulunan, akademik, dini ve siyasi figürler olarak, iki düzey arasında köprü işlevi görmektedirler (Lederach, 1997). Lederach'ın geliştirdiği bu model içerisinde sivil toplumun önemli bir yeri vardır. Sivil toplumun sürdürülebilir ve pozitif barışı inşasındaki rolüne sıklıkla vurgu yapmaktadır.

Şekil 4: Barış İnşası Aktörleri ve Yaklaşımları

Kaynak: John Paul Lederach, *Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies*. Washington, DC: United States Institute of Peace Press, 1997, s. 39.

Aktörlerin biraraya gelerek deneyimlerini paylaşabilecekleri alanlar yaratmak Lederach'ın barış inşa sürecinde önem verdiği faaliyetler arasındadır. İletişim ve diyalog ortamının yaratılması iyileşme sürecinin bir parçası olarak görülmektedir (Bilener ve Büyükakıncı, 2018). Düşmanlık üzerinden hareket etmek yerine, ortak anlatılar üzerinden birleştirici bir girişim, sürdürülebilir barışın inşasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çatışma dönüşümü yaklaşımı, odağı uluslararası aktörlerden yerel aktörlere kaydırmıştır. Bu nedenle sivil topluma ve sıradan insanlara çatışma çözümüne kıyasla daha fazla vurgu yapmaktadır. Realizmden ilham alan çatışma çözümünde bu aktörler dış mühaleye maruz kalırken, idealizmden ilham alan çatışma dönüşümünde merkezi bir rol oynamaktadırlar. Her iki yaklaşım da dikkatlerini çatışmaların kökenleri ve çatışan

taraflar ile toplum arasındaki bağlantılar üzerinde yoğunlaştırmaktadır. Her iki durumda da, bu sorunların ele alınmasının en etkili şekilde hükümet dışındaki kuruluşlar tarafından yapılabileceğine inanılmaktadır. Çözüm okulu dış aktörleri vurgulama eğilimindeyken, dönüşüm okulu ağırlıklı olarak iç aktörlere vurgu yapmaktadır. Sonuç olarak sivil toplum, pozitif barışa ulaşmayı amaçlayan birçok teoride sıklıkla merkezi bir aktör olarak kabul edilmektedir. Ancak, sivil toplumun barış inşasındaki rolünün temel gerekçesi büyük ölçüde belirsizliğini korumaktadır (Paffenholz, 2010).

Sürdürülebilir barış inşası kavramı, barış inşası faaliyetlerinin uzun soluklu olduğu düşüncesini ifade eden, Lederach'a atfedilmektedir. Lederach'a göre barış inşası, bir süreçtir. Bu süreç, nesiller boyu devam eden bir zaman çerçevesi içerisinde yapıların, süreçlerin kurulması ve insanların eğitimi ile başarılabilir (Lederach, 1997). 1990'lı yıllardan bu yana sürdürülebilir barış inşası yoğun ilgi görmektedir. Ancak günümüzde liberal barış inşası tartışmaları yoğun olarak devam etmektedir.

2.3 Liberal Barış İnşası

Soğuk Savaş sonrası geleneksel, devletlerarası savaşların yerini iç savaşlar, etnik çatışmalar ve terör almıştır. Mary Kaldor'un "yeni savaşlar" olarak literatüre kazandırdığı bu kavram, Soğuk Savaş sonrası çatışmaları anlamamıza katkı sağlamıştır. Ortaya çıkan bu "yeni savaşlar"ın siviller üzerinde yıkıcı etkisi bir hayli yüksek olmuştur. Bu durum, uluslararası toplumun çatışma yönetiminde ve çatışma çözümünde, demokrasi ve serbest ticaret gibi liberal barış ilkelerini temel alan barış inşasına yönelmesine neden olmuştur. Çatışmaların doğasındaki değişim çözüme yönelik değişimi de beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte; iç çatışmalar, zayıf ve kırılgan devletlerin başarısızlıkları yeni dönemin temel konuları halini almıştır.

Soğuk savaş sonrası dönemde, uluslararası sistemin çatışma çözümünü hedefleyen girişimlerine "liberal barış" yaklaşımı hakimdir. Bu yaklaşım temelde idealist düşünce geleneğinden etkilenmiştir. Immanuel Kant ve Woodrow Wilson'ın çalışmaları üzerinden şekillenen bu gelenekte, kalıcı barışın mümkün olduğu inancı, ticaret ve karşılıklı bağımlılığın artırılması, tüm vatandaşların kendi kaderini tayin hakkına sahip

olması ve bir dünya federasyonu olasılığı üzerinden karakterize edilmektedir (Richmond, 2010). Aynı zamanda bu gelenek, barış inşasına yönelik faaliyetlerin kuramsal temelini teşkil etmektedir. Bu temel bir nevi, barışı koruma ve kolektif güvenlik uygulamalarından kopuşun da temsilidir (Diehl, 2006).

Kant, 1795 yılında yayımladığı "Ebedi Barış" adlı eserinde, ilk olarak barışın ön koşullarını sıralamaktadır. Üç başlık altında sıraladığı bu koşullar gerçekleştiği takdirde barışın sağlanacağını öne sürmektedir. Bu koşulların ilki, demokratik yönetişim; yöneticilerin seçim yoluyla belirlendiği ülkeler dış politikalarında, monarşik yönetimlere göre daha barış eğilimlidirler. Kant'a göre vatandaşlar dış politikada etkili olabildiklerinde, doğal olarak savaş yerine barışı tercih edeceklerdir. Kant'ın demokratik kısıtlama (democratic restraint) olarak adlandırdığı bu durum barışı daha olası kılmaktadır (Cortright, 2008).

İkinci koşul, bir uluslar federasyonunun kurulmasıdır. Kant'a göre anarşik sistem savaşın temel nedenidir. Devletler ortak güvenlikleri için yasal düzenlemelere gitmeli ve devletler hukuku özgür devletlerden oluşan bir federasyona dayanmalıdır. Üçüncü ve son koşul, evrensel misafirliktir. Kant bunu, *"bir yabancının başka birinin topraklarına geldiğinde düşmanca muamele görmeme hakkı"* olarak tanımlamaktadır. Ayrıca bu ilkeyi, serbest ticaret ile ilişkilendirmekte ve ekonomik işbirliği, malların serbest dolaşımı gibi fikirlerin barışı teşvik etme potansiyeline sahip olduğunu ileri sürmektedir (Cortright, 2008).

Liberal geleneğe bir diğer önemli katkı, döneminin etkin siyasetçilerinden Woodrow Wilson'a aittir. Wilson, 1918 yılında Kongre'ye sunduğu on dört madde ile sürdürülebilir barışın, serbest ticaret ile mümkün olabileceğinin altını çizmektedir. Aynı zamanda demokratik devletlerin ortak irade etrafında bir araya gelmesi, çaba göstermesi gerekmektedir (Sandıklı ve Kaya, 2013).

Uluslararası ilişkilerdeki hakim düşünce, liberalizmi, idealist fikirlerin bir adım ileri taşınması olarak görme eğilimindedir. Fakat burada belirtilmesi gereken önemli bir husus, liberal barış yaklaşımının da temellerini oluşturan geleneğin, "Amerikan tipi

sosyal liberalizm" olarak ifade edilen gelenek olduğudur. Klasik liberaller, uluslararası ilişkiler hakkında kendine has görüşlere sahiptirler (van de Haar, 2011).

Kantçı bakış açısına sahip, 'demokratik barış teorisi', 'liberal barış' ile yakından ilişkilidir. Bu teori, demokratik rejimlerin birbirleri ile daha barışçıl ilişkiler kurdukları tezine dayanmaktadır. Michael W. Doyle tarafından geliştirilen bu yaklaşım, yapısal ve normatif olmak üzere iki boyuta sahiptir. İlki, demokrasilerin devletler üzerindeki kısıtlayıcı rolüne vurgu yapmaktadır. Diğeri ise, demokratik rejimlere sahip ülkelerin iç siyasetinde hakim uzlaşı zeminini dış politikasına da taşıyacağı ve bunun çatışma potansiyelini azaltacağıdır (Kakışım, 2017). Demokrasilerde, çıkar çatışmaları şiddete dönüşmek yerine uzlaşma ve işbirliği yoluyla çözülmeye daha yatkındır. R. J. Rummel, bu çalışmayı devletiçi çatışmalara genişleterek, demokrasilerin açık ara en düşük silahlı iç çatışma düzeyine sahip olduğu sonucuna varmıştır. (Paffenholz, 2010).

Demokrasi ve barış arasındaki bu nedensellik, barış inşasının devlet inşası ile eş tutulmasına neden olurken, tartışmalar genellikle geniş çaplı silahlı şiddetin sona ermesinden sonraki döneme odaklanmaktadır. Bu nedenle barış inşası, çatışmadan sonra güvenliği, demokratik kurumları ve ekonomik kalkınmayı yeniden sağlamak için hızlı ve kapsamlı bir çaba gerektirmektedir. Bu anlayışa göre barışın inşası, çatışma sonrası uluslararası toplum tarafından, ülkenin halkına asgari güvenliğin garanti edildiği, işleyen demokratik yapıların kurulduğu ve ekonomik kalkınmanın sağlandığı algılandığında sona ermektedir (Paffenholz, 2010).

Liberal barış teorisinin, çatışma sonrası bölgelerde barış ve güvenliği sağlamaya yönelik önemli bir yaklaşım olduğu düşünülmektedir. Ancak barışın dar tanımlamasına referansla, yalnızca savaşa son vermeyi hedefleyen liberal barış girişimleri, başarısız ve kırılgan devletler yarattığı gerekçesiyle eleştirilere maruz kalmaktadır. Kırılgan devletler, iç savaş, terörizm ve göç gibi sorunlara yol açabilmektedir. Bu nedenle, liberal barış teorisinin uygulanmasında bu riskleri göz önünde bulundurmak ve bu riskleri azaltmaya yönelik önlemler almak önemlidir.

Öte yandan Liberal barış teorisi, çatışmanın sona ermesinden sonra gündeme gelen meseleleri gözardı etmiş ve marjinalleştirmiştir. Yerel, siyasi, sosyal, kültürel, geleneksel ve ekonomik süreçlerden kopuk, yapay bir sivil toplum yaratmıştır. Bu yaklaşımdan doğan barış, yerel veya kendini sürdürme yeteneği yerine uluslararası aktörlere bağımlı hale gelmiştir (Eminoğlu ve Aydın, 2021).

Liberal barış, çatışmaların sona ermesini sağlayarak negatif barışı inşa etme konusunda başarılı olduğu düşünülmektedir. Ancak, çatışma sonrası toplumların iyileştirilmesi ve sürdürülebilir barışın sağlanmasına yönelik çabalarda yetersiz kaldığı öne sürülmektedir.[6] Bu nedenle, çatışma bölgelerinde hibrit barış yaklaşımına duyulan ihtiyaç artmaktadır (Eminoğlu ve Aydın, 2021).

2.4 Hibrit Barış İnşası

Soğuk Savaş sonrası çatışma yaşayan toplumlarda liberal barışın yetersizliği üzerine artan tartışmalar, literatürde hibrit barış kavramına olan ilgiyi artırmıştır. Bu bağlamda kavram, son yıllarda iç çatışma ve istikrarsızlığa yönelik Batı'nın standart tepkisi haline gelen liberal barış ve devlet inşası girişimlerine yönelik eleştirinin bir parçası olarak önem kazanmıştır (Forsyth, Kent, Dinnen, Wallis ve Bose, 2017). Bu ilgi neticesinde hibrit barış, barış inşa sürecinde bir alternatif olma potansiyeline sahip olduğunu göstermiştir.

Hibrit barış, ağırlıklı olarak devlet merkezli yaklaşımlara karşılık, çatışma çözümü ve barış inşasında hem geleneksel (veya yukarıdan aşağıya) yöntemlerden hem de daha yenilikçi, aşağıdan yukarıya yaklaşımlardan unsurları birleştiren bir yaklaşımı ifade etmektedir. Bu melezleştirme, her bir yöntemin kendi sınırlamalarını ele alırken güçlü yanlarından yararlanmayı amaçlamaktadır. Hibrit barış yaklaşımının önemi, farklı paydaşların katılımını sağlayarak ve yerelde sahiplenilen çözümleri teşvik ederek daha

[6] Liberal barış inşasının yetersiz kaldığı ülkelere örnek olarak günümüzde istikrarsızlıkların devam ettiği, El Salvador, Nikaragua, Kamboçya, Liberya ve Bosna Hersek örnek olarak verilebilir.

kapsayıcı, sürdürülebilir ve kalıcı barış sonuçları yaratma potansiyelinde yatmaktadır (Mac Ginty, 2011). Hibridite kavramı, antropolojiden, sosyolojiye, sömürge sonrası çalışmalardan barış çatışmalarına kadar çeşitli disiplinlere yerleşmiştir. Kavram son yıllarda Richmond ve Boege gibi isimlerin çalışmaları ile çağdaş formunu kazanmıştır (Mac Ginty, 2010).

Odak noktası "uluslararası/ küresel" ve "yerel" arasındaki etkileşim olan hibrit barış, yerelin taleplerini karşılamadaki yetersizliği, dayatmacı/ yukarıdan aşağı karakteri nedeniyle liberal barış inşası yaklaşımını eleştirmektedir. Bunun yerine literatürde "yerel-liberal hibridite", "hibrit barış yönetimi" gibi birçok farklı terimde kullanılan yaklaşıma vurgu yapmaktadır. Buradaki her bir terim, hibrit barışın anlamına ve barış inşasındaki rolüne yapılan vurgu ile yakından ilgilidir (Anam, 2018).

Richmond'a göre hibrit barış, liberal ile yerel barışın birleşimi biçiminde kendini göstermektedir (Richmond, 2010). Bu yeni yaklaşım, kırılgan ve başarısız devletler yaratan liberal barış inşası karşısında, barışı ve güvenliği sağlama potansiyeline sahiptir. Ayrıca, toplumda meşruiyet kazanarak, barış inşa sürecine etkin bir katılım gösterebilmektedir (Anam, 2018).

Hibrit barış, çatışma sonrası toplumların ihtiyaçlarına ve önceliklerine göre uyarlanmış bir barış inşası yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, demokratikleşme, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve serbest piyasa ekonomisi gibi liberal barışın temel unsurlarını yerel koşullara uyarlayarak, çatışma sonrası toplumların iyileştirilmesi ve sürdürülebilir barışın sağlanmasına yönelik çabaları güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Liberal barış yaklaşımında nadiren ele alınan şiddetli çatışmaların psikososyal boyutu, hibrit barışın temel meselelerinden birisidir (Eminoğlu ve Aydın, 2021). Nitekim çatışma sonrası oluşan travmaların iyileştirilmesi, barış inşa sürecinin önemli bir aşamasını oluşturmaktadır.

Hibrit barış inşasında, yerel aktörlerin barış sürecine katılımı önemlidir. Geleneksel yöntemleri daha yenilikçi stratejilerle birleştiren hibrit barış inşası, uygulayıcıların daha geniş bir araç ve teknik yelpazesinden yararlanmasına olanak tanıyarak, belirli bir

çatışmanın özel bağlamına ve ihtiyaçlarına göre uyarlanmış etkili çözümler bulma olasılığını artırmaktadır. Hibrit yaklaşım, çatışmaların dinamik olduğunu ve zaman içinde evrilebileceğini kabul etmektedir. Esneklik ve uyarlanabilirliği benimseyen barış inşacıları değişen koşullara yanıt verebilir ve stratejilerini buna göre ayarlayarak barış sürecinin ilgili tarafların ihtiyaçlarına uygun ve duyarlı kalmasını sağlayabilir. Bu yaklaşım, çatışmalara katkıda bulunan altta yatan güç dengesizliklerini ele almanın önemini kabul ederken, marjinal gruplar da dahil olmak üzere çeşitli paydaşlarla etkileşime girerek daha adil sonuçlar elde edilmesini ve gelecekteki çatışma olasılığının azaltılmasını amaçlamaktadır (Mac Ginty, 2011).

Özetle, barışın sadece şiddeti sona erdirmekle değil, aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma ve siyasi uzlaşma için gerekli koşulları yaratmakla da ilgili olduğunu vurgulayan hibrit barış yaklaşımı, farklı paydaşları dahil ederek, yerelde sahiplenilen çözümleri teşvik ederek ve her çatışmanın kendine özgü bağlamına ve ihtiyaçlarına uyum sağlayarak kapsayıcı, sürdürülebilir ve kalıcı barışı amaçlamaktadır.

2.5 Barış İnşasında Sivil Toplumun Rolü

Genellikle sivil toplum, "iyi toplum" olarak ifade edilmekte ve kaçınılmaz olarak, barış inşasına olumlu bir katkıda bulunması beklenmektedir. Sivil toplumun, barış inşası teorisi ve pratiği içerisinde önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir. Sivil toplumun barış inşasına katılımını incelemek birçok nedenden zorlu görülmektedir. İlk olarak önceki bölümde de ifade edildiği üzere, barış inşası kavramı tartışmalıdır. İkincisi kavram üzerinde, hem teoride hem de pratikte bir uzlaşma söz konusu değildir. Günümüzde barış inşasında öne çıkan anlayış, liberal barış kavramıdır. Bu nedenle diğer kavramları (hibrit barış, sürdürülebilir barış gibi) ayırt etmek genellikle zordur. Ayrıca, ileride ele alınacağı üzere, sivil toplum barış inşasında farklı roller üstlenebilir. Bu durum sivil toplumun barış inşasındaki rolüne ilişkin incelememizi zorlaştırabilir. Öte yandan, barış inşasında sivil toplum kavramına ilişkin bir teori açığı ile karşı karşıyayız. Son olarak, barış inşasında sivil toplum, normatif değerlere işaret eden bir kavramdır. Bu

yönüyle kavramın, uygunluğu ve etkinliği hakkında yeterince ampirik kanıt mevcut değildir (Paffenholz, 2010).

Yukarıda ifade edilen zorluklar, teorik bir çerçeveye duyulan ihtiyaca işaret etmektedir. Bu konuda önemli bir çalışma, Thania Paffenholz ve Christoph Spurk tarafından geliştirilmiştir. Paffenholz ve Spurk çalışmalarında, sivil toplumun barış inşasında üstlendiği rolleri yedi başlık altında sıralamaktadır. Bunlar; koruma, izleme, savunuculuk ve kamusal iletişim, grup içi sosyalleşme ve barış kültürü, sosyal uyum, arabuluculuk ve kolaylaştırıcılık, hizmet sunumudur (Paffenholz ve Spurk, 2010).

Demokrasi teorisi içerisinde, vatandaşların ve toplulukların devletlerin despotik uygulamaları karşısında korunması sivil toplumun temel bir işlevidir. Bu fikrin kökleri, John Locke'un çalışmalarına kadar takip edilebilir. Barış inşası için koruma işlevi, çatışma sırasında ve sonrasında, diğer işlevlerin yerine getirilebilmesi için bir ön koşul halini almaktadır. Koruma işlevini, Johan Galtung'un negatif barış kavramı ile ilişkilendirmek mümkündür. Koruma işlevi kapsamında sivil toplum; uluslararası refakat, gözlemci faaliyetleri, barış bölgeleri oluşturulması, insani yardım gibi faaliyetlerde bulunabilir. Genellikle bu işlev, ulusal ve yerel sivil toplum aktörlerini destekleyen dışarıdan sivil toplum kuruluşlarına atfedilmektedir (Paffenholz ve Spurk, 2010). Genellikle büyük ölçekli şiddet sona erdikten sonra koruma ihtiyacı azalmaktadır.

İzleme işlevi, demokratikleşme süreçlerinde kilit rol oynamaktadır. Bu fikrin kökleri, Montesquieu'nun kuvvetler ayrılığına dayanmaktadır. Barış inşası için izleme işlevi, karar vericilere tavsiyelerde bulunmakta, insan hakları ve savunuculuk gruplarına bilgi sağlamaktadır. İzleme işlevi kapsamında sivil toplum; siyasi erken uyarı sistemlerinin oluşturulması ve insan hakları ihlallerinin raporlanması gibi faaliyetlerde bulunabilir.

Demokrasi teorisi içerisinde bir diğer temel işlev olan savunuculuk, çıkarları dile getirme ve bunları kamuoyu gündemine taşımak için iletişim kanalları oluşturma, böylece kamuoyu farkındalığını artırma ve tartışmayı kolaylaştırma becerisi olarak ifade edilmektedir (Paffenholz ve Spurk, 2010). Savunuculuk ve kamusal iletişim, kapsamında sivil toplum; gündem belirleme, sivil toplumun barış müzakerelerine

katılımı için lobi faaliyetleri gerçekleştirme, kamuoyu baskısı yaratma, barış fikrini topluma yayma gibi faaliyetlerde bulunabilir. Kamusal iletişim de bir savunuculuk biçimidir. Kamuya açık olmayan savunuculuk, sivil toplum aktörleri ve siyasi aktörler arasında geçen gayriresmi diyaloglardır. Kamusal iletişim ise, basın açıklamaları, dilekçeler veya gösteriler şeklinde yapılmaktadır. Kitle ve sokak hareketleri, kamusal iletişimin en güçlü biçimini oluşturmaktadır. Savunuculuk faaliyetleri, özellikle çatışma sonrası süreçte şiddetin tekrarının önlenmesi, barış kültürünün inşası ve barış anlaşmalarının uygulanması açısından önemli görülmektedir.

Bölünmüş toplumlarda bir barış kültürü inşası amacı taşıyan sosyalleşme, temel bir sivil toplum işlevi olarak öne çıkmaktadır. Sosyal uyumun aksine sosyalleşme, karşıt gruplar arasında değil, grup içerisinde gerçekleşmektedir. Burada amaç, grup içerisinde çatışmaların barışçıl çözümünü ve şiddet dışı iletişimi geliştirerek, toplumda tutum değişikliklerini teşvik etmektir.

Vatandaşlar arasındaki sosyal bağları güçlendirerek, sosyal sermaye oluşturma potansiyeline sahip, bütünleşme ya da sosyal uyum, sivil toplumun önemli bir diğer işlevini oluşturmaktadır. Sosyal uyum işlevi kapsamında sivil toplum, çatışma sırasında kaybolan güvenin yeniden inşasına uğraşmaktadır. Bu nedenle karşıt gruplar arasında köprü bağlar oluşturmak önemlidir. Bu yönüyle sosyal uyum Lederach'ın önem verdiği faaliyetler arasında yer almaktadır. Sosyal uyum işlevinde amaç, grupların bir arada barış içinde yaşamayı öğrenmelerine yardımcı olmaktır. Sosyal uyum kapsamında sivil toplum, çatışan grupların temsilcileri ve/veya üyelerinin bir araya gelip temas etmesini sağlayacak atölye çalışmaları düzenleyebilir. Bunun yanında, kilit aktörlerin katılımıyla gerçekleşen çatışma çözümü çalıştayları düzenleyebilir. Doğrudan barış inşası odaklı olmayan faaliyetler de sosyal uyum faaliyetleri kapsamına girmektedir. Bu faaliyetler daha çok, iş geliştirme odaklıdır. Dolaylı olarak, güvenin yeniden inşasına katkıda bulunmaktadırlar. Çatışma sonrası dönemde en sık gerçekleştirilen işlevin sosyal uyum işlevi olduğu söylenebilir.

Sosyal uyumun önemli bir parçası da eğitimdir. Okullar, toplumsal bütünleşmeye katkı sağlayabilecek kurumlardır (Paffenholz, 2010). Eğitim, var olan sorunların çözümünün

bir parçası olabileceği gibi, toplumsal çatışmaların oluşmasına da katkıda bulunabilmektedir. Dolayısıyla, eğitimi toplumsal barışa katkı sağlayacak şekilde yeniden değerlendirmek gerekmektedir (Çayır, 2010).

Demokrasi teorisi içerisinde arabuluculuk işlevinin kökleri, Montesquie'nun çalışmalarına kadar takip edilebilir. Bu işlev sivil toplumun, vatandaşlar ile devlet arasındaki ilişkiyi kolaylaştırıcı rolüne işaret etmektedir. Barış inşası bağlamında kolaylaştırıcılık, gruplar arasında ve toplumun farklı katmanları arasında gerçekleştirilebilir. Arabuluculuk ve kolaylaştırıcılık kapsamında sivil toplum; silahlı gruplar ve vatandaşlar arasında kolaylaştırma faaliyetlerinde bulunmaktadır. Genellikle diplomatik çatışma yönetimi süreçlerine sivil toplumun katkısı sınırlı olmaktadır. Bu rol, devletlere veya ulusüstü kurumlara atfedilmektedir.

Doğrudan hizmet sunumu, eğer yukarıda açıklanan diğer altı işleve alan sağlıyorsa bir barış inşası işlevi olarak ele alınmaktadır. Silahlı çatışmalar sırasında devlet yapılarının zayıflaması genellikle yardım ve hizmetlerin sivil toplum eliyle yapılmasını beraberinde getirmektedir. Nitekim, aynı aktörlerin hem hizmet sunumu hem de barış inşasına yönelik faaliyetlerde bulunduğu gözlemlenmiştir.

Öte yandan, sivil toplumun barış inşasındaki rolü önceden belirlenmiş veya garanti edilmiş değildir. Bağlam, dahil olan aktörler, benimsenen stratejiler ve karşılaşılan zorluklar gibi çeşitli faktörlere bağlıdır. Sivil toplum, nasıl işlediğine ve diğer aktörlerle nasıl etkileşime girdiğine bağlı olarak barış ya da şiddet için bir güç olabilmektedir. Paffenholz ve Spurk'a göre, barışın inşası potansiyelini en üst düzeye çıkarmak için sivil toplumun hem iç hem de dış aktörler tarafından desteklenmesi ve güçlendirilmesi gerekmektedir (Paffenholz ve Spurk, 2010).

Sivil toplumun barış inşası pratiğine ilişkin genel eğilim, barışın inşasında birincil rolü yerel aktörlerin üstlenmesi gerektiği, dış aktörlerin ise destek sağlamaya odaklanan sınırlı bir rolü olması gerektiği yönündedir. Bununla birlikte Paffenholz, sivil toplum öncülüğündeki barış girişimlerinin de en az resmi ya da gayri resmi diplomatik çabalar

kadar önemli olduğu konusunda görüş birliği olduğuna dikkat çekmektedir (Paffenholz, 2010).

Michael Lund'a göre barış inşası, yeterince kuramsallaştırılmamış ve fazla kavramsallaştırılmış bir kavramdır. Bu durum, önemi ve etkinliği konusunda kesin sonuçlara varmak için önemli ampirik kanıtların eksik olduğu sivil toplum barış inşası için de geçerlidir. Sivil toplumun barış inşasındaki etkinliği hakkında, ne yazık ki net başarı kriterleri ve şeffaf metodolojiler mevcut değildir. Sivil toplumun barış inşasına gerçekte ne gibi katkılarda bulunabileceğine ilişkin daha sistematik bir çalışmaya ihtiyaç olduğu görülmektedir (Lund 2003, akt. Paffenholz, 2010).

Öte yandan, sivil toplumun barış inşasında olumlu değişim yaratma kapasitesine sahip olduğunu ifade eden çalışmalar da mevcuttur. Alashqar'a göre, bunlardan birisi, Carnegie UK Trust Raporudur. Raporda, sivil toplum katılımı ile şiddet, ayrımcılık ve sosyal adaletle ilgili zorlukların ele alınması arasındaki ilişki güçlü bir şekilde vurgulamaktadır. Araştırmacılara göre rapor, gayri resmi kuruluşların olumlu dönüşüme katkıda bulunma kabiliyetleri bakımından temel bir güce sahip olduklarını vurgulamaktadır. Bu, şiddetsizlik, ayrımcılık yapmama, demokrasi, karşılıklılık ve sosyal adalet gibi değerlerin elde edilmesini içermektedir. Ayrıca, bu kuruluşlar kamusal ikilemlerin adil, etkili ve demokratik yollarla çözülmesinde önemli bir araç olarak görülmektedir (Alashqar, 2022).

Diğer bir önemli çalışma, sivil toplum gruplarının barış inşası girişimleri üzerindeki etkisini farklı bölgeleri içeren 65 örnek üzerinde değerlendiren People Build Peace II isimli çalışmadır. Paul Van Tongeren ve meslektaşları bu grupların "güvenli alanlar" kurma yeteneğine sahip olduğu sonucuna varmaktadır. Bu alanlar içinde hem gruplar hem de bireyler, toplumsal değişimi "adalet ve hukuk ilkelerine dayalı olarak" teşvik eden diyaloglarda işbirliği yapabilirler. Önemli bir bulgu olarak, araştırmalarının anahtar sonuçlarından biri, bu gayriresmi sektörün sürdürülebilir ve pozitif barışın peşinde daha geniş katılımı teşvik ettiği ve politik aktivizmin geleneksel kapsamının ötesine geçtiği yönündedir. Sonuç olarak, sanatçılar, öğretmenler, öğrenciler, gençler, sendika üyeleri, akademisyenler, çevreciler, gazeteciler ve dini liderler gibi bireyler, sivil toplum içindeki

etkileşimler aracılığıyla adaletsizliği ele alma ve barış inşasına katkı sağlama olanakları bulmaktadırlar (Verhoeven, Wake, ve Tongeren 2005, akt. Alashqar, 2022).

Sivil toplum kuruluşlarının pozitif barış ve anlayış kültürünü teşvik etme kapasitesi yalnızca çatışmaların yaşandığı yerlerle sınırlı değildir. Aynı zamanda çatışma sonrası toplumlara da önemli ölçüde katkıda bulunma potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. Bunlar, toplum üyelerinin ağır şiddet ve travmalara maruz kaldığı ve hayatta kaldığı bağlamlardır. Bu gibi durumlarda sivil toplumun öncülük ettiği girişimler toplumun sosyal dokusunun yeniden inşa edilmesine, kırılan güvenin onarılmasına ve şiddetin yol açtığı psikolojik hasarın giderilmesine yardımcı olabilmektedir. Beatrice Pouligny'ye göre, sivil dernekler ve vatandaş grupları, savaştan etkilenen topluluklarda işbirliğini destekleyerek düşmanlıkları ve çatışmaları aktif bir şekilde dönüştürmede çok önemli bir rol oynamaktadır. Daha da önemlisi, kanun ve düzenin yeniden tesis edilmesinde yerel devlete yardımcı olabilmektedirler (Pouligny 2005, akt. Alashqar, 2022).

3. BOSNA SAVAŞININ TARİHSEL ARKA PLANI

Yugoslavya'da 1990'lı yıllarda yaşanan anlaşmazlıkların, II. Dünya Savaşı yıllarında yaşanan olaylarla ilintili olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda Bosna Hersek'i savaşa götüren sürecin ele alınması, buradaki etkin unsurların tespit edilmesi gerek konunun bütünsel analizi gerekse daha sonra incelenecek olan barış inşası süreci için önem teşkil etmektedir. Bu bölümde, olayların gelişimi tarihsel kronoloji içerisinde ortaya konulmaya çalışılacaktır.

3.1 İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Yugoslavya

Almanya'nın Avusturya'yı ilhakı ve İtalya'nın Arnavutluk işgali karşısında Yugoslavya, toprak bütünlüğünü korumak amacıyla Hırvatlara otonomi tanımıştır. 20 Ağustos 1939'da imzalanan anlaşma (Sporazum) ile Bosna topraklarının yaklaşık üçte birini de içerisine alan bir özerk Hırvatistan (Croatian Banovina) kurulmuştur. Tanner'a göre Sporazum, kuruluşundan bu yana devam eden Sırp-Hırvat ilişkilerindeki krizi makul bir süre için çözebilirdi. Fakat anlaşmanın başarılı olması için şans tanınmamıştır (Tanner, 2001).

1941 yılının Mart ayında Almanlar, iç karışıklıkları sebebiyle zayıf durumda olan Yugoslavya ile ittifak yapmış, fakat bu ittifak ve Hırvatlara verilen otonomi, Sırp tarafında memnuniyetsizlik yaratmıştır (Ülger, 2003). General Simoviç liderliğinde başkent Belgrad'da gerçekleşen darbe sonrası ittifak bozulmuş ve ülke Almanlar tarafından işgal edilmiştir (Sander, 2014). Hitler darbede İngiltere'nin etkisinin olduğunu düşünmekteydi. İşgal sırasında Ustaşa-Nazi işbirliği ile, Hırvatlardan istihbarat desteği alan Almanlar, bu desteği karşılıksız bırakmamıştır (Demirtaş-Coşkun, 2008).

1941 yılının Nisan ayında, Nazi Almanyası'nın desteği ile bölgede Ustaşalar[7] tarafından bağımsız bir Hırvat devleti kurulmuştur. Teoride bu yeni devlet, Mihver'in bir ortağıydı. Devlet yönetimine Ustaşa hareketinin lideri Ante Paveliç getirilmişti. Rejimin temelleri

[7] Ante Paveliç liderliğindeki Hırvat Faşist gruplardır. Hırvatça "isyancılar" anlamına gelir.

çok da sağlam değildi. Çünkü bu hareket toplumda geniş bir destek görmemişti.[8] Nitekim kurulan bu Ustaşa rejimi, bir ölçüde Faşist İtalya'nın eseriydi (Jelavich, 2019).

Alman işgali sonrası Yugoslavya'da ilk direniş hareketini Sırp milliyetçilerinden oluşan Çetnikler[9] başlatmıştır. Draja Mihayloviç liderliğindeki bu örgütün asıl amacı, *Büyük Sırbistan*[10] idealini gerçekleştirmekti. İşgal güçlerinin yanı sıra, örgüt bu amacına ulaşmak için Partizanlarla[11] da mücadele etmiştir. İşgale direnen bir diğer örgüt, Tito'nun liderliğindeki Partizanlardı. Örgütün amacı, yalnızca ülkeyi işgalden kurtarmak değil aynı zamanda Komünist parti etrafında örgütlenen bağımsız bir "Yugoslavya Devleti" kurmaktı (Yener, 2015). Partizan örgütünün temel kadrosunu İspanya iç savaşında Franko rejimine karşı savaşanlar ve Komünist Parti'nin yasadışı uzantıları oluşturmaktaydı (Ülger, 2003). 1944 yılının yazında, Almanların Yugoslavya'dan çekilmesi Partizan hareketinin zaferiydi.

3.2 Tito Yönetiminde Yugoslavya

İkinci Dünya Savaşı sonrası Yugoslavya, komünist blok içerisinde yer alan diğer ülkelerden önemli ölçüde ayrılmaktadır. Partizanların lideri Tito'nun sahip olduğu halk desteği ve ulusal ordunun buradaki payı büyüktür. Diğer Doğu Avrupa ülkeleri, Moskova'nın bir uydusuna dönüşmüşken Tito, bağımsız bir Yugoslav devletinin temellerini atmak üzeredir (Sander, 2014).

Nitekim, İkinci Dünya Savaşı'nın Yugoslavya üzerindeki etkisi bir hayli yıkıcı olmuştur. İki milyona yakın insan hayatını kaybetmiş ve geride harap halde bir ülke kalmıştır (Koka, 2007). 1945 yılının Kasım ayında yapılan seçimlerde Krallık lağvedilmiş ve iktidara gelen "Halk Cephesi", altı cumhuriyet ve iki özerk bölgeden oluşan Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyetini kurmuştur. Seçimlerin ardından Bosna'nın Jajce kentinde

[8] Ustaşa hareketi hakkında detaylı bilgi için bkz. Marcus Tanner, Crotia A Nation Forged in War. Yale University Press, 2001, s.141-167.
[9] Yirminci yüzyılın başında kurulan Sırp direniş grupları.
[10] Ilija Garašanin tarafından hazırlanan *Načertanije* (The Draft) adlı eser, Büyük Sırbistan planının temelini oluşturur. Detaylı bilgi için bkz. Edislav Manetovic, "Ilija Garasanin: Nacertanije and Nationalism", The Historical Review/La Revue Historique, Vol 3, 2006, ss. 137-173
[11] Nazi işgaline karşı komünistler tarafından yönetilen direniş hareketi.

toplanan Yugoslav Ulusal Kurtuluş Anti-faşist Konseyi (AVNOJ), Bosna Hersek'in de kurulacak bu yeni federasyon içerisinde bir cumhuriyet olmasına karar vermiştir. Bu cumhuriyetler; Sırbistan, Karadağ, Hırvatistan, Slovenya, Makedonya, Bosna Hersek Cumhuriyetleridir. Ayrıca Sırbistan idaresi altında iki özerk bölge Voyvodina ve Kosova'dır (Yener, 2015).

Oluşturulan bu yeni cumhuriyetin, kuramsal alt yapısını Sloven asıllı, daha sonraları başbakan yardımcılığı ve dışişleri bakanlığı görevlerinde de yer almış olan Edvard Kardelj, "*Halk kitlelerinin kuvveti*" başlıklı makalesinde ele almıştır. Kardelj, halkın geniş katılımının gerçek bir demokrasi ortamı kurulmasının ön koşulu olduğunu ileri sürmektedir (Koka, 2007). Tito'nun devlet başkanlığını üstlendiği süre boyunca Yugoslavya, deyim yerindeyse altın çağını yaşadığı düşünülmektedir. Etnik temelli gerilimi önlemek için Yugoslav kimliğini ön plana çıkaran yaklaşımı, Sırp-Hırvat-Sloven dışında cumhuriyetlere statü tanımıştır (Ülger, 2003).

Cumhuriyetin kurucu anayasası olan, 1946 Anayasası'nın esin kaynağı Sovyetler Birliği'dir. Bu durum Federasyonun ilk yıllarında Tito'nun Stalinvari uygulamalarında görülmektedir. Fakat çok geçmeden Tito kendine has sosyalizmi ile ön plana çıkmıştır. Burada 1948 yılında Kominformdan çıkarılmasının etkisi olduğu söylenebilir.[12] Bu tarihe kadar ekonomik ilişkilerini doğu bloku ülkeleri ile yürüten Yugoslavya büyük bir ekonomik zorlukla karşılaşmıştır. 1950'den sonra Tito, ekonomik anlamda Batı ile işbirliği içerisine girmiştir.

"Birlik ve Kardeşlik" sloganıyla yola çıkan Partizan lider Tito, 1950-1960 yılları arasında ortak bir Yugoslav kimliği yaratmak için çalışmalar yürütmüştür. Bu amaca yönelik, meslek örgütleri kurulmuş, okulların müfredatlarında değişikliğe gidilmiş ve ortak bir dili Sırpça-Hırvatça temelinde inşa etmek adına çalışmalar yapılmıştır. Fakat, 1963 yılında yapılan anayasal değişiklik ile birlikte yaratılan adem-i merkezi yapı ve ekonomik 1974 Anayasası ile merkezden neredeyse bağımsız hale gelen Cumhuriyetler,

[12] Kominform; 1947 yılında Komünist Partiler arasında işbirliği sağlamak amacıyla kurulan örgüt.

bu entegrasyonun, ülkedeki farklı etnik grupları bir arada yaşatma çabasını başarısız kılmıştır.

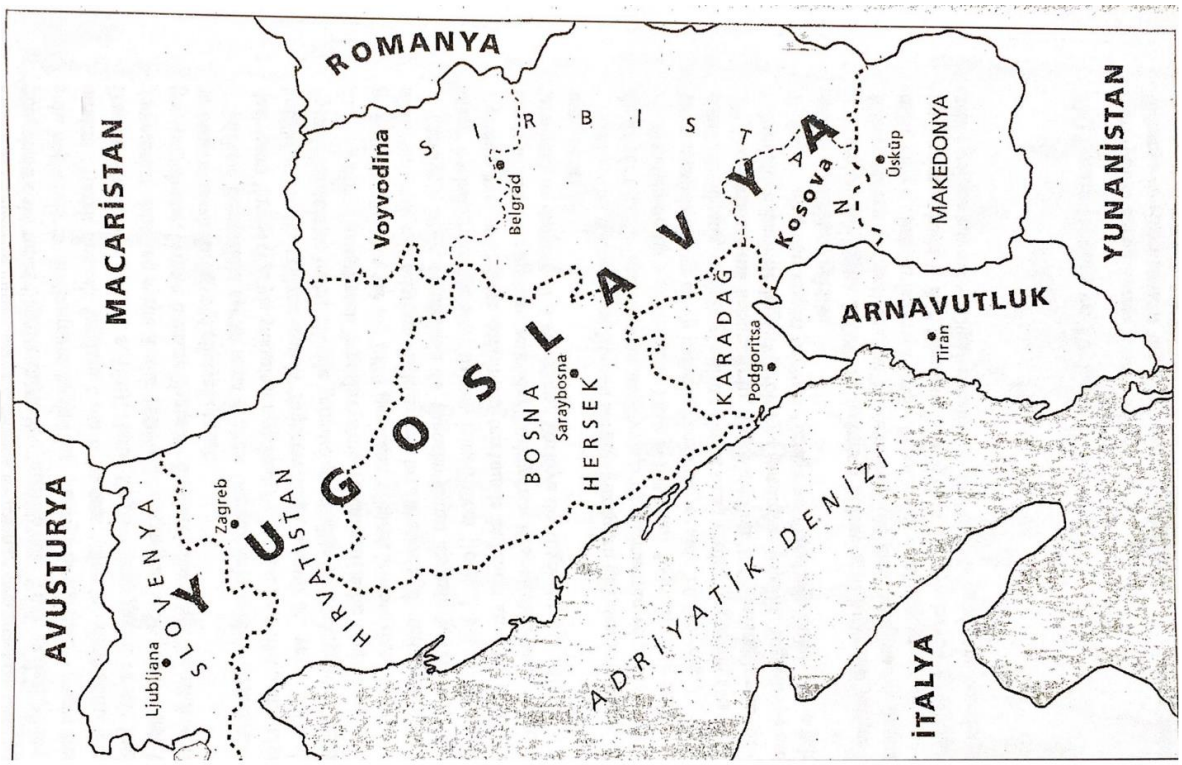
1980'lerde Tito'nun ölümü ve artan ekonomik problemler, toplumdaki gerilimi artırmış, Cumhuriyetler arasında ilişkiler bozulmuş ve cumhuriyetlerde Tito'nun kontrol altında tutmaya çalıştığı milliyetçilikler yeniden gün yüzüne çıkmıştır. Bu durum 1990'larda ülkenin dağılmasında etkili olmuştur (Çağlar, 2018).

3.3 Savaşa Giden Süreç: Yugoslavya'nın Dağılması

Soğuk Savaş'ın nadir başarı hikayelerinden birine sahip olan Yugoslavya, 1980'de Tito'nun ölümüyle, deyim yerindeyse "birleştirici gücünü" yitirmiştir. 1985 yılında Gorbaçov'un girişimleri ile Doğu Avrupa'ya yayılan özgürlükçü dalga, etkisini Yugoslavya üzerinde de hissettirmiştir (Sander, 2014).

Ülkeyi dağılma sürecine götüren olaylar, 1989 yılında, Sırbistan Meclisi'nin, Kosova ve Voyvodina'nın özerkliğini kaldıracak yasa değişikliğini onaylaması ile başlamıştır. Bu sayede Miloseviç, diğer cumhuriyetlere kıyasla daha güçlü bir pozisyon elde etmiştir (Batı ve Tunbul, 2020).

1990 yılının başlangıcında, çok partili siyasal hayata geçiş de bu dağılma sürecini hızlandırmıştır. Seçimler ile birlikte, cumhuriyetlerde milliyetçi partiler iktidara gelmiş ve 1990 yılının sonuna geldiğimizde artık komünist iktidarların düşüşüne sahne olan bir Yugoslavya tablosu ile karşılaşılmıştır (Sander, 2014). Slovenya'da liberal milliyetçi bir koalisyon, Hırvatistan'da ise Franjo Tudjman liderliğindeki "Hırvat Demokratik Birliği (Hrvatska Demokratska Zajednica-HDZ) seçimleri kazanmıştır (Malcolm, 1994). Seçimlerin ardından, Hırvat ve Sloven parlamentolarının aldığı bağımsızlık kararları, Sırpların sert tepkisi ile karşılaşmıştır. Fakat çoğunluğu Sırplardan oluşan Yugoslav ordusu, kontrolü ele geçirme girişimlerinde başarısız olmuştur.

Şekil 5: 1990 Öncesi Balkanlar

Kaynak: Baskın Oran, "Balkanlarla İlişkiler", Türk Dış Politikası, 2013, s.49

Yaşanan bu gelişmeler, Bosna Hersek'i Sırp egemenliğindeki Yugoslavya'da kalmak ile bağımsızlığı seçmek arasında karar vermek durumunda bırakmıştır. Sırp Demokratik Partisi (SDP)'nin 72 milletvekili ile boykot ettiği oylamada, 133 milletvekilinin katılımı ile Bosna Hersek parlamentosu 15 Aralık 1991'de bağımsızlık kararını almıştır. Kararın sıcak çatışmaya dönüşebileceği endişesiyle Bosna Hersek hükümeti bağımsızlığın gerektirdiği adımları atmakta bir müddet tereddüt etmiştir (Bora, 2018).

Fakat Avrupa Topluluğu'nun (AT) Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'dan ayrılacak cumhuriyetler için belirlediği kriterler, adeta bir katalizör görevi görmüştür. Bu kriterler, bağımsızlık arzusunda olan toplumlara harekete geçmeleri için bir teşvik sunmuştur. AT, şartları yerine getiren cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını tanıyacağını açıkça beyan ederek, bu toplumlara somut bir hedef koymuştur. Bu durum, Bosna-Hersek'in de

bağımsızlık yolunda ilerlemesine ve gerekli altyapıyı hazırlamasına ivme kazandırmıştır. Bu nedenle, Bosna-Hersek Parlamentosu, 29 Şubat-1 Mart 1992 tarihleri arasında bir referandum yapılmasına karar vermiştir (Kodal, 2018). Yapılan referanduma Boşnak ve Hırvat halkları yoğun katılım gösterirken, Bosnalı Sırplar referandumu boykot etmeyi seçmişlerdir. Oy kullanan %63.4'lük nüfusun %99.4'ü bağımsızlık için evet oyu kullanmıştır (Bora, 2018). Referandum, Bosna-Hersek'in Yugoslavya'dan bağımsızlığını ilan etmesiyle sonuçlanmıştır. Sırpların Bosna Hersek'in bağımsızlığına şiddetle karşı çıkmasının arkasındaki nedenlerden birisi Bosna Hersek'in sahip olduğu jeopolitik konumdur. Bosna Hersek, Sırbistan'ın denize açılan kapısı konumunda olması nedeniyle önemlidir. Öte yandan, Bosna Hersek bağımsızlığını ilan ederse, bu durum Sırbistan ile Karadağ arasında Müslümanların etki sahasının ortaya çıkmasına ve Karadağ ile doğrudan temasın kesilmesine yol açacaktır (Yapıcı, 2007). Bosna Hersek topraklarının Sırbistan için bir diğer önemi ise, "Büyük Sırbistan" idealinin içerisinde yer almasıdır. "Büyük Sırbistan" idealinin temeli niteliğindeki "Načertanije" adlı eserinde Garašanin, Ortaçağ Sırp İmparatorluğu'nun yeniden inşasını ve 'Sırp topraklarının' (Bosna Hersek, Karadağ, Kuzey Arnavutluk, Dalmaçya'nın bir kısmı ve Habsburg Askeri Sınırı) birleştirilmesini öngörmektediydi (Dronjić, 2007).

Ancak, Sırpların boykotu ve referandum sürecindeki şiddet olayları, ülkenin geleceği için endişe verici bir tablo oluşturmuştur. Bosna Hersek'in bağımsızlığın bedelini en ağır biçimde ödeyeceği sürecin bu tarihte başladığı söylenebilir. Kendilerini ülkenin kurucu unsuru olarak gören Sırplar, gerek sahip olduğu kaynaklar gerekse konumu itibariyle kaybetmek istemediği Bosna topraklarında, Miloseviç'in desteğiyle, şiddet eylemleri başlatmış ve Bosna'nın yaklaşık %70'ini ele geçirmişlerdir (Anderson, 1995).

3.4 1992-1995 Bosna Savaşı: Etnik Temizlik Ve Kentkırım

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi olaylara müdahale ederek her iki tarafa da ambargo uygulamıştır fakat Yugoslav Federal Ordusunun desteğini alan Sırplar bu durumdan pek de etkilenmemiştir. Şiddet eylemlerine devam eden Sırpların arkalarında bıraktığı bilanço oldukça kanlı olmuştur. Kitlesel tecavüzlerin, etnik temizliklerin yaşandığı Bosna'da yaklaşık 250 bin kişinin öldüğü düşünülmektedir (Çakmak, 2014).

Bosna Hersek'te yaşanan savaş, literatürde iki önemli kavramın doğuşunda etkili olmuştur. Bunlardan ilki, "etnik temizlik" kavramıdır. Burada amaç, "*bir bölgede veya bir ülkede homojen bir topluluk yaratmaktır*" (Bağcı, 1992). 1995'in Temmuz ayında Srebrenitsa'da yaşanan katliamlar, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bölgede yaşanan en büyük trajedidir. BM adına bölgede görevli Hollanda askerlerinin bölgeden çekilmesi sonrası, Mladiç önderliğinde Sırp güçleri, "güvenli bölge" olarak ilan edilen şehri ele geçirmiş ve 8 bine yakın Boşnakı öldürmüştür (Babuna, 2008).

Bir diğeri ise kentkırımdır (urbicide). Kavram*, 'urban' (kente ait olan) ve 'cide' (öldürme)* kelimelerinden oluşmaktadır (Karasu, 2008). Urban kelimesi kentin sahip olduğu yaşam tarzını da ifade etmesi açısından önemlidir. Nitekim, yeni bir şiddet formu olarak karşımıza çıkan kentkırım, mekanların yanı sıra insanların geçmişle olan manevi, dini, kültürel bağlarını ortadan kaldırmayı amaçlayan saldırıları ifade etmektedir (Yılmaz ve Şahin, 2018). Bu saldırıları kentsel yıkımdan ayıran en karakteristik özelliği, içerisinde barındırdığı etnik ve dini nefret unsudur. Kentsel yıkım daha çok, savaşlarda üstünlük elde etmek amaçlı uygulanan stratejilerin bir sonucu olarak görülebilir. Fakat kentkırım, bir üstünlük çabasının değil, köklü milliyetçi içgüdülerin bir tezahürüdür. Bunun sonucu ortaya çıkan yıkım, bütünüyle bir savaş aracıdır (Karasu, 2008).

Bosna Savaşı sırasında, yalnızca insanlar hedef alınmamıştır. Sahip oldukları mekanlar, ibadethaneler, kentler de Sırp milislerinin hedefinde yer almıştır (Karasu, 2008). Kentler çok kültürlü bir yaşamın sürdüğü mekanlar olarak, saldırıların merkezini oluşturmuşlardır. Kozmopolit yapısı ile savaş sırasında saldırılarda en büyük hasarı Saraybosna almıştır. Çok kültürlü yapının simgesi niteliğindeki yapılar, ibadethaneler,

kütüphaneler bilinçli bir şekilde yoğun Sırp saldırıları ile tahrip edilmiştir. Saldırıya uğrayan yapılardan birisi Vijecnica Kütüphanesidir. Kütüphane, Bosna Hersek'in kültürel mirasının önemli bir parçasıydı. Boşnak, Sırp, Hırvat ve Yahudilere ait el yazmaları, kitaplar ve arşiv belgeleri ile ülkenin geçmişini ve kültürünü yansıtmaktaydı. 25 Ağustos 1992'de, Sırp güçleri şehri top ateşine tutmuş ve kütüphaneyi hedef almıştır. Üç gün boyunca süren yangında kütüphanedeki 155 bin el yazmasının yanı sıra ülkenin ulusal arşivlerinin de bulunduğu yaklaşık 2 milyon eser geri dönüşü olmayacak bir şekilde ortadan kaybolmuştur.[13]

Öte yandan, Bosna Hersek'te farklı etnik grupların bir arada yaşamasının somut bir örneği olarak Mostar köprüsünün yıkılışı, savaşın sembol olaylarından birisidir. Riedl Mayer'in "hafızanın öldürülmesi" olarak nitelendirdiği (Yılmaz ve Şahin, 2018) bu yıkım ile insanların sahip oldukları değerleri, tarihi, geçmişi silinmeye çalışılmıştır. Tarihi, kültürel yapıların yok edilmesine yönelik bu sistematik girişimler literatürde "Memoricide" olarak adlandırılmaktadır (Keser, 2012).

3.5 Negatif Barışın İnşası: Dayton Barış Antlaşması

Uluslararası toplumun Bosna savaşı sırasında savaşı sona erdirmek adına yaptığı girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır[14]. 1995 yılında ise NATO, Sırp güçlerine karşı askeri müdahalede bulunmuş ve bu müdahale Dayton Barış Antlaşması'na giden süreci başlatan olay olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin girişimi ile, Ohio eyaletinin Dayton kentinde hazırlanan tasarı, Kasım 1995'te İzzetbegoviç, Tudjman ve Miloseviç tarafından parafe edilmiş ve Aralık 1995'te Paris'te savaşı sona erdiren antlaşma imzalanmıştır. Dayton Antlaşması Bosna Hersek'i biri 10 kantondan oluşan Bosna Hersek Federasyonu diğeri 7 yönetim bölgesine ayrılmış Sırp Cumhuriyeti olmak üzere iki entite ve ayrı bir yönetimi bulunan Brçko bölgesine ayırmıştır. Böylelikle, ilk kez

[13]Vijecnica Kütüphanesi hakkında detaylı bilgi için bkz. https://www.vijecnica.ba/en/war-destruction

[14] Bu girişimler; Carrington-Cutileiro Planı, Vance-Owen Planı, Owen-Stoltenberg Planı ve Temas Grubu Planıdır.

hem cumhuriyet hem de federasyona sahip bir devlet kurulmuştur. Her ne kadar sonuç tarafları memnun etmemiş olsa da, Aliya'nın ifadesiyle "adil olmayan barış" savaşa tercih edilmiştir (Dalar, 2008).

Bir Genel Çerçeve Anlaşması ve 11 ekten oluşan anlaşma metni ile, hükümlerin nasıl uygulanacağı ve devlet yapısının nasıl şekilleneceği belirlenmiştir. Askeri ve sivil alana dair düzenlemeleri içeren anlaşmanın sivil yönünü denetim yetkisi, Yüksek Temsilcilik (Office of the High Representative), askeri yönünde denetimleri ise NATO ve NATO'ya üye olmayan ülke birliklerinden oluşan, IFOR (Implementation Force) adı verilen kuvvetlere verilmiştir. 1996'da görev süresini dolduran IFOR yerini, SFOR'a (Stabilization Force) bırakmıştır. Birleşmiş Milletler'in misyonu devralması ile birlikte 2004 yılında ülkede EUFOR (European Union Stabilization Forces) göreve başlamıştır (Dalar, 2008).

Bosna Hersek'teki en yüksek idari makam olan Cumhurbaşkanlığı Konseyi; Boşnak, Sırp ve Hırvat olmak üzere üç kişiden oluşmaktadır. Dört yılda bir seçilen üyeler ülkeyi sekiz aylık dönemlerle dönüşümlü olarak yönetmektedirler. Ancak kararları oy birliği ile almak zorundadırlar. Bu dönüşümlü başkanlık modelinin, birinin diğerine baskın olamayacağı bir sistem yaratmayı hedeflerken, son derece karmaşık birbirine bağlı bir sistem inşa ettiği görülmektedir. Konseyin görevleri Antlaşmanın 4. Ekinin 5. Fıkrasına göre şunlardır; ülkenin dış politikasını yürütmek, büyükelçileri ve diğer uluslararası temsilcileri atamak, ülkeyi uluslararası alanda temsil etmek, bir anlaşma müzakeresini yürütmek, çekilmek veya onaylamak, parlamento kararlarını yürürlülüğe koymak, gerektiğinde sivil toplum örgütleri arasında koordinasyon kurmak (Yürür, 2007).

Anlaşmaya göre, Cumhurbaşkanlığı Konseyi'nin yanı sıra Parlamento, Bakanlar Kurulu, Anayasa Mahkemesi ve Merkez Bankası da devletin ortak kurumlarıdır. Bosna Hersek Parlamentosu Temsilciler Meclisi ve Halklar Meclisi olmak üzere iki kanattan oluşmaktadır. Temsilciler meclisi üyelerinin üçte ikisi Bosna Hersek Federasyonu'ndan seçilen 42 üyeden, Halklar meclisi ise yine üçte ikisi Federasyondan seçilen 15 üyeden oluşmaktadır. Başbakan ve Bakanlardan oluşan Bakanlar Kurulu, devletin yürütme

organıdır. Ülkenin yargı organı Anayasa Mahkemesi, 9 üyeden oluşmaktadır. Aldığı kararlar nihai ve bağlayıcıdır (Yürür, 2007).

Dayton Barış Antlaşması ortaya koyduğu şartlarla bugün 3,5 milyon nüfusa sahip[15] Bosna Hersek'e bir sistem kazandırmak bir yana, ülkeyi bir sistemsizlik içerisine sürüklediği yönünde eleştirilmektedir. Bu durumun ülkeyi birleştirmekten daha çok parçalamaya yönelik bir zemin oluşturduğu iddia edilmektedir. Anlaşma, aynı zamanda liberal barışın Bosna Hersek'te başarısızlığının somut bir örneği olduğu şeklinde eleştirilere konu olmaktadır. Her ne kadar sıcak çatışmaları sonlandırmış, negatif barış ortamı yaratmışsa da kurumsallaşmış bir etnik ayrım üzerinde inşa ettiği devlet yapısının, ülkeyi istikrarsızlığa sürüklediği ve pozitif barış ihtimalini zorlaştırdığı düşünülmektedir. Bu nedenle Dayton Barış Antlaşmasının oluşturduğu sistemsizliği, kurumsallaştırdığı etnik bölünmeyi sorunsallaştırmadan ülkede kalıcı bir barıştan söz etmek eksik olacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

Uluslararası uzlaşma komisyonları, bazen tarafların taleplerini yansıtmayan dayatmalar yoluyla çatışmalara son vermeye çalışabilir. Bosna Hersek'in bağımsızlık sürecinde, uluslararası komisyonlar tarafından düzenlenen Dayton Barış Antlaşması, buna bir örnektir. Galtung, bu türden uluslararası zirvelerin barışı sağlayamayacağını, çünkü barışın sadece kağıt üzerinde olmasının anlamsız olduğunu ve büyük güçlerin kendi çıkarlarını korumak için kullandıkları bir sahneden başka bir şey olmadığını savunmaktadır (Coşgun, 2017).

[15] Agency for Statistics of Bosnia and Herzegovina https://bhas.gov.ba/Home/

4. ÇATIŞMADAN UZLAŞIYA: POZİTİF BARIŞIN İNŞASI

4.1 Bosna Hersek'te Uluslararası Toplum Müdahalesi ve Barış İnşası

Savaş sırasında ve sonrasında uluslararası toplum, yaşanan insani krizi hafifletmek adına bölgede çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Başlangıçta uluslararası toplum çatışmayı diplomasi yoluyla çözmeye çalışmıştır. Yugoslavya'nın dağılmasını önlemek ve bölgede barışı sağlamak amacıyla 1991 ve 1992 yıllarında Yugoslavya Konferansı[16] düzenlenmiştir. Ancak Bosna'daki şiddet tırmanmaya devam ettiği için bu çabalar başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Savaş sonrası Bosna'da devlet inşası süreci, uzun yıllar boyunca devam eden karmaşık ve zorlu bir çaba olarak görülebilir. 1992-1995 yılları arasında yaşanan yıkıcı savaşın ardından Bosna Hersek, kurumlarını, toplumunu ve ekonomisini yeniden inşa ederken önemli engellerle karşılaşmıştır. Uluslararası toplumun, barışı koruma misyonları, diplomatik çabalar ve kalkınma yardımı da dahil olmak üzere çeşitli müdahaleler yoluyla bu sürecin desteklenmesi ve yönlendirilmesinde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Dayton Barış Antlaşması ile Bosna Hersek'te idaresi uluslararası himayeye bırakılmış bir devlet kurulmuştur. Ülkedeki pekçok kurumun idaresinde uluslararası örgütlerde görevli kişiler etkin rol almaktadırlar. Uluslararası himaye rejiminin kurumlarına; Yüksek Temsililik Ofisi, Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, Birleşmiş Milletler, Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı, Avrupa Birliği, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü örnek olarak verilebilir. Bunların arasıda Yüksek Temsilcilik, uluslararası himaye rejiminin somut bir tezahürü olarak görülmektedir.

[16] Konferans hakkında detaylı bilgi için bkz. Ragazzi, Maurizio. "Conference On Yugoslavia Arbitration Commission: Opinions On Questions Arising From The Dissolution Of Yugoslavia." International Legal Materials, vol. 31, no. 6, 1992, pp. 1488–526.

4.2.1 Yüksek Temsilcilik Ofisi (OHR)

Kasım 1995'te Dayton Barış Antlaşması'nın başarılı bir şekilde müzakere edilmesinin ardından, 8-9 Aralık 1995'te Londra'da bir Barış Uygulama Konferansı düzenlenmiştir. Barış Antlaşmasının uygulanabilmesi için uluslararası desteği harekete geçirmek amacıyla gerçekleştirilen konferans sonucunda Barış Uygulama Konseyi (Peace Implementation Council - PIC) kurulmuştur. PIC, mali yardımda bulunarak, EUFOR'a asker sağlayarak veya Bosna Hersek'te doğrudan operasyonlar yürüterek barış sürecine birçok farklı şekilde destekleyen 55 ülke ve kuruluştan oluşmaktadır. Ayrıca PIC bünyesinde değişken sayıda gözlemci de bulunmaktadır.

Ayrıca, Barış Uygulama Konferansı sırasında, Dayton Barış Antlaşması'nın uygulanmasını ve yönetilmesini sağlamak için kurulan PIC'in Yürütme Kurulu (Steeing Board) oluşturulmuştur. Bu kurul; Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Rusya, İngiltere, ABD, Avrupa Birliği, Avrupa Komisyonu, İslam Konferansı Örgütü adına Türkiye'den oluşmaktadır (Tartıcı, 2020).

Yüksek Temsilcilik Ofisi (OHR), Bosna Hersek'teki savaşı sona erdiren Dayton Barış Antlaşması'nın sivil taraflarının uygulanmasını denetlemekten sorumlu geçici (ad hoc) bir uluslararası kurumdur. Yüksek Temsilcilik makamı, Dayton, Ohio'da müzakere edilen ve 14 Aralık 1995 tarihinde Paris'te imzalanan, genellikle Dayton Barış Anlaşması olarak anılan Bosna Hersek'te Barış için Genel Çerçeve Anlaşması (General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina) kapsamında oluşturulmuştur. Tartıcı'ya göre bu makam, Bosna Hersek'teki uluslararası toplumun birleşik ve şahsi temsilidir (Tartıcı, 2020).

Yüksek Temsilcinin görevleri, Dayton Barış Antlaşması'nın Sivil Uygulama Anlaşması (Agreement on Civilian Implementation) başlıklı onuncu ekinde tanımlanmıştır. Söz konusu temsilciliğin görevleri arasında; Barış anlaşmasının uygulanmasını denetlemek, tarafların barış anlaşmasının tüm sivil yönlerine tam olarak uymalarını ve kendileri ile bu yönlere katılan örgüt ve kurumlar arasında yüksek düzeyde işbirliğini teşvik etmek için taraflarla yakın teması sürdürmek, Barış anlaşmasının sivil yönlerinin etkin bir

şekilde uygulanmasını sağlamak üzere Bosna Hersek'teki sivil örgüt ve kurumların faaliyetlerini koordine etmek yer almaktadır.

Başkent Saraybosna'da bulunan Yüksek Temsilcilik Ofisi'nin temsilcisi, Barışı Uygulama Konseyi tarafından belirlenmektedir ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından onaylanması gerekmektedir (Yürür, 2007). Dayton Barış Antlaşması kapsamında, 1995 yılından bugüne görev yapan sekiz Yüksek Temsilcinin tamamı Avrupa Birliği ülkelerinden seçilmiş diplomatlardır (Tartıcı, 2020). Aynı zamanda Yüksek Temsilciler 2002-2011 yılları arasında "Avrupa Birliği Özel Temsilcisi" olarak da görev üstlenmişlerdir. 2011 yılında Avrupa Birliği, ülkedeki etkinliğini artırmaya yönelik olarak "güçlendirilmiş tek bir AB Temsilciliği" kurulmasına karar vermiştir (Keskin ve Aydın, 2017). Günümüzde Avrupa Birliği Bosna Hersek Özel Temsilciliği görevini, Johann Sattler üstlenmektedir. Ağustos 2021 itibariyle Yüksek Temsilcilik görevine başlayan Alman diplomat Christian Schmidt konsey tarafından onaylanmadığı gerekçesiyle, Rusya'nın eleştirilerin odağında yer almaktadır.[17]

PIC, Aralık 1997'de Bonn'da gerçekleştirdiği toplantıda Yüksek Temsilci'ye "yasal yükümlülüklerini ve Dayton Barış Antlaşmasının hükümlerini ihlal eden devlet memurlarını görevden alma, Bosna Hersek'in yasama kurumları yapmadığı takdirde, uygun görürse kanun koyma yetkisini" vermiştir (Tartıcı, 2020). Literatürde bu yetkiler "Bonn Yetkileri (Bonn Powers)" olarak adlandırılmaktadır.

Bosna Hersek'te Dayton Barış Antlaşması'nın hükümlerinin uygulanmasını denetleyen esas organ olan Yüksek Temsilcilik makamı, sahip olduğu geniş yetkileri nedeniyle, ülkenin demokratikleşmesinin önündeki en önemli sorun olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir. Dayton Barış Antlaşması'nın imzalanmasından bu yana geçen süre içerisinde Bosna Hersek'te pek çok kurum inşa edilmiştir. Ancak, Yüksek Temsilcilik varolan yerel kurumları geçersiz sayarak seçilmiş yetkilileri görevden almasına imkân tanıyan Bonn Yetkilerini kullanmaktadır (Yürür, 2007). Bilhassa 2002-2006 yılları

[17] Detaylı bilgi için bkz. https://www.balkannews.com.tr/bosna-hersek/rusya-ohr-derhal-kapanmali-h1849.html

arasında Bosna Hersek'te Yüksek Temsilcilik görevini üstlenen Paddy Ashdown liderliğinde bu yetki aktif olarak kullanılmıştır. Ayrıca Ashdown sahip olduğu bu yetkileri ülkedeki entite politikacılarının gücünü azaltmak için ekonomik önlemlerin alınmasında da kullanmıştır (Tartıcı, 2020).

Bu durumun Bosna Hersek'te demokratik bir temsil sisteminden bahsetmeyi zorlaştırdığı söylenebilir. Bununla birlikte OHR'nin varlığı, Bosna Hersek makamlarının kurumsallaşma sürecini zorlaştırdığı yönünde eleştirilere neden olmaktadır. Bu bağlamda Bosna Hersek'teki yerel kurumların yerini uluslararası kurumlar almakta ve OHR, sorumluluğu olmaksızın ülke siyasetine dahil olmaktadır (Yürür, 2007).

Saraybosna ve Banja Luka arasında OHR hakkında görüş ayrılıkları olduğu söylenebilir. Banja Luka'daki Sırp idareciler OHR'nin derhal kapatılmasını isterken, Saraybosna'daki Boşnak politikacılar, OHR'yi Sırp Entitesinde artan aykırı siyasi söylemlere karşı önemli bir ortak olarak görmektedirler (Tartıcı, 2020).

Öte yandan, Bosna Hersek siyasetindeki zorlukların aşılması amacıyla, yasama, yürütme ve yargı yetkisi, herhangi bir yasal sorumluluğu olmaksızın OHR bünyesinde toplanmıştır. OHR'nin sahip olduğu Bonn yetkileri ile aldığı kararlar üzerinde yasal süreç ve temyiz hakkının olmaması, hukuk üstünlüğü ilkesi ile bağdaşmadığına yönelik eleştirilere neden olmaktadır.

Yüksek Temsilcilik Ofisinin en fazla karar aldığı konuların başında yargısal reformlar gelmektedir. Bunun akabinde ekonomik ve siyasi sorunlara ilişkin çeşitli müdahaleleri olmuştur. Belloni, bu durumu, vatandaşların ve STK'ların siyasi süreçleri etkileme kapasitesini azalttığı gerekçesiyle eleştirmektedir (Belloni, 2001).

Söz konusu tartışmaların ardından, Şubat 2008'de Brüksel'de gerçekleşen PIC toplantısında OHR'nin kapatılmasından önce gerçekleştirilmesi gerekenlere ilişkin 5+2 Gündemi[18] oluşturulmuştur. PIC, Şubat 2008'den bu yana yaptığı toplantılarda 5+2 gündemindeki gelişmeleri sürekli olarak değerlendirmektedir. Bazı açılardan olumlu

[18] Detaylı bilgi için bkz.https://www.ohr.int/agenda-52/

gelişmeler kaydedilmiş olsa da, başlıca siyasi partiler arasında süregelen anlaşmazlıklar bir çıkmaz yaratmakta ve gündemin tam olarak hayata geçirilmesini engellemektedir (Tartıcı, 2020).

4.2.2 Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (YUCM)

Uluslararası toplumun bir diğer müdahalesi daha savaş devam ederken gerçekleşmiştir. Savaş sırasında işlenen insan hakları ihlalleri ve savaş suçları, uluslararası toplumun hukuki müdahalesini gerektirmiştir. AB ülkeleri ve ABD, iç kamuoyunun Bosna Savaşı'nda işlenen savaş suçlarından duyduğu öfkeyi karşılamak için harekete geçmiştir. Bu ülkeler, BM Güvenlik Konseyi'nden bir ad hoc uluslararası ceza mahkemesi kurulmasını talep etmiştir.

Nürnberg'den sonra Avrupa'da kurulan ikinci ad hoc uluslararası ceza mahkemesi olan Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi BM Güvenlik Konseyi'nin 827 sayılı kararıyla 25 Mayıs 1993'te kurulmuştur (Erözden, 2017). BM Güvenlik Konseyi'nin 827 sayılı kararına göre, YUCM'nin iki temel amacı, savaş suçlarının işlenmesini önlemek ve sorumluları cezalandırmak, barış ve istikrarı sağlamaktır. Kurum faaliyetlerini 31 Aralık 2017'de sonlandırmıştır.

4.2.3 Birleşmiş Milletler (BM)

Birleşmiş Milletler Bosna Hersek'te, ülkenin yıkıcı bir çatışmanın içine sürüklendiği 1990'ların başından bu yana faaliyet göstermektedir. İlk olarak BM Bosna Hersek'te 1992 yılında Birleşmiş Milletler Koruma Gücü (UNPROFOR) ile başlayan ve 1995 yılında Birleşmiş Milletler Güven Tazeleme Operasyonu (UNCRO)[19] ile devam eden bir dizi barışı koruma misyonu kurmuştur. Bu misyonlar çatışma sırasında barış ve güvenliğin sağlanmasından, sivillerin korunmasından ve insani yardımların ulaştırılması için gerekli koşulların yaratılmasından sorumluydu. Birleşmiş Milletler'in 1990'larda

[19] Hırvatistan toprakları üzerinden Bosna ve Hersek'e uluslararası insani yardımın ulaştırılmasını kolaylaştırmak, UNCRO'nun görevlerinden birisidir. Detaylı bilgi için bkz. https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/uncro.htm

Bosna Hersek'e müdahalesi tartışmalı bir konudur. Diplomat çabalar nihayetinde savaşa bir son vermiş ancak, önleyici diplomasi girişimleri etkisiz kalmış ve çatışmalar önlenememiştir. Öte yandan Srebrenitsa[20] örneğinde de görüldüğü üzere BM'nin sivilleri koruma girişimi başarısız olmuştur.

1995 yılında kurulan Birleşmiş Milletler Bosna Hersek Misyonu (UNMIBH), Bosna Hersek'te kolluk kuvvetleri faaliyetleri ve polis reformuyla ilgili geniş bir yelpazedeki faaliyet göstermiştir. Misyon ayrıca insani yardım ve mülteciler, mayın temizleme, insan hakları, seçimler ve altyapının rehabilitasyonu ve ekonomik yeniden yapılanma ile ilgili ülkedeki diğer BM faaliyetlerini de koordine etmiştir. Görev süresinin sonuçlanmasının ardından UNMIBH, 31 Aralık 2002'de sona erdirilmiştir.[21] UNMIBH, Bosna Hersek'teki siyasi süreçte, özellikle de savaş sonrası yeniden yapılanma ve reform çabaları sırasında da önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir. Buna ülkenin anayasal çerçevesinin geliştirilmesi, iki entiteyi ve Brčko Bölgesi'ni kuran Dayton Barış Antlaşması'nın desteklenmesi de dahildir.

BM, çeşitli barış inşası girişimleri aracılığıyla Bosna Hersek'te uzlaşma, yeniden bütünleşme ve sosyal uyumun teşvik edilmesinde de aktif rol oynamıştır. Bunlar arasında çatışma mağdurlarını desteklemek, insan haklarını teşvik etmek ve farklı topluluklar arasında diyaloğu geliştirmek için programlar bulunmaktadır. Bu çalışmalarda yer alan kilit kuruluşlar arasında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) bulunmaktadır.[22]

---

[20] 1993 yılında Srebrenitsa, BM Güvenlik Konseyi tarafından "güvenli bölge" ilan edildi. Bu atama sivil nüfusa koruma sağlamak ve silahlı saldırıları önlemek amacını taşımaktaydı. Temmuz 1995'te General Ratko Mladić liderliğindeki Bosnalı Sırp güçleri Srebrenitsa'ya karşı bir saldırı başlattı. Hollandalı barış gücü askerleri Bosnalı Sırpların bölgeyi ele geçirmesini engelleyemedi ve güvenli bölge insanlığa karşı korkunç suçların işlendiği bir yer haline geldi.

[21] https://peacekeeping.un.org/mission/past/unmibh/mandate.html

[22] Detaylı bilgi için bkz. Kirsten Young, UNHCR and ICRC in the former Yugoslavia: Bosnia-Herzegovina. International Review of the Red Cross, No. 843

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), Bosna'da savaş nedeniyle yerlerinden edilmiş mültecilerin sorunlarını çözmek ve uluslararası alanda korumalarını sağlamak için görev yapmaktadır. UNHCR, Dayton Antlaşması Ek 7'de belirtilen amaçlar doğrultusunda, Bosna'ya geri dönmek isteyen mültecilerin güvenli geri dönüşünü, Bosna'da yeniden barınmalarını ve savaşta kaybolan kişilerin bulunmasını sağlamaya çalışmaktadır. Misyon çalışmalarını yerel makamlar, mülteci kabul eden ülkelerin makamları, Uluslararası Kızılhaç ve UNDP ile işbirliği içinde yürütmektedir. 1991 yılından bu yana Bosna-Hersek'te görev yapmakta ve Banja Luka, Mostar, Tuzla ve Saraybosna'da dört bölgesel ofisi bulunmaktadır (Yürür, 2007). Bu yapılar, BM tarafından yürütülen barış inşası operasyonlarına örnek olarak verilebilir.

4.2.4 Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT)

Savaş sonrası Bosna Hersek'te yapısal dönüşüm sürecinde aktif rol alan kurumlardan biri de, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'dır (AGİT). Dayton Barış Antlaşması'nın "Seçimler Anlaşması" başlıklı üçüncü ve "İnsan Hakları Anlaşması" başlıklı altıncı ekinde tanımlanan geniş yetkilere sahiptir. Aralık 1995'te göreve başlayan AGİT 1990'ların başından bu yana Bosna Hersek'te barış, istikrar, demokrasi ve insan haklarının desteklenmesi amacıyla faaliyetler yürütmektedir.

AGİT, Bosna Hersek'teki çatışma çözümü çabalarına aktif olarak katılmış, savaş sırasında barışçıl bir çözüm için çalışmış ve Dayton Barış Antlaşması'nın uygulanmasını desteklemiştir. Arabuluculuk, kolaylaştırıcılık ve çeşitli müzakerelere destek sağlayarak kalıcı barış için bir çerçeve oluşturulmasına yardımcı olmuştur. Bosna Hersek'te demokratik süreçlerin ve seçimlerin teşvik edilmesinde önemli rol oynamıştır. AGİT, 1990'ların başından bu yana çok sayıda seçimi izlemiş, seçimlerin özgür ve adil olmasını sağlamak için seçim gözlem misyonları sağlamıştır. Ayrıca, çeşitli seçim reformlarını desteklemiş ve seçim görevlileri ve sivil aktivistler için eğitim sağlamıştır. İlk olarak, 1996 yılında yapılan genel seçimlerde ülkedeki sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarını destekleyerek, demokrasi sürecine katkıda bulunmaya çalışmıştır. (Numanovic, 2011).

AGİT'in Bosna Hersek Misyonu, Bosna Hersek'teki eğitim sisteminin kalitesini ve kapsayıcılığını iyileştirmek için çalışmaktadır. Bu, müfredatın güncellenmesini ve modern eğitim standartlarına uygun hale getirilmesini, bölücü uygulamaların ve ayrımcı içeriğin ortadan kaldırılmasını ve kapsayıcı ve eşitlikçi bir eğitim ortamının yaratılmasını içermektedir (Fırat, 2022).

Bosna Hersek'te terörizm, organize suçlar ve siber suçlar gibi sınır aşan tehditlerle mücadele çabalarına da dahil olan AGİT, ilgili makamlara ve kurumlara bu zorluklarla daha etkili bir şekilde mücadele etmelerine yardımcı olmak için teknik yardım, uzmanlık ve eğitim sağlamıştır. Ayrıca, Bosna Hersek'te çatışma sonrası yeniden yapılanma ve kalkınmada toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesinin önemini vurgulamıştır. Kadınların siyasi ve ekonomik hayata katılımını teşvik etmenin yanı sıra cinsiyete dayalı şiddet ve ayrımcılığı ele almayı amaçlayan çeşitli girişimleri desteklemiştir. Daha istikrarlı, demokratik ve müreffeh bir toplumu teşvik etmek için Bosna Hersek'te gençlerin katılımını sağlamaya ve eğitim programlarını desteklemeye öncelik vermiş ve gençlere yönelik çeşitli projelere fon sağlamanın yanı sıra hoşgörü, diyalog ve eleştirel düşünceyi teşvik eden müfredat ve öğretim materyallerinin geliştirilmesini desteklemektedir.[23]

AGİT, Bosna Hersek'teki çeşitli kurum ve kuruluşlara kapsamlı kapasite geliştirme ve teknik yardım sağlayarak kamu yönetimi, adalet ve sosyal hizmetler gibi alanlarda performanslarını ve etkinliklerini artırmalarına yardımcı olmuştur. Sivil toplum alanına önemli katkıları bulunan AGİT, Bosna Hersek'teki sivil toplum kuruluşlarının demokrasinin, insan haklarının ve sosyal uyumun desteklenmesindeki kritik rollerinin farkında olarak bu kuruluşların güçlü bir destekçisi olmaya devam etmektedir. Bu kuruluşların çalışmalarını daha etkin bir şekilde yürütebilmeleri için finansman ve eğitim alanlarında destek sağlamaktadır.

[23] Detaylı bilgi için bkz. https://www.osce.org/mission-to-bosnia-and-herzegovina

Sonuç olarak, AGİT'in geniş kapsamlı faaliyetlerinin daha istikrarlı, güvenli ve müreffeh bir toplum yaratılmasına yardımcı olacağı ve Bosna Hersek'in Avrupa ve küresel kurumlarla bütünleşmesinin önünü açacağı düşünülmektedir.

4.2.5 Avrupa Birliği (AB)

1992 yılında bağımsızlığını ilan eden Bosna Hersek, Avrupa Birliği(AB) ile ilişkilerini de aynı yıl itibarıyla başlatmıştır. AB, bu süreçte Bosna Hersek'e insani yardım, iletişim gibi alanlarda önemli destek sağlamıştır. Bu desteklerin sonucunda Bosna Hersek, AB'nin demokratik ve hukukun üstünlüğüne dayalı standartlarını benimsemeye başlamıştır. Bu gelişmeler neticesinde, Haziran 2003'te yapılan Selanik Zirvesi'nde AB'nin potansiyel aday ülkesi olarak kabul edilmiştir (Akçay, 2017). Bu tarihten itibaren, AB'nin demokratik ve hukukun üstünlüğüne dayalı standartlarını benimsemek için önemli adımlar atan Bosna Hersek, 2016 yılında resmen AB'ye üyelik başvurusunda bulunmuştur. Yaklaşık 20 yıllık bir yolculuğun ardından AB'ye doğru önemli bir adım atmıştır. Aday ülke statüsünü elde eden Bosna Hersek'in, AB üyeliğine bir adım daha yaklaştığı söylenebilir.[24]

Avrupa Birliği, 1990'lı yılların başından bu yana Bosna Hersek'in demokrasi ve piyasa ekonomisine geçiş sürecinin desteklenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. AB, Bosna Hersek'i OBNOVA ve PHARE programlarına dahil ederek ülkeye mali ve teknik destek sağlamıştır. Bu programlar kapsamında, Bosna Hersek'in altyapısı yenilenmiş, eğitim ve sağlık sistemi geliştirilmiş ve yasal çerçeve reforme edilmiştir. Bosna Hersek, 1997 yılında AB'nin "Bölgesel Yaklaşım Politikası"na dahil edilmiştir. Bu politika kapsamında, Bosna Hersek, AB ile ikili ilişkileri geliştirmeye başlamıştır. 1998 yılında AB, Bosna Hersek için bir "Geçici Danışma Kurulu" oluşturmuştur. Bu kurul, Bosna Hersek'in yönetim alanındaki reformlarını desteklemek için çalışmalar yapmıştır (Akçay, 2017).

[24] https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/bosnia-and-herzegovina_en

Avrupa Komisyonu tarafından desteklenen AB Polis Misyonu, 1 Ocak 2003 tarihinde, Bosna Hersek'teki istikrarın ve güvenliğin sağlanmasına katkıda bulunmak amacıyla göreve başlamıştır. Misyonun temel amacı, Bosna-Hersek'teki yasaların ve düzenlemelerin en iyi uluslararası ve Avrupai standartlara uygun olarak uygulanmasını sağlamak ve Bosna Hersek polis gücünün bu standartlara uyumunu desteklemektir (Yürür, 2007). Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (ESDP) kapsamındaki ilk misyon olan Bosna Hersek'teki AB Polis Misyonu (EUPM BiH), Haziran 2012'de görevini tamamlamıştır.[25]

Althea Operasyonu olarak da bilinen Avrupa Birliği Gücü'nün (EUFOR)[26] Bosna Hersek'teki misyonu, Bosna Hersek Silahlı Kuvvetlerinin (AFBiH) NATO standartlarına doğru ilerlemesinde destek olmak, caydırıcılık sağlamak ve Ek 1A ve 2'de belirtilen rolü yerine getirmek amacıyla 2 Aralık 2004'te göreve başlamıştır. Operasyon kapsamında, AB üyesi yirmi iki ülkeden (Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, İtalya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Hollanda, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsveç, Birleşik Krallık) ve AB üyesi olmayan on bir ülkeden (Arnavutluk, Arjantin, Bulgaristan, Kanada, Şili, Fas, Norveç, Yeni Zelanda, Romanya, İsviçre ve Türkiye) askeri personel görev yapmaktadır (Numanovic, 2011).

EUFOR'un askeri operasyonlarını yürütmesi için NATO'nun imkânlarından yararlanması planlanmıştır. Bu amaçla, AB ve NATO arasında 16 Aralık 2002 tarihinde bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma, AB'nin düzenleyeceği operasyonlarda NATO'nun planlama ve lojistik imkânlarına erişimini sağlamaktadır. EUFOR'un önemi, Avrupa Birliği'nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası'nın (OGSP) gelişimine katkıda bulunmasıdır. EUFOR, AB'nin askeri operasyonlar yürütme kapasitesini güçlendirerek OGSP'nin daha somut bir şekilde hayata geçirilmesine olanak sağlamaktadır. Öte yandan, Bosna-Hersek'in AB üyeliği konusunda da EUFOR önemli bir rol

[25] https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/esdp/131441.pdf
[26] https://euforbih.org/index.php/about-eufor/background

oynamaktadır. AB üyesi ülkeler, EUFOR'un Bosna Hersek'in AB üyeliği için gerekli şartları yerine getirmesine yardımcı olacağını düşünmektedir. EUFOR'un uzun vadeli amacının, Bosna Hersek'i AB üyeliğine hazırlayarak bölgenin istikrarına katkıda bulunmak olduğu ifade edilmektedir (Yürür, 2007).

4.2.6 Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)

Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) müdahalesi barışı koruma, barışın inşası ve Bosna'nın güvenlik sektörünün gelişimine destek sağlama konularında yoğunlaşmıştır. 1995 yılında NATO, savaşı sona erdiren Dayton Barış Anlaşması'nın ardından, UNPROFOR'un Bosna Hersek'teki görevini devralmıştır. Uygulama Gücü (IFOR) olarak bilinen bu misyon, güven ortamının yaratılması ve barış antlaşmasının askeri yönlerinin uygulanmasına yardımcı olmakla görevliydi (Fırat, 2022).

IFOR, Bosna Federasyonu ile Sırp Cumhuriyeti arasındaki sınırın güvenliğini sağlamak için görevlendirilmiştir. Bu kapsamda, sınırı gözlemlemiş ve herhangi bir ihlal durumunda müdahale etmiştir. Ayrıca, Bosna Federasyonu ve Bosnalı Sırp kuvvetlerinin silahlarını ve askerlerini kendi bölgelerine çekmesini denetleyerek, çatışma riskini azaltmayı amaçlamıştır. IFOR, sivil kuruluşların çalışmalarına da destek vermekteydi. Bu kapsamda, sivil kuruluşların hareket özgürlüğünü sağlamak, mayın tarlalarını temizlemek ve şiddet olaylarını önlemek için faaliyet göstermekteydi (Fırat, 2022).

IFOR, Dayton Barış Antlaşması'nda belirlenen askerlerden arındırma ve tarafların yerlerini değiştirme konularını tamamladıktan sonra görevini tamamlamıştır. Bunun üzerine, Bosna Hersek'teki istikrarı sağlamakla görevli olan SFOR'a dönüştürülmüştür. İstikrar Gücü (SFOR) daha sonra ülkede istikrar sağlayıcı bir varlık sağlamak için kurulmuştur. Bu güçler barış ve güvenliği korumak, yeniden yapılanma çabalarına destek sağlamak ve eski savaşçıların silahsızlandırılmasına ve yeniden entegrasyonuna yardımcı olmaktan sorumluydu.

2004 yılındaki İstanbul Zirvesi'nde NATO, Bosna Hersek'teki barışı koruma görevini tamamen Avrupa Birliği Gücü'ne (EUFOR) devretme kararı almıştır. Aralık 2004'te düzenlenen resmi bir törenle SFOR, görevini AB'nin EUFOR misyonuna devretmiştir (Yürür, 2007). Ayrıca NATO, Bosna Hersek'in Avrupa-Atlantik topluluğuna entegrasyonunun güçlü bir destekçisi olmuştur. Ülke 2006 yılında NATO'nun barışı koruma ve eğitim misyonlarına katılmasına olanak sağlayan Barış İçin Ortaklık (BİO) programına katılmıştır (Numanovic, 2011).

NATO, 2008 yılında Bükreş'te düzenlenen zirvesinde Bosna Hersek'in NATO'ya üyelik sürecine bir sonraki aşama olan Bireysel Ortaklık Eylem Planı (IPAP) ile devam edilmesine karar vermiştir. Bosna Hersek hükümetinin gerçekleştirmeyi taahhüt ettiği reformlar, 2010 yılında Estonya'nın başkenti Tallin'de düzenlenen NATO Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda değerlendirilmiştir. Toplantıda, Bosna Hersek'in Üyelik Eylem Planı'na (MAP) davet edilmesine karar verilmiştir. Bu karar, Bosna Hersek'in NATO'ya üyelik sürecinin önemli bir dönüm noktası olduğu düşünülmektedir. Bu noktada, NATO'nun Üyelik Eylem Planı'nın (MAP) tam üyelik anlamına gelmediğini vurgulamak önemlidir. MAP, NATO'ya katılmak isteyen ülkelerin, örgütün siyasi, askeri ve yasal standartlarını karşılamalarına yardımcı olmak için tasarlanmış bir programdır. MAP'a katılan ülkeler, NATO ile işbirliğini derinleştirmekte ve üyelik için gerekli koşulları yerine getirmek için çalışmaktadırlar. Bu süreç, yıllar alabilmektedir (Oral, 2021).

Görüldüğü üzere, Dayton Barış Anlaşması'ndan sonraki süreç, Bosna Hersek'e sömürge dönemini aratmayan bir kontrol sistemi getirmiştir. Anlaşmaya göre, uluslararası aktörler, Bosna Hersek hükümeti ve halkının faaliyetlerini izleme, müdahale etme ve düzenleme yetkisine sahip olmuştur. Bu durum, liberal barış inşasının yukarıdan bir şekilde uygulandığı ve yerel halkın çıkarlarını temsil etmediğinin bir göstergesi olarak okunabilir (Eminoğlu ve Aydın, 2021). Anlaşmanın amacı, öncelikle ve bir an önce negatif barışı sağlamaktır. Bu noktada, uluslararası toplum, etnik çatışmanın temel nedenlerini ele almakta başarısız olmuş ve etnik bölünmeleri pekiştiren bir devlet yapısı inşa etmeye odaklanmayı tercih etmiştir. Bu durum topluluklar arasında güven eksikliğine ve önyargıların devam etmesine yol açmıştır (Belloni, 2020).

Öte yandan, uluslararası toplumun müdahalesi, insani kaygılara ve jeopolitik çıkarlara odaklanarak şiddeti durdurmayı, barışı teşvik etmeyi ve Bosna'nın kurumlarının yeniden inşasını desteklemeyi amaçlamıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemin hakim anlayışı olan, liberal barış inşasının bir örneği olarak görülebilecek bu müdahalelerin, sürdürülebilir bir barış inşa edemediği düşünülmektedir. Kısa vadeli olumlu sonuçlar ağır müdahale tarzlarıyla elde edilirken, 2006'dan sonra uluslararası toplumun rolünün azalması barış inşasındaki kusurların su yüzüne çıkmasına neden olmuştur. Liberal barışın eksikliklerinin ortaya çıkması, Bosna Hersek'te hibrit barışa duyulan ihtiyaçı gündeme getirmiştir.

Savaşın mirasını ele almanın ve farklı etnik gruplar arasında uzlaşmayı teşvik etmenin Bosna Hersek'te kritik bir zorluk olmaya devam ettiği düşünülmektedir. Bu noktada sivil toplumun, hafızalaştırma çalışmaları ve farklı topluluklar arasında anlayış ve işbirliğini teşvik eden eğitim programları gibi faaliyetleri aracılığıyla hibrit barışın inşasına katkıda bulunabileceği öngörülmektedir.

4.3 Bosna Hersek'te Sivil Toplum İnşası

Bosna Savaşı'nın ardından Bosna Hersek'te sivil toplum inşası, ülkenin yeniden inşası için önemli bir adım olarak görülmekteydi. Bu süreçte sivil toplum, kapasite geliştirme, toplumsal uyumu yeniden tesis etme ve ülkeyi Batı tarzı liberal demokrasiye göre şekillendirme çabalarını yönlendiren daha geniş bir kalkınma söyleminin parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bosna Hersek'te Batı tarzı sivil toplum kuruluşlarının oluşumu, Dayton sonrasıdır. Savaş sonrası uluslararası toplum nezdinde, Dayton Barış Antlaşması'nın uygulanması ve başarılı bir devlet inşası için, sivil toplum desteklenmesi ve geliştirilmesi gereken önemli, kilit bir aktör olarak görülmektedir. Howard'a göre Bosna Hersek'te Batı destekli sivil toplum oluşturma girişimleri olmuş fakat bunlar uluslararası toplumun, Bosna Hersek'in sahip olduğu toplumsal dinamikleri anlamak konusunda eksik kalması nedeniyle pek de uzun soluklu olamamıştır (Howard, 2001). 1995 ile 2000 yılları arasında, STK sayısını sivil toplumun gücünün bir göstergesi olarak gören uluslararası bağışçılar, Bosna Hersek'teki sivil toplumu desteklemek için yaklaşık

5-6 milyar dolar harcamıştır. Bu durum, bağış odaklı, batı tarzı STK'ların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu yeni STK'ların çoğu, savaştan önce izin verilen konulara odaklanmış, ancak bazıları da insan hakları, demokratikleşme ve barışın inşası gibi siyasi açıdan daha hassas konularla ilgilenmişlerdir. Bağışçılar, özellikle kadınlar ve gençleri hedef alan barış inşası ve batılı değerler için verimli bir zemin sağladığına inandıkları için bu yeni STK'lara destek vermiştir (Belloni ve Hemmer, 2010).

Bosna Hersek, 1990'lardaki iç savaşın ardından, NATO, AB, AGİT, BM ve diğer uluslararası kuruluşlar tarafından devasa bir uluslararası müdahaleye maruz kalmıştır. Belloni ve Hemmer, bu müdahalenin, savaşın sona ermesine ve barışın sağlanmasına katkıda bulunduğunu düşünülmekle birlikte, uluslararası müdahalenin varlığının, sivil toplumun etkinliği, gelişimi ve meşruiyeti üzerinde çeşitli sorunlar yarattığını belirtmişlerdir. İlk olarak, uluslararası finansmana olan bağımlılık, sivil toplumun bağımsızlık ve özerkliğini tehlikeye atmıştır. Sivil toplum, yerel ihtiyaç ve öncelikleri karşılamaktan ziyade bağışçıların taleplerini karşılamaya odaklanmıştır. Uluslararası toplumun yerel olarak yönetilen girişimleri desteklemek yerine dış gündemleri ve öncelikleri dayatması, sivil toplumun sürdürülebilirliğini zayıflatmıştır. Bu durum, yerel topluluklar arasında güven ve meşruiyet kaybına yol açmıştır. İkincisi, finansman için rekabet, yerel topluluklar arasında işbirliği ve uzun vadeli planlamayı zayıflatmıştır. Ayrıca, bağışçıların kısa vadeli teslim tarihlerini zorlaması, yapısal hedeflere odaklanılmasını zorlaştırmıştır. Son olarak, ilk girişimlerin kar odaklı motivasyonu, bağış odaklı projeleri tüm girişimlerin "yabancı paralı askerler" olduklarına dair şüphelere yol açmıştır. Bu durum yerel sivil toplum arasındaki işbirliği üzerinde kalıcı bir olumsuz etti yaratmıştır (Belloni ve Hemmer, 2010).

Öte yandan uluslararası sivil toplumun, 1995 yılında savaşın sonra ermesinden bu yana Bosna Hersek'te faaliyetlerinden de söz etmek gerekmektedir. Siyasi partilerin gelişimini, yurttaşlık eğitimi programlarını ve seçim reformu girişimlerini destekleyerek demokratik kurumların güçlenmesinde uluslararası sivil toplum kuruluşları önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca yerel yönetim organlarına teknik destek sağlayarak daha etkin ve verimli çalışmalarını sağlamışlardır. National Democratic Institute (NDI), 1997'den bu

yana, ülkede bu alanda faaaliyet gösteren uluslararası sivil toplum kuruluşlarına bir örnektir (Gagnon, 2002).

Uluslararası sivil toplum kuruluşları, girişimciliği, küçük işletmelerin gelişimini ve kırsal kalkınma girişimlerini destekleyerek ekonomik kalkınmanın teşvik edilmesine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Bu programlar istihdam olanaklarını artırmayı, yoksulluğu azaltmayı ve yerel toplulukların yaşam standartlarını iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Mercy Corps ve Catholic Relief Services (CRS) gibi kuruluşlar bu alanda faaliyet göstermektedir (Gagnon, 2002).

Sonuç olarak, uluslararası sivil toplum, insan haklarını ve ekonomik kalkınmayı teşvik etmek, demokratik kurumları desteklemek gibi görevler üstlenmiştir. Çabaları ile bölgede daha açık, kapsayıcı ve müreffeh toplumlar yaratılmasına yardımcı olmaya çalıştıkları söylenebilir.

4.4 Barış İnşası Bağlamında Bosna Hersek Sivil Toplumunun Girişimleri

Dünya örneklerinden (Ruanda, Somali, Angola) hareketle çatışma yönetimi ve çatışma çözümü yaklaşımlarının sınırlı kapasitesi nedeniyle, sürdürülebilir barışın sağlanmasında yetersiz kaldıkları söylenebilir. Bu bağlamda şiddetin yeniden ortaya çıkma riskiyle karşı karşıya olan Bosna Hersek'te pozitif barışın tesisi için Galtung ve Lederach'ın teorik çerçevesini çizdiği çatışma dönüşümü yaklaşımına ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. İlk bölümde de belirtildiği üzere, sivil toplumun, çatışma dönüşümü yaklaşımı içerisinde önemli bir aktör olabileceği varsayılmaktadır.

Alashqar'a göre, yerel sivil toplum kuruluşları ve topluluk grupları farklı ama birbiriyle bağlantılı alanlarda barışın inşasına önemli katkılarda bulunmaktadır. Bu kuruluşların etkili katkıları arasında alternatif medya kurma, demokratik süreçleri izleme, barış eğitimi verme, dinler arası diyaloğu organize etme ve gençlerin liderliğini teşvik etme gibi faaliyetler yer almaktadır. Öte yandan, silahsızlanma ve siyasi süreçler için girişimlere öncülük etmek, şiddet kültürüne karşı sanat, müzik ve filmleri teşvik etmek, barış bileşenlerini güçlendirmek, mülteciler ve kadınlar gibi marjinal gruplara destek

sunmak, travmayı ele almak ve çatışma mağdurlarına psikososyal destek sağlamak da barışın inşasına önemli katkılar olarak kabul edilmektedir (Alashqar, 2022).

Lederach'ın geliştirdiği model içerisinde kilit öneme sahip olan sivil toplum kuruluşları, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, iç barışı inşa etmek ve uzlaşmayı sağlamak için barışçıl müdahalelerini artırmaktadır. Bu, sivil toplum kuruluşlarının geleneksel rollerinin ötesine geçmeleri ve çatışma önleme, çatışma çözümü ve barış inşası gibi konularda daha aktif rol almaları anlamına gelmektedir. Paffenholz, sivil toplum aracılığıyla gerçekleştirilen sosyal uyum girişimleri fırsat pencerelerinde ya da bir barış veya ateşkes anlaşmasından hemen sonra zirveye ulaştığını belirtmiştir. Dayton Barış Antlaşması'ndan sonra Bosna Hersek'te sosyal uyuma yönelik girişimlerin arttığını ifade eden Paffenholz'a göre bunun nedeni, bu faaliyetler için yüksek düzeyde dış finansman sağlanmasıdır (Paffenholz, 2010a).

Bosna Hersek sivil toplumunun savaşın ardından yaşanan etnik ve siyasi bölünme konusunda çok sayıda çabası ve girişimi olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, Bosna Hersek'te birçok girişim, etnik kimliğin ötesinde birleştirici bir kimlik oluşturmaya çalışmaktadır. Gençleri, meslek gruplarını ve toplulukları diyalog içinde bir araya getiren insandan insana girişimler yoluyla, düşmanların tutum ve algılarını değiştirmeyi, barışı ve anlayışı teşvik etmeyi amaçlamaktadırlar. Çatışma sonrası dönemde sosyal uyum faaliyetleri gerçekleştiren kuruluşları şu şekilde sıralayabiliriz: Youth Initiative for Human Rights Bosnia and Herzegovina (YIHR), Center for Peacebuilding (CIM), Education builds Bosnia and Herzegovina - Jovan Divjak (OGBH), KVART, Post Conflict Research Center (PCRC), Memory Lab, Network for Building Peace (Mreža za izgradnju mira), War Childhood Museum (WCM).

Education builds Bosnia and Herzegovina - Jovan Divjak (OGBH) dışında ele aldığımız kurumların tamamı Dayton Barış Antlaşması sonrası kurulmuştur. Education builds Bosnia and Herzegovina - Jovan Divjak (OGBH) ise 1994 yılında, savaş devam ederken kurulmuştur. Memory Lab dışında bu kurumların tamamı Bosna Hersek toplumunun bir inisiyatifidir. Memory Lab ise, Batı Avrupa'dan ve Bosna Hersek'ten insanların ortak bir girişimidir.

4.4.1 Youth Initiative for Human Rights Bosnia and Herzegovina (YIHR)

Youth Initiative for Human Rights (YIHR), Sırbistan, Hırvatistan, Karadağ, Kosova ve Bosna Hersek'te programları olan bölgesel bir sivil toplum kuruluşları ağıdır. Youth Initiative for Human Rights Bosnia and Herzegovina'dan Fuad Avdagić, Youth Initiative for Human Rights Bosnia and Herzegovina'nın bu ağın bir parçası olduğunu ifade etmiştir. YIHR BiH 2007 yılında kurulmuştur. Kurucuları, ülkenin demokratikleşmesi, hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi, geçmişle yüzleşme ve çatışma sonrası Bosna Hersek toplumu ve bölgesinde ilerici bağlantılar kurma süreçlerine daha aktif bir şekilde dahil olmak isteyen gençlerdir.[27]

Uzlaşma, geçmişle yüzleşme, gençlik odaklı insan hakları geliştirme ve savunma alanlarında faaliyet gösterdiklerini belirten Avdagić, girişimlerinin amacının gayriresmi eğitim yoluyla ülkelerindeki gençliği güçlendirmek, gençlere ve genel kamuoyuna geçmişle başa çıkma alanında gerekli bilgileri sağlamak olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Avdagić, ülkelerindeki gençliğin desteğe ihtiyacı olduğunu ve sivil toplum kuruluşu olarak, hükümetler tarafından neredeyse hiç dokunulmamış veya kötü yönetilmiş çeşitli alanlarda resmi hükümet organizasyonu için düzeltici olarak hareket ettikleri görüşünde olduklarını belirtmiştir.

Gençleri, rehberlik ve desteğe ihtiyaç duyan topluluklarında değişimin itici gücü olarak gördüklerini belirten Avdagić, genellikle 16-30 yaş arası gençlerin birincil hedef kitlelerini oluşturduğunu ifade etmiştir.

Girişiminizin amacı nedir? Niçin böyle bir girişime ihtiyaç duydunuz? sorusuna karşılık Avdagić, Bosna Hersek'teki her vatandaşın eşit haklara sahip olduğu, güvence altına alınan hak ve özgürlüklerini kullanabildiği, insan haklarının korunduğu Avrupa standartlarında demokratik bir toplum elde etmeyi amaçladıklarını ifade etmiştir. Bir diğer amaçlarının ise, Bosna Hersek'in geçmişi kabul ederek ve geçmişe saygı duyarak ilerleyebilmesi için uzlaşma ve geçmişle yüzleşme sürecini tamamlamak olduğunu

[27] https://yihr.ba/o-nama/

eklemiştir. Geçmişle yüzleşmenin[28], demokratikleşme ve toplumsal barışın inşası için gerekli olduğu düşünülmektedir. Çünkü geniş çaplı çatışma dönemlerinde yaşanan olayların, çatışmaya taraf grupların kimlikleri ve kolektif belleklerinde yer ettiği varsayılmaktadır. Bu nedenle barış inşa sürecinde şiddetli çatışmaları dönüştürmek ve kalıcı barışı sağlamak için geçmişte yaşanan sistematik ve kitlesel hak ihlalleriyle yüzleşmek gerektiği düşünülmektedir. Bu amaca yönelik olarak YIHR BiH, çeşitli geçmişle yüzleşme programları düzenlemektedir.[29] Kvart ile işbirliği içinde düzenledikleri Kozarac Kampı adını verdikleri programda, Balkanlar'dan gelen gençlere 1992-1995 savaşı sırasında Prijedor'da yaşanan olaylara dair bir bakış açısı kazandırmak amacıyla İkinci Dünya Savaşı'nda yaşananlarla bir bağlantı kurularak, yaşanan acılara dair yeni bakış açıları ve anlatılar sunmaktadırlar. Bir diğer program olan "Schools of different memories" ise, yerel halkın, insan hakları aktivistlerinin, dini cemaat temsilcilerinin, mağdur tarihçilerin ve tanıkların uzlaşma ve geçmişle yüzleşme sürecine ilişkin deneyimlerini paylaşmalarını amaçlayan bir yaz eğitim programıdır. 2014 yılında başlayan bu program kapsamında, acı çekilen yerlere, toplu mezarların bulunduğu yerlere, toplama kamplarına, dini yapılara, mezarlıklara, anıtlara yapılan ziyaretler yer almaktadır. Bu çalışmalar yoluyla, gençlerin İkinci Dünya Savaşı ve 1991-1995 yılları arasında Bosna Hersek'te yaşanan savaş hakkında bilgi düzeyini artırmak amaçlanmaktadır.

[28] Geçmişle yüzleşme kavramı, Almanya'nın Nazi döneminin yıkıcı etkileriyle başa çıkmada kullanabileceği bir yöntemi olarak ortaya çıkmış ve uzun bir süre bu bağlam içerisinde ele alınmıştır. Ardından 1980'li yıllarda meydana gelen gelişmelerle kavram, evrensel bir nitelik kazanarak, *"ağır insan hakları ihlallerinin yoğun olarak yaşandığı diktatörlük yönetimlerinin ve/veya yaygın iç çatışmaların ardından, geçmişin yüküyle nasıl baş edileceği ve insan hakları değerlerine yaslanan bir toplumsal barış ile demokratik bir siyasal kültürün nasıl inşa edileceği"* sorularını işaret eder bir niteliğe kavuşmuştur. Mithat Sancar. Geçmişle Hesaplaşma: Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne. İletişim Yayınları. İstanbul:2021.6. Baskı. s.19

[29] Programlar hakkında detaylı bilgi için bkz. https://yihr.ba/portfolio/pomirenje-i-suocavanje-sa-prosloscu/

YIHR BiH, 2019 yılında Avrupa Konseyi tarafından Vaclav Havel ödülüne[30] layık görülmüş, uluslararası tanınırlık ve destek kazanmıştır. Bu ödül, insan hakları alanındaki olağanüstü katkılarından dolayı verilen bir ödüldür.

Kuruluşun bağışçıları arasında, çeşitli ülkelerin Saraybosna Elçilikleri'nin (Almanya, İsviçre ve İngiltere) yanı sıra, çeşitli sivil toplum kuruluşları ve Avrupa Komisyonu yer almaktadır. Öte yandan kuruluş, AGİT, Catholic Relief Services pekçok yapı ile işbirliği içerisindedir.[31]

4.4.2 Center for Peacebuilding (CIM)

2004 yılında barış inşacıları Vahidin Omanović ve Mevludin Rahmanović tarafından barış inşası alanında çalışmak üzere kurulan Center for Peacebuilding (CIM), Bosna Hersek'te yaklaşık yirmi yıldır "naš put je mir" (yolumuz barıştır) sloganıyla çalışmaktadır.[32] Center for Peacebuilding'den Vahidin Omanović, merkezin amacının, gençleri ve savaş mağdurlarını barış inşası alanında liderler olarak eğitmek olduğunu ifade etmiştir. Merkezin çalışmaları, katılımcılara barış inşası teorisi ve pratiği, çatışma çözümü, uzlaşma ve toplumsal uyum hakkında bilgi ve beceri kazandırmayı amaçlamaktadır. Omanovic, odak gruplarının gençler ve hayatta kalanlar (survivors) olduğunu belirtmiştir.

Bosna'da savaşın başlamasından yirmi yıl sonra bile, toplum genelinde derin fiziksel ve psikolojik bölünmeler devam etmektedir. Birçok Bosna okulu etnik olarak ayrılmış durumda ve savaş zamanı travması yaşayan ebeveynler ve aile birimleri, olumsuz klişeleri ve algılanan tehditleri genç nesillere aktarmaktadır. Bu nedenle CIM'in tüm faaliyetleri, ilişkilerin (yeniden) kurulması yoluyla karşılıklı dinleme, anlayış ve şefkat temel kavramları üzerine inşa edilmiştir. CIM'in faaliyetleri, tecavüz mağdurları, kamp

[30] Václav Havel İnsan Hakları Ödülü, Avrupa ve ötesinde insan haklarının savunulmasında olağanüstü sivil toplum eylemini onurlandıran yıllık 60.000 €'luk bir ödüldür. Dünyanın her yerinde insan haklarını savunmak için çalışan kişiler, sivil toplum kuruluşları ve kurumlar aday gösterilebilir. The Václav Havel Human Rights Prize / https://assembly.coe.int/LifeRay/APCE/prix/VaclavHavel/BrochureVaclavHavelPrize-EN.pdf

[31] YIHR BiH'in bağışçıları ve partnerleri hakkında detaylı bilgi için bkz. https://yihr.ba/donatori-i-partneri/

[32] https://unvocim.net/about-us/

mağdurları ve savaş gazilerinden çeşitli dini liderlere kadar erkek, kadın ve gençleri diyalog, danışmanlık oturumları ve çatışma çözümü becerileri geliştirme seminerlerinde bir araya getirmiştir.

Bu amaca yönelik olarak merkez, Katarina Werk adlı İsviçreli kuruluşun işbirliği ve desteği ile 2004 yılında "Peace Camp" adlı bir eğitim programı başlatmıştır. Bir hafta süren bu programda, farklı etnik kökenlerden gelen bireyleri bir araya getirerek Bosna Hersek'teki çatışmayla ilgili tabu konuları tartışmaları sağlanmaktadır. Katılımcılar bir yandan Bosna Hersek'teki savaş tarihini ve etnik temelli önyargıları tartışırken bir yandan da şiddetsiz çatışma çözümü becerilerini öğrenme fırsatı bulmaktadırlar. Güven inşa etmek "Peace Camp" programının temelidir.

Merkezin bir diğer programı, The Societal Transformation and Reconciliation (STaR) Project; Karuna Center for Peacebuilding, Mali Koraci, Proni Center for Youth Development ve Youth Initiative for Human Rights in Bosnia and Herzegovina ile ortak yürütülmektedir. Program, insanların birbirlerini ve birbirlerinin bakış açılarını anlayabilecekleri, farklı geçmişlere sahip insanlarla ilişkiler kurabilecekleri ve geçmişle yüzleşip iyileşmeye başlayabilecekleri güvenli bir alan yaratmayı amaçlamaktadır.

Center for Peacebuilding, 1992-1995 savaşının yıktığı güveni yeniden inşa etmeye yardımcı olmak için farklı inanç topluluklarını ve bireyleri bir araya getirmektedir. "Interfaith Peace Work" adını verdikleri bu çalışmalarda CIM, eğitim, diyalog ve travmanın iyileştirilmesi yoluyla, farklı inançlara sahip insanlar arasında hoşgörü ve anlayış duygusu yaratmak için çalışmaktadır.[33] Dinler arasında diyalog Galtung'un çatışma çözümü yönteminde önemli bir yere sahiptir. Galtung'a göre her din içerisinde sert ve yumuşak öğeler barındırır. Fakat buradaki esas mesele, bu durumun bilincinde olmak ve sert öğelerin şiddet üretebilmesinin ötesinde, yumuşak öğelerin de barış için bir fırsat yaratabileceğini anlamaktır (Romya Bilgin, 2018).

[33] Center for Peacebuilding, Annual Report 2022.

Merkez, Bosna Hersek'te üç etnik grup ve diğer azınlıklar arasında güveni yeniden inşa etmeye ve uzlaşmayı teşvik etmeye yönelik çalışmalar yürütmektedir.[34] Çalışmalarının bir diğer bölümünün çevresel barış inşası olduğunu belirten Omanovic, Garden for Opportunities adında bir barış çiftliği geliştirdiklerini belirtmiştir. Bosnalıların savaş ve mevcut siyasi durum hakkında diyalog kurabilecekleri ve Bosna Hersek'i herkes için daha iyi bir yer haline getirmek üzere birlikte çalışabilecekleri güvenli bir alan sağlamayı amaçladıklarını ifade etmiştir. Ayrıca, Bosna Hersek'te Hırvatlar, Sırplar ve Boşnakların bir araya gelebilecekleri güvenli bir alana sahip olmadıklarını ve bu proje ile bunu sağlamak istediklerini sözlerine eklemiştir.

Bosna Hersek gibi derinden bölünmüş bir toplumda, açık diyaloğun gerçekleşebileceği, ortak anlatıların ortaya çıkabileceği ve etnik gruplar arası ilişkilerin kök salabileceği güvenli alanların yaratılması önemli görülmektedir. Bu ve benzeri alanların yaratılması, Galtung'un barışı sağlama konusunda önem atfettiği diyalog kültürünün gelişmesini teşvik edeceği söylenebilir. Öte yandan Lederach, "uzlaşma mekanı" olarak kavramsallaştırdığı bu alanlara, çatışmaların sonuçlarından doğrudan etkilenen sıradan insanlar arasında diyalog süreçlerinin işletildiği alanlar olması nedeniyle önem atfetmektedir.

Merkezin çalışmalarını hibelerle finanse ettiğini belirten Omanović, merkezin bağışçıları arasında Avrupa Birliği, Mennonite Central Committee, Die Scwelle Foundation, Bosch Foundation, İsveç Büyükelçiliği, UN Women, USAID, Schmitz Foundation ve özel bağışçıların yer aldığını ifade etmiştir.

4.4.3 Education builds Bosnia and Herzegovina - Jovan Divjak (OGBH)

Dernek Temmuz 1994'te, savaş sırasında, iki yıldır kuşatma altında olan ve çok sayıda can kaybının yaşandığı Saraybosna'da, içerisinde aydınlar, tiyatro, sanat ve edebiyat çalışanları, askerler ve polisler ve sıradan vatandaşların yer aldığı 58 Saraybosna vatandaşı[35] tarafından kurulmuştur. Education builds Bosnia and Herzegovina Jovan

[34] https://unvocim.net/about-us/

[35] Kurucuların listesi için bkz. https://ogbh.com.ba/osnivaci/

Divjak'dan Sanjin Hamidicevic, derneğin kuruluş hikayesini şu sözlerle ifade etmiştir: *"Girişim, o sırada Bosna Hersek Cumhuriyeti Ordusu'nda general olan kurucularımızdan Jovan Divjak'tan geldi. Birçok çocuğun yetim kaldığını ya da ebeveynlerinden birini kaybettiğini görünce, bu çocukların desteğe ihtiyaç duyacakları zamanın geleceğini biliyordu. Ana fikir, savaş nedeniyle oluşan boşluğu doldurmaya çalışmak*[36]*, gençlere eğitim desteği vermek, aynı zamanda onlara farklı şeyler öğretmek, ellerinden alınan fırsatları onlara sunmaktı."*

Bu süre zarfında OGBH'nin, gençler için travmalarıyla başa çıkabilmeleri adına psikolojik atölye çalışmaları düzenlediğini belirten Hamidicevic, bir süre sonra bu desteğin kullanıcılara sağlanmasının yeterli olmadığının, aynı zamanda aile üyelerine, özellikle de annelerine de sağlanması gerektiğinin fark edildiğini ifade etmiştir. Derneğin, eğitimlerini tamamlayan çocuklar artık derneğin hizmetlerinden yararlanmasa da annelere bu desteği sağlamaya bugün de devam ettiklerini belirtmiştir. Yıllar geçtikçe anne ve babasını savaşta kaybeden çocukların nesilleri büyümüş ve eğitimlerini tamamlamıştır. Bu noktadan sonra dernek, odağını Bosna Hersek'teki diğer marjinal gruplara çevirmiştir. 18 yıldır Roman gençleri, engelli çocukları, toplumsal ihtiyaç sahibi çocukları ve yetenekli çocukları desteklemek için çalışmaktadırlar. Öte yandan dernek, farklı geçmişlerden gelen gençleri biraraya getirerek onlar arasında güvenin inşasına odaklanmaktadır. Derneğin daimi projelerinden birisi, çocukların ve gençlerin eğitimini desteklemek amacıyla verilen burslardır.

[36] Hamidicevic, "oluşan boşluk" ifadesi ile kastettiklerini şu şekilde ifade etmiştir: *"Boşluğa gelince, savaş ve sonrasında ellerinden alınan tüm farklı şeyler olarak anlaşılmalıdır. Tatil (yaz ve kış kampları şeklinde), kayak yapmayı öğrenme, seyahat etme ve diğer ülkelerden akranlarıyla tanışma fırsatları gibi farklı fırsatlar... Bir bursiyerin (yıllar önce) balo elbisesini alabilmek için ileri seviye burs istediğine dair bir anekdot var, ilk başta 'şok edici' bir durumdu, ancak daha sonra personel bu olayın onun için büyük bir şey olduğunu ve sadece ortaokulu bitirmekle ilgili olmadığını, aynı zamanda akranlarıyla eşit olarak görüldüğünü anladı."*

Saraybosna'daki Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Bilgi Merkezini[37] ziyaret ettikleri ve mahkemenin belirlediği gerçekler[38] üzerine tartıştıkları bir program düzenlediklerini ifade eden Hamidicevic, bu programın gençlerin geçmişte yaşananları öğrenmeleri ama aynı zamanda aynı olayın farklı anlatımlarının da olduğunu anlamalarını sağladığını belirtmiştir.

Hamidicevic, derneğin hedef kitlesinin 14-25 yaş grubu, temel olarak lise ve üniversite öğrencileri olduğunu belirtmiştir. Bu yaş grubuna odaklanılmasının nedeninin, ilkokulun zorunlu olması ve ihtiyaç sahiplerinin eğitimlerine devam edebilmelerine destek olmanın amaçlanması olduğunu ifade etmiştir. Kuruluş Fransa'nın Saraybosna Büyükelçiliği, Girona Eyaleti gibi uluslararası destekçilere sahiptir.[39]

4.4.4 KVART

KVART, evrensel insani değerlere bağlı, partizan olmayan, hükümet dışı ve kar amacı gütmeyen bir sivil toplum kuruluşudur. 2006 yılında Prijedorlu vatandaşlar tarafından kurulan KVART'ın amacı, gençleri güçlendirmek ve onlara olumlu ve kalıcı sosyal değişim için araçlar sağlamaktır. Kuruluş, gençlerin toplumda aktif rol oynamasına ve daha iyi bir gelecek inşa etmesine yardımcı olmak için çalışmaktadır. Bu nedenle odak grupları 18-35 yaş aralığındadır. Kuruluş, Sırp Cumhuriyeti içerisinde yer alan Prijedor şehrinde faaliyet göstermektedir.

---

[37] Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICTY) Saraybosna Bilgi Merkezi 23 Mayıs 2018 tarihinde resmi olarak açılmış ve faaliyete başlamıştır. Merkezin görevi, ICTY'nin çevrimiçi veri tabanında yer alan kamuya açık tüm ICTY kayıtlarına ve arşiv materyallerine halkın güncel, doğrudan ve güvenli elektronik erişimini sağlamanın yanı sıra, savaş suçları konularında halkı bilgilendirmek ve eğitmek, geçiş dönemi adaleti sürecine katkıda bulunmak ve güçlü bir sosyal yardım bileşeni oluşturarak Bosna Hersek ve bölgede hukukun üstünlüğünü güçlendirmek amacıyla görevleri yerine getirmektir: Geçmişle yüzleşmek, Bosna Hersek'teki yerel mahkemelerde savaş suçları davalarına bakan hukukçulara ve sivil toplum gruplarına destek sağlamak ve ICTY'nin karar verme konusundaki çalışmalarını ve faaliyetlerini sergilemek.

[38] Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından verilen kararlar kastedilmektedir. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi İletişim Servisi tarafından Dragomir Milosevic hakkında hazırlanan vaka bilgi formu için bkz. https://www.icty.org/x/cases/dragomir_milosevic/cis/en/cis_milosevic_dragomir_en.pdf

[39] Kuruluşun bağışçıları hakkında detaylı bilgi için bkz. https://ogbh.com.ba/donatori/

KVART'ın, aktivist bir taban örgütü olduğunu ifade eden Branko Ćulibrk, faaliyetlerin genellikle, Prijedor ve çevresindeki yakın tarihle ve İkinci Dünya Savaşı yıllarına uzanan geçmişle bağlantılı olduğunu ifade etmiştir. Prijedor, ayrıca 1990'lı yıllarda korkunç bir etnik temizliğe sahne olması nedeniyle de yakın tarihe ilişkin önemli bir çalışma alanını oluşturmaktadır. Bosnalı Sırp güçleri 1991-92 yıllarında binlerce Boşnak ve Hırvat sivili öldürmüş, işkence etmiş ve bölgeden sürmüştür. Özellikle Prijedor'da 1990'lı yıllarda yaşananların büyük bir tabu halini aldığını ve şehrin son savaşa ilişkin büyük bir reddedişle karşı karşıya olduğunu belirten Ćulibrk, geçmişte yaşananlara ilişkin bir tartışma başlatmanın önemli olduğunu ifade etmiştir.

Bu kapsamda KVART, "Small School of Critical Thinking of the Past" isimli bir proje yürütmektedir. Proje kapsamında amaç, bölgeye hakim olan yakın ve uzak geçmişle ilgili anlatılar üzerine düşünme, konuşma ve sorgulama için bir alan açmaktır.

Bir diğer önemli proje ise, Friedrich Ebert Stiftung ve Forum ZFG işbirliğiyle Bosna Hersek'teki savaş kurbanlarını ve sivilleri anmak üzere gerçekleştirilen "A Night at Trnopolje"dir. "A Night at Trnopolje", herhangi bir devlet kurumunun katılımı olmaksızın, eski Trnopolje kampının bulunduğu yerde, açık alanda düzenlenen bir anma etkinliğidir. Her yıl akşam saatlerinde başlayan ve gece geç saatlere kadar süren bu etkinlikte, kampın kurbanlarıyla dayanışmanın sembolik bir eylemi olarak (hava koşulları ne olursa olsun) insanlar geceyi açık havada geçirmektedir. Bu etkinlik, Prijedor topraklarındaki bu kampın varlığının dünya kamuoyuna gösterildiği tarih olan 5 Ağustos günü düzenlenmektedir.[40] Ćulibrk, yakın geçmişe ilişkin çalışmalarının yanı sıra KVART'ın, ülkede insan hakları, LGBTİ bireylerin hakları ve sivil mağdurların hakları alanında da çalışmalar yürüttüğünü belirtmiştir.

Ćulibrk, KVART'ın çalışmalarının çeşitli özel bağışçılar, büyükelçilikler, vakıflar tarafından finanse edildiğini ifade etmiştir. Bu bağışçılar arasında; ABD Büyükelçiliği, Fransız Büyükelçiliği, Friedrich Ebert Foundation, National Endowment for Democracy,

[40] KVART, Annual Report 2022.

National Democratic Institute, Robert Bosch Foundation ve Rockefeller Brothers Foundation yer almaktadır.

4.4.5 Post Conflict Research Center (PCRC)

Post-Conflict Research Center'in (PCRC), Batı Balkanlar'da barış kültürünü yeniden tesis etmeye ve şiddetli çatışmaları önlemeye adanmış, 2011 yılında kurulan bir barış inşası STK'sı olduğunu ifade eden PCRC ekibi, tabandan gelen bir kuruluş olarak, bölgedeki bölücü anlatılara alternatifleri teşvik etmeyi, örgün eğitimde bu konuların eksikliğini tamamlayan barış eğitimi programları ve müfredatları geliştirmeyi ve eski Yugoslavya'da meydana gelen korkunç savaş suçları ve soykırımın anılması ve hatırlanması için yenilikçi yollar geliştirmeyi amaçladıklarını ifade etmiştir. Bunu yeni medya ve dokümantasyon teknolojilerini, sanatsal yöntemleri, film ve fotoğrafçılığı kullanarak yaptıklarını ifade eden kuruluş, hükümetlerinin ve diğer kurumların geçmişle yüzleşme ve geçiş dönemi adaleti alanında yapamadıkları ya da yapmakta zorlandıkları gerekli çalışmaları en iyi şekilde tamamlamanın yollarını bulmaya çalıştıklarını belirtmiştir.

PCRC'nin amacının, farklılıkları bizi birleştiren ve daha zengin kılan bir şey olarak kabul etmeye istekli bir toplum yaratmak, eleştirel düşünmeye ve geçmişle ilgili anlatılar üzerinde düşünmeye istekli bir toplum yaratmak ve aynı zamanda farklı etnik gruplardan gençler arasında bir diyalog kültürü geliştirmek olduğunu ifade eden PCRC Ekibi, PCRC'nin, barış eğitimi ve çeşitli sanatsal araçların kullanımı yoluyla barışın inşası ve çatışmaların önlenmesi için çalışmanın yanı sıra, özellikle sınırda yaşayanlar olmak üzere insan haklarının, ardından demokratik değerlerin ve hukukun üstünlüğünün desteklenmesi için de çalışmakta olduğunu belirtmiştir. Ayrıca PCRC'nin programlarında, barışın mümkün olduğunu ve bunun yerel topluluklardan yukarıya doğru inşa edilmesi gerektiğini vurgulamaya çalışmakta olduğunu ifade etmiştir.

Bu amaca yönelik olarak PCRC, her yıl temmuz ayında "Srebrenica Youth School" adını verdikleri bir etkinlik düzenlemektedir. "Srebrenica Youth School", Srebrenitsa

Anma Merkezi'nde Batı Balkan ülkelerinden ve diğer bölgelerden gelen genç aktivistler, sanatçılar ve öğrenciler (18-30 yaş arası) için düzenlenen bir haftalık bir eğitim etkinliğidir. Program kapsamında gençlerin, geçmişle yüzleşme, geçiş dönemi adaleti ve soykırımlar ile kitlesel zulümlerin önlenmesi konularında öğrenmelerine ve eleştirel düşünmelerine katkıda bulunmak amaçlanmaktadır.[41]

Çalışmalarının odağında 18-30 yaş arası gençlerin yer aldığını belirten PCRC Ekibi, savaş ve soykırım sırasında çoğunlukla kurban olarak görülen Bosnalı kadınların da çalışmalarının önemli bir bileşenini oluşturduklarını ifade etmiştir. Kuruluşun bağışçıları arasında Rockefeller Brothers Fund, Avrupa Konseyi, Canada Fund for Local Initiatives yer almaktadır. [42]

4.4.6 Memory Lab

Memory Lab farklı kuruluşların ve ortakların işbirliği ve bağlılığına dayanan gayri resmi bir platformdur. Platform 2010/11 yılında dört kuruluşu bir araya getiren bir ekip tarafından başlatılmıştır: Youth Initiative for Human Rights (YIHR), Documenta - Centar for Dealing with the past, French-German Youth Office (FGYO) ve Centre Malraux Sarajevo.[43]

Memory Lab'dan Nicolas Moll, Memory Lab'in Avrupa'da, Güneydoğu Avrupa'daki bellek kültürleri ve bellek çalışmaları hakkında yetersiz bilginin olduğu gözleminden hareketle kurulduğunu belirtmiştir. Bir Avrupa hafıza alanı ve bir Avrupa sivil toplumu yaratmak istiyorsak, Güneydoğu Avrupa'nın bunun ayrılmaz ve aktif bir parçası olması gerektiğini ifade eden Moll, Güneydoğu Avrupa ve Batı/Orta Avrupa'da ilginç hafıza girişimlerinin genellikle birbirlerinden haberdar olmadığına vurgu yapmaktadır. Bu nedenle Memory Lab, bir araya gelmek, birbirlerinden öğrenmek, ortak projeler geliştirmek, somut fırsatlar yaratmak amacıyla kurulmuştur.

[41] https://p-crc.org/our-work/peace-education/srebrenica-youth-school/
[42] Kuruluşun bağışçıları hakkında detaylı bilgi için bkz. https://p-crc.org/donors/
[43] https://memorylab-europe.eu/about/fact-sheet

Memory Lab'in amacı, Güneydoğu Avrupa'da ve Avrupa'nın diğer bölgelerinde yapıcı, alternatif, milliyetçi olmayan ve çok uluslu bellek yaklaşımları geliştirmeye çalışanları güçlendirmektedir.

Memory Lab ağı STK'lar, anıtlar, müzeler ve geçmişle yüzleşme alanında çalışan diğer kişilerden oluşmaktadır. Şimdiye kadar 9 yıllık toplantı düzenleyen girişim, her seferinde yaklaşık 40 kişiyi (içerisinde Bosna Hersek, Hırvatistan, Sırbistan, Kosova, Arnavutluk, Fransa, Almanya, Belçika ve İspanya'dan hafıza aktivistleri, küratörler, tarih eğitimcileri, tarihçiler ve çalışmalarında tarih ve hatırlamanın pratik yönlerine odaklanan diğer profesyonellerin yer aldığı) bir araya getirmektedir[44]. Memory Lab'in bu çalışmalarında bir yaş sınırı olmadığını ifade eden Moll, bu grupların çoğunun daha sonra birlikte özellikle gençlere odaklanan etkinlikler düzenlediklerini belirtmiştir.

Anıtlar kamusal alanda konumlanmış, günlük hayatın bir parçası olarak güçlü sembollerdir. Hafıza mekanları, anıtlar, müzeler savaşın tarihine ışık tutarken aynı zamanda ortak bir uzlaşı zemini yaratılmasına da fırsat sunmaktadırlar. Yaratılmaya çalışılan bu uzlaşı zeminleri Lederach'ın barış inşası faaliyetlerinde önemli bir yere sahiptir. Anıtlar üzerinden toplumda olumlu bir değişim taban seviyesinden geliştiğinde beklenebilir. Anılar ve anıtlar toplumları hem bölücü hem birleştirici etkiye sahiptir. Anıtlar ve hafıza mekanları üzeriden yürütülen hafızalaştırma çabalarında amaç yeni çatışmalar üretmek değil, çatışmaları önlemek ve gelecek nesle olumlu bir mesaj bırakmaktır. Hatırlamanın sadece bir düşünme pratiği değil, odağına hem geçmişte yapılmış hatalardan ders çıkarmayı, hem de olumlu deneyimlere (birlikte yaşama kültürü) odaklanmayı aldığında ve insanları daha düşünceli yaptığı ölçüde yararlı olacağı düşünülmektedir.

Bosna Hersek'te 2016 yılı itibariyle, savaştan sonra sivil kurbanlar veya askerler için inşa edilen 2.100 kayıtlı anıt vardır. Birçok anıtın tek etnikli veya dini bir anlatıya bağlı olduğu ve bunun etrafında bir bellek inşa edildiği görülmektedir. (Robinson-Conlon, 2019). Anıtlar aracılığıyla yaratılan bu seçici hafıza bölünmeleri derinleştirmekte ve

[44] Memory Lab'in çalışmaları hakkında detaylı bilgi için bkz. https://memorylab-europe.eu/activities

uzlaşma sürecini sekteye uğratmaktadır. Bu nedenle toplumlararası anlayışı genişletmek ve uzlaşmaya doğru ilerlemek için halka açık olarak yürütülen ortak hafızalaştırma çalışmaları önem kazanmaktadır.

Memory Lab'in bağışçıları arasında Forum ZFD, King Baudouin Foundation, Robert Bosch Foundation, Fransa'nın Hırvatistan Büyükelçiliği, Avrupa Komisyonu yer almaktadır.[45]

4.4.7 Network for Building Peace

Network for Building Peace, 10 Şubat 2010'da Bosna Hersek'te sürdürülebilir barışı inşa etmek amacıyla bir araya gelen sivil toplum kuruluşları ve eğitim kurumlarından oluşan gayri resmi bir grup olarak kurulmuştur. 2010 yılından bu yana büyümeye devam eden ağın şu anda 225 üyesi mevcuttur. Kasım 2018 yılında meclisin aldığı kararla Association Network for Building Peace adıyla tüzel kişilik olarak tescil edilmiştir. Oluşumun ana hedefi Bosna Hersek'te sivil toplumu güçlendirmek ve sürdürülebilir barışı sağlamaktır.

Network for Building Peace'den Maida Zagorac, Network for Building Peace'in Goran Bubalo'nun[46] sürdürülebilir barışın ancak birlikte çalışarak inşa edilebileceğine dair vizyonundan doğduğunu ifade etmiştir. Bubalo'nun, farklı örgütler ve aktivistlerin bir araya gelerek daha güçlü bir güç oluşturabileceğine inandığını belirten Zagorac, onun bu vizyonunun, oluşumun temelini oluşturduğunu ve kuruluşundan bu yana değişmediğini belirtmiştir.

Zagorac, Network for Building Peace'in, ağırlıklı olarak STK'ları kapasite geliştirme konusunda desteklediklerini ifade etmiştir. Üyeleri arasında ortak faaliyetler için fırsat yaratmaya çabaladıklarını belirten Zagorac, ayrıca, barış inşası ve insan hakları için önemli tarihlerin yanı sıra Bosna Hersek'teki insan hakları ihlalleri ve barış inşasına

[45] Kuruluşun bağışçıları hakkında detaylı bilgi için bkz. https://memorylab-europe.eu/about/donors
[46] Bosna Hersek'te tanınan bir barış aktivisti.

yönelik tehditler konusunda farkındalık yaratmayı amaçladıklarını da belirtmiştir. Bu amaç doğrultusunda, Uluslararası Holokost Anma Günü, Uluslararası Kadınlar Günü, Uluslararası Faşizme Karşı Zafer Günü, Avrupa Günü, Srebrenitsa Soykırımını Anma Günü, Beyaz Kurdele Günü, Uluslararası Barış Günü, Uluslararası İnsan Hakları Günü gibi önemli tarihlerde etkinlikler düzenlemektedirler.

Uluslararası Barış Günü olan 21 Eylül'de Network for Peacebuilding, Saraybosna Üniversitesi Barış Eğitimi Merkezi ve forumZFD "NOWARSNOVIOLENCE" adlı iki günlük bir barış etkinliği düzenlemiştir. Barış etkinliği, devlet okullarındaki resmi barış eğitiminin rolü ve öneminin yanı sıra gayri resmi barış eğitiminin ve Bosna Hersek'teki yerel topluluklarda gençlerin aktivizminin önemine odaklanmıştır. Etkinliğin bir bölümü, önde gelen uzmanların, akademik camianın üyelerinin, gençlerin ve aktivistlerin katıldığı panellere ve yuvarlak masa tartışmalarına ayrılmıştır. Etkinliğin önemli bir yönü gençlerin barış aktivizmine odaklanmış ve Bosna Hersek'teki farklı topluluklardan gençler tarafından başlatılan barış girişimlerini bir araya getirmiştir. Bu, gençlerin barış inşası sürecindeki perspektiflerini paylaşmaları ve gençlerin Bosna Hersek'te barışın inşasında önemli bir faktör olduğunu vurgulamaları için bir fırsat olarak görülmüştür.

Dünya Kadınlar Günü'nün kutlanması kapsamında Network for Peacebuilding, Women's Network of Bosnia and Herzegovina ve Citizens' Initiative for Constitutional Changes ortak etkinlikler düzenlemiştir. Önceki yıllarda bu girişimlerin üyeleri Dünya Kadınlar Günü münasebetiyle Bosna Hersek'te yüzlerce etkinlik düzenlemiş ve bu uygulama devam etmiştir. Amaç, Bosna Hersek'te kadın haklarının yanı sıra barışın inşası sürecinde kadınların önemi konusunda farkındalık yaratmaktır. Bosna Hersek genelinde çok sayıda etkinlik düzenlenmiştir. Ağ, Banja Luka, Saraybosna ve Tuzla'da 8 Mart yürüyüşleri düzenleyen üyelerinin çabalarını desteklemiştir. Bosna Hersek'te kadınların doğum sırasında yaşadıkları travmalara odaklanan Banja Luka'daki 8 Mart yürüyüşünün organizatörlerine destek sağlamıştır. Ağ üyeleri her yıl 8 Mart yürüyüşleri sırasında

Bosna Hersek'in çeşitli şehirlerinde kadınlarla dayanışma yürüyüşleri gerçekleştirmektedir.[47]

Bosna Hersek toplumunun çatışma sonrası zorluklarla yapıcı, şiddet içermeyen bir şekilde başa çıkma yeteneğini güçlendirmek amacıyla kurulan girişim uluslararası toplum tarafından Bosna Hersek'teki en etkili barış inşası ağı olarak tanınmıştır.[48] Network for Building Peace, Uluslararası Barış Merkezi (International Peace Center) tarafından verilen Özgürlük Ödülü'nün (Freedom Award) sahibidir.

Network for Building Peace, USAID'in "Let's Choose Peace Together" projesinin desteğiyle kurulmuştur ve halen "PRO-Future" projesi tarafından desteklenmektedir. Ağın diğer destekçileri arasında, PeaceNexus ve Brethren Volunteer Service sayılabilir.[49]

Memory Lab ve Network for Building Peace gibi ağlar, Lederach'ın teorisinde kilit bir yeri olan orta kademe aktör olarak sivil toplum kuruluşlarının güçlendirilmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu ağlar, sivil toplum kuruluşları arasında ortak ve koordineli faaliyetler için bir çerçeve oluşturmaktadır.

4.4.8 War Childhood Museum (WCM)

Savaş zamanı Bosna-Hersek'te büyüme deneyimini araştıran bir proje olarak başlayan çalışmaların çıktıları 2013 yılında "Savaş Çocukluğu: Saraybosna 1992-1995 (War Childhood: Sarajevo: 1992-1995)" isimli bir kitapta toplanmıştır. Bu kitap çalışması esnasında insanların o döneme dair hikayelerini anlatmaya ne kadar istekli olduğu, döneme ait eşyalarını hala sakladıkları görülmüştür. Buradan hareketle insanların hem

[47] Network for Building Peace, Annual Report 2022.

[48] En çok tanınan faaliyetlerinden biri "Goran Bubalo" Barış Ödülü'nün verilmesidir. Network for Building Peace her yıl bireyler ve eğitim kurumları için olmak üzere iki kategoride "Goran Bubalo" Barış Ödülü vermekte ve bu ödülle Bosna Hersek'te barışı tesis etmek, adaleti ve insan haklarını korumak ve teşvik etmek için çaba gösteren bireylerin ve eğitim kurumlarının olağanüstü çabalarını takdir etmekte ve desteklemektedir. Network for Building Peace barış ödülü 2013 yılında kurulmuş olup 2020 yılından itibaren Network for Building Peace'in merhum kurucusu ve başkanı Goran Bubalo'nun adını taşıyacaktır.

[49] Ağın bağışçıları hakkında detaylı bilgi için bkz. https://www.mreza-mira.net/en/the-peace-networks-donors/

hikayelerini paylaşabilecekleri hem de objelerin sergilenebileceği bir platform oluşturma fikri, Jasminko Halilovic tarafından 2017 yılında bir müze formunu almıştır.

War Childhood Museum'dan Mia Babić, bugün müzenin faaliyetlerinin, silahlı çatışmalardan etkilenen çocukluk deneyimi üzerine araştırma, sergi ve eğitim olmak üzere üç ana kategoriye ayrılabileceğini ifade etmiştir. Müzenin amacı, savaş sırasında çocuk olan kişilerin anılarını ve deneyimlerini belgelemek, dijital ortama aktarmak ve bu deneyimi geniş bir kitleye anlatmaktır. Müze ayrıca, bireylerin geçmişteki travmatik deneyimlerin üstesinden gelmelerine ve başkalarının travmatize edilmesini önlemeye yardımcı olmayı ve uzlaşma ve barışın inşasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu çabaların merkezinde, yazılı öyküler veya kaydedilmiş sözlü tarih tanıklıkları biçiminde belgeledikleri, sergiledikleri ve eğitim amacıyla kullandıkları kişisel öyküler yer almaktadır.

Ayrıca Babić, WCM'nin artık sadece Bosna Hersek'te çalışmadığını, koleksiyonunda Suriye, Afganistan ve Ukrayna'dan çocukların hikayelerinin de yer aldığını ve tüm faaliyetlerinin uzlaşma ve barışın inşasına katkıda bulunmayı amaçladığını ifade etmiştir. WCM'nin tüm yaş gruplarıyla çalıştığını belirten Babić, bununla birlikte, eğitim çalışmaları söz konusu olduğunda, daha çok okul çağındaki çocuklara odaklandıklarını, ancak gelecekte müzenin kapasitelerinin artmasıyla birlikte yetişkinler için de daha fazla program sunmayı planladıklarını belirtmiştir.

Zorlu geçmişle yüzleşmek, kişisel travmaların üstesinden gelmek adına bu hikayelerin çok önemli olduğu düşünülmektedir. Bunun nedeni Bosna'nın pek çok farklılığı içerisinde barındıran, deyim yerindeyse bir kültür mozaiğine sahip yapısıdır. Böylesi bir coğrafyada yapılan bu çalışma, kolektif deneyimi konu alması nedeniyle özellikle önem taşımaktadır. Yüzleşmenin yanı sıra bu hikayeler yeni bir geleceği şekillendirmenize de fayda sağlayan materyaller olarak görülebilir. Müze aracılığıyla bu hikayeler belgelenerek kalıcı olarak koruma altına alınmaktadır.

2021 yılında yayımlanan ve Avrupa'nın en etkili 50 müzesini konu alan bir kitapta (Mouliou, 2021) *"Savaş Çocukluğu Müzesi, müzelerin insanların hayatlarını*

değiştirmek ve dünyamızı daha yaşanabilir kılmak için neler yapabileceğinin çarpıcı bir örneği" ifadesiyle tanıtılmıştır.

Müzenin bağışçıları arasında, Rockefeller Brothers Fund, National Endowment for Democracy, Avrupa Konseyi, Peace of Mind Foundation yer almaktadır.[50]

Sonuç olarak, çalışma kapsamında ele aldığımız sivil toplum kuruluşları tarafından gerçekleştirilen bu programlar, barış inşasında sivil toplumun önemli bir işlevi olan sosyal uyum işlevine örnek teşkil etmektedir. Bu programlar aracılığıyla, karşıt gruplar arasında kopan bağların yeniden oluşturulmasının, kaybolan güvenin yeniden inşasının sağlanabileceği düşünülmektedir. Böylece, toplumda çatışmalara neden olabilecek unsurların varlığı en aza indirilerek, Galtung'un "pozitif barış"ına doğru ilerleme sağlanabileceği varsayılmaktadır.

Öte yandan bu çalışmaların, liberal barış inşasında eksik bırakılan çatışmaların psikolojik boyutlarını ele almaları nedeniyle de önemli olduğu düşünülmektedir. Sürdürülebilir bir barış inşası, bir önceki bölümde sözü edilen uluslararası toplumun devlet inşası girişimlerine ek olarak, sosyal uyumun da içerisinde olduğu bir "hibrit barış" yaklaşımını gerektirmektedir.

4.5 Bosna Hersek Sivil Toplumuna Genel Bir Bakış

Bosna Hersek'te barışı inşa etmenin zorluğunun ve özellikle bu süreçte sivil toplumun rolünün, yaşanan etnik savaşın travmatik hatırasından bağımsız düşünülemeyeceği söylenebilir. Bosna Hersek'te savaş sonrası imzalanan barış antlaşmasının çatışmaları sonlandırdığı fakat toplumsal bölünmüşlüğün üstesinden gelmekte başarılı olamadığı görülmektedir. Bu durumu uluslararası toplumun liberal barış inşası girişimlerinin yetersiz kaldığının bir örneği olarak yorumlamak yanlış olmayacaktır. Mevcut sorunların üstesinden gelmek ve barış içerisinde bir arada yaşama kültürünü oluşturmak konusunda yerel sivil topluma önemli görevler düşmektedir. Yukarıda ele aldığımız girişimlerin de odak noktası, barış kültürü olarak ifade edilen, bir arada barış içinde yaşama fikrini,

[50] Müzenin bağışçıları hakkında detaylı bilgi için bkz. https://warchildhood.org/partners/

toplumsal hafızada güçlendirici işler üretmektir. Bu çalışmaların Galtung ve Lederach'ın barış inşası sürecinde her kademe aktörün katılımına ve rolüne yaptıkları vurgunun somut örnekleri olduğunu söyleyebiliriz.

Bosna Hersek özelinde ele aldığımız bu sivil toplum çalışmaları, düzenledikleri programlar ve geliştirdikleri materyaller ile karşılıklı anlayışı ve diyalogu teşvik ederek pozitif barışın inşasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Böylelikle yeni soruların sorulmasına ve güncel soruların cevaplarını bulmasına da ortam yaratmış olmaktadırlar. Aynı zamanda, barış inşa sürecine sağladıkları yeni perspektif ile toplumlararası entegrasyona ve barış sürecine geniş ölçüde katkıda bulundukları düşünülmektedir.

Otoriter hükümetlerin yükselişi, yanlış bilgi ve dezenformasyonun yayılması, toplumların giderek kutuplaşması gibi faktörlerin etkisiyle dünyanın pek çok yerinde kamusal alan daralmaktadır. Son yıllarda Bosna Hersek sivil toplumunun durumu hem zorlu hem de cesaret verici görünmektedir. Bazı gerilemeler olsa da Bosna Hersek sivil toplumunun önemli ilerlemeler kaydettiği söylenebilir.

4.5.1 Zorluklar ve Engeller

Bosna Hersek sivil toplumunun karşılaştığı zorluklar nelerdir? sorusuna YIHR'dan Fuad Avdagić, "Bosna Hersek'in anayasal örgütlenmesindeki son derece karmaşık karar alma süreci, sıradan vatandaşın hayatının neredeyse her alanına ve STK'ların çalışmalarının her alanına etkileri olan bir numaralı sorundur. Hukukun üstünlüğünün olmaması, yaygın yolsuzluk, nepotizm, klientalizm, apartheid benzeri eğitim sistemi ve diğer sorunlar STK'lar için çok sayıda zorluk yaratan faktörlerdir." şeklinde yanıt vermiştir.

Benzer şekilde Omanović de; siyasi durumun, hibe eksikliğinin ve yolsuzluğun sivil toplumun karşılaştığı zorluklar olduğunu belirtmiştir. Bunlara ek olarak, geleceğin gençlerin ellerinde olduğunu, gençlerin yeni fikirlerin taşıyıcısı ve değişimin itici gücü olacaklarını ifade ederek bu genç nüfusun kaybının da önemli bir zorluk olduğuna dikkat çekmiştir.

KVART’tan Branko Ćulibrk ise Bosna Hersek sivil toplumunun karşılaştığı finansman zorluğuna dikkat çekmektedir. Bosna Hersek'teki sivil toplum kuruluşlarının genellikle etkin bir şekilde faaliyet göstermek için ihtiyaç duydukları kaynaklardan yoksun olduğunu ifade eden Ćulibrk, STK'ların genellikle hem yerel kaynaklardan (vatandaşların bağışları dahil) hem de uluslararası kaynaklardan (yabancı hükümetler ve vakıflardan alınan hibeler gibi) yeterli finansman sağlamakta zorlandığını belirtmiştir. Bu durumun etkili bir şekilde faaliyet göstermelerini zorlaştırdığına vurgu yapmıştır. Finansman sağlamanın önünde, hibe fırsatlarının sınırlı olması, hibe başvuruları için katı uygunluk koşulları ve kaynakların farklı bölgeler ve sektörler arasında eşit olmayan dağılımı gibi çeşitli engeller bulunmaktadır.

Benzer şekilde Education builds Bosnia and Herzegovina Jovan Divjak’tan Sanjin Hamidicevic de sivil toplumun finansmanı sorununa dikkat çekmektedir. Üyelik aidatları veya diğer gelirlerle kendini finanse edebilen çok fazla kuruluş olmadığını ifade eden Hamidicevic, Education builds Bosnia and Herzegovina Jovan Divjak’ın operasyonel masraflar için bağış toplama faaliyetlerinden bir miktar fon elde edebilen nadir kuruluşlardan birisi olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla, çok sayıda kuruluşun projelerden gelen fona bağımlı faaliyetler yürüttüğünü ifade etmiştir. Bu durum finanse edilmeyen alanlarda eksik kalındığı anlamına gelmektedir.

Bosna Hersek'te sivil toplum için manzaranın, özellikle de COVID-19 sonrası, zorlu bir hal aldığını belirten Network for Building Peace’den Maida Zagorac, birçok kuruluşun, yerel yönetimlerin değişmesiyle birlikte tahliye edilmekle karşı karşıya kaldığını ifade etmiştir. Ayrıca, pandemi sırasında bağışçı politikalarındaki değişimlerin çok sayıda kuruluşu finansmansız bırakarak kapanmalarına yol açtığını da sözlerine eklemiştir. Toplumlarında hassas konular üzerinde çalışmanın özellikle zor olduğunu, çünkü her şeyin hassas kabul edildiğini ifade etmiştir. Yaygın görüşün sivil toplumun üretmekten ziyade para harcadığı yönünde olduğunu vurgulamıştır. Ofis alanı, değişen finansman kılavuzları, gelişen hibe süreçleri ve yeni bağışçılara uyum sağlama gibi zorlukların söz konusu olduğunu ve esnekliğin kilit öneme sahip olduğunu ifade eden Zagorac, birçok kuruluşun uyum sağlamakta zorlandığını dile getirmiştir.

War Childhood Museum'den Mia Babić ise bu sorunun, WCM'nin çalışma, amaç, misyon ve vizyonunun kapsamına girmediğini belirterek yanıtsız bırakmıştır.

Diğer katılımcılardan farklı olarak, Memory Lab'den Nicolas Moll, Bosna Hersek'teki kamu yetkililerinin, eylemlerini ve politikalarını inceleyebilecek dinamik bir sivil toplumu destekleme konusunda istekli olmamaları da dahil olmak üzere çok sayıda engelin olduğunu ifade etmiştir. Ancak sivil toplumun özünün, kamu yetkililerini eleştirel bir gözle değerlendirme ve dönüştürücü değişimi savunma kapasitesinde yattığını belirtmiştir.

Bosna Hersek'te toplumun sivil toplum girişimlerine bakışı nasıldır? sorusuna yanıt olarak Ćulibrk, sivil toplum kuruluşlarının sürekli olarak devletin düşmanları olarak gösterildiğini ve STK'ların devlet düşmanı olduğu inancının hem siyasetçiler hem de halk arasında yaygın olduğunu ifade etmiştir. STK'ların Bosna'daki ekonomik ve sosyal sorunları gerçekten ele almaya çalıştıklarında, politikacıların bu sorunları kuruluşlara atfederek ve onları yabancı ajanlar[51] olarak etiketleyerek onları sık sık eleştirmekte olduklarını ifade eden Ćulibrk, bu algının, etkili çalışma fırsatlarını kısıtladığına dikkat çekmektedir. Milorad Dodik ya da Bakir İzzetbegoviç gibi isimlerin STK'ları devlet düşmanı olarak damgalamasının bu olumsuz inancı daha da pekiştirdiğini ifade etmiştir. Ćulibrk, medya ve siyasi güçlerden oluşan zorlu bir ittifaka karşı mücadele ettiklerini de sözlerine eklemiştir.

Aynı soruya yanıt olarak Hamidicevic, insanların sivil toplum kuruluşlarını medyanın onları nasıl tasvir ettiğine göre algılama eğiliminde olduğunu belirtmiştir. Kimilerinin onları sadece kendi çıkarlarının peşinde koşan varlıklı kuruluşlar olarak görürken, aynı anda diğer STK'ları övdüklerini ve onların da sivil topluma katkıda bulunduklarını fark

[51]Son olarak Sırp Cumhuriyeti, yabancı fonlarla desteklenen sivil toplum kuruluşlarını "yabancı ajan" olarak etiketleyen bir yasa tasarısını, yerel muhalefet, sivil toplum örgütleri ve batılı diplomatların eleştirilerine rağmen kabul etmiştir. Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşların Özel Kaydı ve Çalışmalarının Alenileştirilmesi yasa tasarısına göre, bu STK'ların artık özel bir sicile kaydolmaları gerekecektir. https://www.jurist.org/news/2023/09/lawmakers-in-bosnias-republika-srpska-pass-foreign-agent-law-drawing-condemnation-from-eu/

etmemekte olduklarını ifade etmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının farklı "kategorilere" ayrıldığına dair yaygın bir yanlış kanının olduğunu belirtmiştir.

Avdagić ise, genel anlamda, STK'lar bünyesindeki çalışmaların organizasyonu konusunda kamuoyunda bir farkındalık eksikliği olduğunu ifade etmiştir. Bu durumun büyük ölçüde yetersiz eğitim ve yanlış bilgilendirme, komplo teorileri ve benzeri etkilere karşı artan duyarlılıktan kaynaklığını belirtmiştir.

Zagorac, Bosna Hersek'te toplumun sivil toplum girişimlerine bakışının kişiden kişiye değişmekte olduğunu ifade etmiştir. Kimilerinin sivil toplum kuruluşlarının önemli bir değişim yaratmadığına inandıklarını ve çabalarını önemsiz gördüklerini, öte yandan, bazı bireylerin sivil toplumun çeşitli konularda farkındalık yaratmadaki hayati rolünü kabul ettiklerini belirtmiştir. Farkındalık yaratmanın hayati önem taşıdığını ifade eden Zagorac'a göre, pek çok insan sivil toplumun doğası, çabaları ve kaydettiği ilerleme hakkında tamamen bilgisizdir. Bazıları sadece habersiz ve sivil toplumun ne anlama geldiğini anlamaktan yoksun, bazıları olumsuz görüşlere sahipken, sivil toplumun çalışmalarından faydalanan diğerleri de sivil toplumun Bosna Hersek'in ilerlemesi için önemini kabul etmektedir.

Başlangıçta barışın inşası kavramının toplumları için yabancı bir kavram olduğunu ifade eden Omanović, zaman içinde güven kazandıklarını ve toplumun artık çabalarının değerini kabul ettiğini ifade etmiştir. Ailelerin çocuklarını kendilerine emanet ettiğini ve bireylerin programlarına aktif olarak katıldığını belirtmiştir. Sıradan vatandaşların sivil sektörün önemini giderek daha fazla kavradığını belirten Omanović, hükümet de bunun önemini kabul ettiğini ifade etmiştir. Center for Peacebuilding de dahil olmak üzere pek çok kuruluşun, sivil sektörü destekleyerek hükümetin yükünü hafiflettiklerini düşündüklerini ifade etmiştir.

Moll, Bosna Hersek toplumunun sivil topluma bakışını şu sözlerle ifade etmiştir: "STK'lara şüpheyle yaklaşan pek çok kişi tanıyorum çünkü onların sadece uluslararası bağışçılardan para aldıklarını ama faydalı işler yapmadıklarını düşünüyorlar. Bu eleştirinin kısmen haklı olduğunu düşünüyorum, ancak mükemmel yerel çalışmalar

yapan birçok STK da tanıyorum. Sivil toplum sadece STK'lardan ibaret değildir, gayri resmi gruplar ve girişimler de olabilir ve bu tür gruplarda yer alan veya bu grupları destekleyen pek çok kişi tanıyorum."

İlgili araştırmaların en objektif ve ilgili bilgileri sağlayacağını ifade eden Babić, "Kendi bakış açımızdan ekleyebileceğimiz şey, Müze'nin açılmasının nedeninin, insanların bu fikre ve konsepte verdikleri son derece olumlu tepkiler olduğudur. Müze, kitabı takip eden kitle kaynaklı bir kampanyadan, 5.000'den fazla nesneye ve 250'den fazla saatlik video tanıklığına sahip olan ve koleksiyonu sürekli büyüyen, uluslararası alanda tanınan bir kuruma dönüşmüştür." şeklinde yanıt vermiştir.

PCRC ekibi ise bu iki soruya birarada cevap vermeyi tercih etmiş, Bosna Hersek'te sivil toplumun karşılaştığı zorlukları ve Bosna Hersek toplumunun sivil topluma bakışını şu sözlerle ifade etmiştir: "Tahmin edebileceğiniz gibi, sivil toplum bugün hala barış inşası çabalarının ve yatırımlarının devam etmesi için ana savunucu konumundadır. Bu alanda çeşitli engellerle karşılaşıyoruz; bunların başında barışın hala inşa edilmesi ve el üstünde tutulması gereken bir değer olarak değil de "başarılması gereken" bir şey olarak algılanması geliyor. Proje bazlı düşünceden uzak durarak sürdürülebilir programlar ve test edilmiş barış müfredatları oluşturmaya odaklanan, aynı zamanda izlenen ve değerlendirilen barış programlama ve desteği için uzun vadeli, esnek finansman ihtiyacını sürdürmekte ve açıklamakta hala zorlanıyoruz. Bugüne kadarki tüm programlarımız kapsamlı bir izleme ve değerlendirmeden geçmekte ve Bosna Hersek'teki farklı yerel topluluklardaki farklı ihtiyaçlara göre değiştirilmektedir. Programlarımızla PCRC, barışın mümkün olduğunu ve bunun yerel topluluklardan yukarıya doğru inşa edilmesi gerektiğini vurgulamaya çalışmaktadır. Bugün bizi dinleyen sizlerin ve uluslararası toplumun yardımını da bu noktada kullanabiliriz."

Ülkedeki etnik bölünmeler ve bunun iki entitenin oluşturulması yoluyla bölgesel ifadesi, sivil toplumun gelişmesine engel teşkil ediyor mu? sorusuna PCRC Ekibi, "Elbette bu durum sivil toplum kuruluşları için bir engel teşkil etmektedir. Toplum hala etnik hatlar boyunca bölünmüş durumda ve bu da barışı kırılgan ve istikrarsız hale getiriyor,

dolayısıyla kalıcı ve sürdürülebilir bir barış yaratmak ülkemizde neredeyse imkansız bir görevdir. Sürekli bölünme, güvensizlik ve korku söylemleri, gruplararası güven düzeyinin düşük olmasına, insanlar arasında zayıf işbirliğine ve zayıf hatta olumsuz diyaloğa katkıda bulunmaktadır. Bosna Hersek, özellikle gençler arasında işbirliği için yeterli ve yapıcı fırsatlardan yoksundur." şeklinde yanıt vermiştir.

Aynı soruyu YIHR'dan Avdagić, "Tabii ki öyle. Yakın geçmiş de dahil olmak üzere geçmişin birbirine zıt üç anlatısını (en azından) meşrulaştırdı. Ülkenin her alanda genel ilerlemesine ve sivil toplum çalışmalarına engel teşkil etmektedir." şeklinde yanıtlamıştır. Benzer şekilde Zagorac da, bu durumun Bosna Hersek'teki her şeyin ana odağı ve her türlü ilerlemenin önündeki ana engel olduğuna dikkat çekmiştir.

Babić ise bu sorunun, WCM'nin çalışma, amaç, misyon ve vizyonunun kapsamına girmediğini belirterek yanıtsız bırakmıştır.

Hamidicevic ise bu soruya şu şekilde yanıt vermiştir: "Hem evet hem hayır. Genel olarak ülkenin herhangi bir yerinde faaliyet yürütmekte bir sorun yoktur, ancak bir entitedeki kuruluşların diğer bir entitede faaliyet yürütmesinin önünde engeller olabilir (konuya vb. bağlı olarak). Bu çoğunlukla faaliyetleri engelleyebilecek kurumlarla ilgilidir. Öte yandan sivil toplum arasında iyi bir işbirliği mevcuttur. Eğer değerler paylaşılıyor ve hedefler ortaksa, kuruluşlar daha büyük bir etki yaratmak için birlikte çalışacaktır."

STK'ların tüm ülkede çalışması için idari sorunların olduğunu ifade eden Moll, milliyetçi politikacıların tüm Bosna Hersek'teki sivil toplum aktivistlerinin birlikte çalışmasını engellemeye çalıştıklarını ifade etmiştir. Bu engellere rağmen, bu tür bir işbirliğinin uygulanabilirliğini gösteren cesaret verici girişimlerin de olduğuna dikkat çeken Moll, biri Banja Luka, diğeri Saraybosna merkezli olan "David için Adalet" ve "Dzenan için Adalet" hareketlerinin, Bosna Hersek'te adalet için mücadele etmek üzere birlikte çalıştıklarına değinmiştir.

Omanović, iki entitenin varlığının aksine, sivil toplumun gelişiminin önündeki engellerin siyasiler ve onların gündemleri olduğunu ifade etmiştir.

Ćulibrk ise, bu durumun kuruluşların çalışma alanlarına ve faaliyetlerine göre değişiklik gösterdiğini, ancak çoğu segmentte bunun büyük bir sorun olduğunu belirtmiştir. Ćulibrk bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir: "Diyelim ki örgütümüzün çalışmalarının odak noktasını LGBT haklarının ve sivil savaş mağdurlarının desteklenmesine yönelik çalışmalar olarak ele alırsak, bu konuları sadece entite düzeyiyle sınırlandırmak neredeyse imkansızdır ve eğer devlet düzeyinde savunulursa, Bosna Hersek Parlamenter Meclisi'nde bu konularda karar veren üç partinin (ulusal partileri kastediyorum) asgari ortak çıkarları etrafında uzlaşma sağlamak için çok zaman gerekecektir."

4.5.2 Etkinlik ve Gelecek

Bosna Hersek'te sivil toplumun etkinliği hakkında ne düşünüyorsunuz? sorusuna yanıt olarak, Bosna Hersek sivil toplum girişimlerinin ülke genelinde toplumsal bir değişim yaratacak güce sahip olmadığını ifade eden Ćulibrk, bu durumun asıl sebebinin yukarıda da bahsedildiği üzere Bosna Hersek siyaseti olduğunu belirtmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının Bosna Hersek'te ekonomik ve sosyal sorunlarla bağlantılı olan farklı türden meseleler üzerinde çalışmaya çalıştıklarında, sık sık politikacılarla karşı karşıya geldiklerini ve sivil toplum örgütlerinin yabancı birer ajan olarak görüldüklerini ifade etmiştir.

Bosna Hersek'te devletin sivil toplumu engellediğini ifade eden Omanović, sivil toplumun ne kadar etkili olduğunu söylemenin zor olduğunu belirtmiştir.

Network for Building Peace'den Maida Zagorac, kurumların çalışmadığı her alanda sivil toplum çalıştığını ve etkili olduğunu ifade etmiştir. Bunlar; fırsatlar sağlamak, tarafsızlık sağlamak, insanların bir araya gelmesini sağlamak, deneyimlerini paylaşmak, fikir yaratmak, motivasyon toplamak vb. faaliyetlerdir. Ancak pek çok yerel toplulukta,

özellikle de savaş suçlarının işlendiği daha küçük yerel topluluklarda, hükümetlerin bunu yapmadığını ifade eden Zagorac, hükümetlerin belki de bazı hükümet üyelerinin bu suçları işleyenler olduğu yerlerde elbette geçmişle yüzleşmek için çalışan kuruluşlardan memnun olmayacaklarını belirtmiştir.

Avdagić, sivil toplumun etkinliğinin, koşullar göz önünde bulundurulduğunda, aslında belirli alanlarda az sayıda ilerleme sağlamak için çok fazla çaba sarf edilen ve çok fazla şey yapılan (AB, BM, NATO / AB ülkelerinin Büyükelçilikleri gibi yabancı kuruluşların desteği de dahil olmak üzere) alanlardan birisi olduğunu ifade etmiştir. Sivil toplum örgütleri tarafından savunulan ve üzerinde çalışılan reformların başarılı bir şekilde (en azından yasal olarak) uygulandığı bazı örnekler[52] olduğu gibi, sivil toplum örgütleri tarafından desteklenen veya sivil toplum örgütleri tarafından yönetilen yerel toplulukların, ilköğretim ve liselerin, kültür kurumlarının çok sayıda eyleminin de bulunduğunu belirtmiştir.

Bosna Hersek'te sivil toplumun etkinliğinin çalışma alanlarına ve yerel, bölgesel veya eyalet düzeyindeki kurumların desteğine bağlı olarak değiştiğini ifade eden Hamidicevic, genellikle sivil toplumun gündelik siyaset, etnik bölünme tarafından engellendiğini belirtmiştir.

Babić ise bu sorunun, WCM'nin çalışma, amaç, misyon ve vizyonunun kapsamına girmediğini belirterek yanıtsız bırakmıştır.

Moll, Bosna Hersek'teki sivil toplum kavramına farklı bir bakış açısı getirerek, sivil toplumun STK'ların ötesine geçtiğini vurgulamıştır. Moll'a göre gerçek bir sivil toplum, eleştirel bir yaklaşım sergileyen sivil düşünceli bireylerin aktif katılımını gerektirmektedir. Bu katılım, ortak değerleri savunurken milliyetçilik ve yolsuzluk gibi konulara karşı gösteriler düzenlemek veya bu gösterilere katılmak gibi çeşitli şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Moll, 2013'teki "Bebek Devrimi", Şubat/Mart 2014'teki

[52] Avdagić, eski Yüksek Temsilci Valentin Inzko'nun Ağustos 2022'de Bosna Hersek Ceza Kanunu'nda yaptığı değişikliklerin buna bir örnek olduğunu ifade etmiştir. Bu yasal değişiklikler Soykırım ve diğer savaş suçlarının inkârı için cezai sorumluluk öngörmektedir.

protestolar ve genel kurullar ve Saraybosna'daki Hastahana parkını kurtarma girişimi gibi yerel eylemler de dahil olmak üzere son 15 yılda bu çabaları örnekleyen belirli örneklere işaret etmiştir. Moll ayrıca, Bosna Hersek genelinde küçük hidroelektrik projelerini protesto eden daha geniş çaplı hareketleri vurgulayarak, geleneksel STK'ların kapsamının ötesinde sivil toplum katılımının çeşitli ve çok yönlü doğasını göstermiştir.

Çalışmalarınızın başarısı hakkında ne düşünüyorsunuz? Bu başarılar ölçülebilir mi? sorusuna yanıt olarak Zagorac, toplumda olumlu değişim yaratma çabalarının etkisi konusunda iyimser olduğunu ifade ederek beklentileri yönetmenin önemini vurgulamıştır. Zagorac'a göre Bosna Hersek'te sivil toplum tarafından sürdürülebilir barışın inşası yönünde önemli adımlar atılmıştır. Zagorac, sivil toplum tarafından üstlenilen ve geçmişe ilişkin tartışmaları kolaylaştırmaktan barışın inşasını desteklemeye, insan hakları bilincini geliştirmeye ve olumlu değişimler için bireyler arasında işbirliğini teşvik etmeye kadar uzanan çeşitli girişimlerin altını çizmiştir. Zagorac, ülkenin savaş dönemi tarihinin çeşitli yönlerini ele alan kurumların oluşumuna atıfta bulunmuş ve özellikle "White Armband Day[53]" kutlamalarının yıllar içinde önemli ölçüde arttığı Prijedor'da gelişen anma uygulamalarına işaret etmiştir. Prijedor'da savaş sırasında öldürülen çocuklar için bir anıt inşa edilmesine yönelik tartışmaların başlatılması konusunda kaydedilen ilerlemenin altını çizmiştir. Zagorac, ilerlemenin kademeli olabileceğini kabul etmekle birlikte, bu örneklerin olumlu değişim için süregelen potansiyeli gösterdiğini vurgulamıştır. Zagorac sözlerini, küçük adımların bile önemli bir etkisi olabileceği ve toplumsal dönüşüme katkıda bulunmaları için başkalarına ilham verebileceği için her girişime odaklanmanın önemini ifade ederek tamamlamıştır.

Avdagić, karar ve stratejilerden mevzuat değişikliklerine, davranış ve tutumlarda ölçülebilen değişimlere kadar uzanan çabalarından elde ettikleri somut sonuçların altını

[53] Prijedor'da White Armband Day, Bosna Savaşı (1992-1995) sırasında etnik temizlik kurbanlarını anmak için 31 Mayıs'ta kutlanan yıllık bir etkinliktir. Prijedor, Bosna Hersek'in kuzeybatısında yer alan ve çatışma sırasında önemli şiddet olaylarına ve insan hakları ihlallerine tanıklık etmiş bir kasabadır. 1992 yılında, etnik temizlik kampanyasının bir parçası olarak, Prijedor'daki Sırp yetkililer, Sırp olmayan sakinlerin kendilerini tanıtmak için beyaz kolluk takmaları için bir emir yayınladı. Bu, onları zulüm, sınır dışı etme ve diğer şiddet biçimlerinin hedefi olarak işaretledi.

çizmiştir. Birçok durumda bu yaklaşım, özellikle farklı etnik kökenlerden gelen gençlerin bakış açılarını değiştirmeyi amaçlayan uzun vadeli çabalarda, sürekli ve kişiden kişiye bir etkileşimi içermektedir. Avdagić'in ölçülebilir sonuçlara yaptığı vurgu, faaliyetlerinin pratik etkisinin altını çizmekte ve hem mevzuatta hem de toplumsal tutumlarda somut ve olumlu değişiklikler yaratma kararlılığına işaret etmektedir.

Hamidicevic, çalışmalarının hem kısa hem de uzun vadeli etkilerinin olduğunu ifade etmiştir. Kuruluşun çabalarının, gençlerin eğitim alması, öğrenmesi, farklı yerleri ziyaret etmesi açısında ölçülebilir kısa vadeli etkiler yarattığını ifade eden Hamidicevic, uzun vadeli etkilerin, siyasetçi, şef, şirket lideri, yönetici ve diğer çeşitli rollere dönüşen eski bursiyerlerin başarılarının gözlemlenmesiyle ortaya çıktığına vurgu yapmıştır. Kurumun savunduğu değerleri benimseyenlerin ve burslar için önemli bağışlar sağlayan veya maaşlarından düzenli olarak katkıda bulunan eski bursiyerlerin olduğunu ifade etmiştir. Hamidicevic'e göre bunlar, kuruluşun çalışmalarının bireyler üzerinde bir etkisinin olduğunun kanıtıdır.

Omanović, çabalarının başarısını Bosna genelinde çeşitli kapasitelerde aktif olarak çalışan binlerce gence işaret ederek ölçtüklerini ifade etmiştir. Bu, onlar için somut bir başarı ölçütü olarak hizmet etmektedir. Omanovic ayrıca, başlangıçta programlarına katılan bireylerin barış için çalışmaya devam etmeyi seçmeleri üzerindeki olumlu etkinin de altını çizmiştir.

Öte yandan Omanović, bireyler üzerindeki etkilerini, durumları kavrayışlarındaki değişiklikleri ve hayata ve kendilerinden farklı olanlara karşı tutumlarındaki değişimleri gözlemlediklerini ifade etmiştir. Programlarını değerlendirmek için program öncesi ve sonrası anketler, yazılı değerlendirmeler, grup sözlü değerlendirmeleri, bireysel sözlü değerlendirmeler ve odak grup tartışmaları gibi çeşitli yöntemler kullandıklarını belirtmiştir. Bu farklı yaklaşımlar, programlarının etkinliğini kapsamlı bir şekilde değerlendirmelerine yardımcı olmaktadır.

Babić, etkinin somut göstergeleri olarak küresel genişlemelerine, uluslararası tanınırlıklarına ve koleksiyonlarının sürekli büyümesine işaret etmiştir. Çalışmalarının

her yönünün ölçülebilir olmadığını kabul etmekle birlikte, izlenimlerini ve erişimlerini değerlendirirken çevrimiçi ve yüz yüze geri bildirimlerin yanı sıra sergi katılımı gibi faktörleri de göz önünde bulundurduklarını ifade eden Babić, bununla birlikte, WCM'deki eğitim faaliyetlerinin özellikle ölçülebilir olarak öne çıktığını belirtmiştir. Eğitimciler, çocukların tutum ve davranışlarındaki, özellikle de empati kurma ile ilgili olanlardaki değişiklikleri izlemek için değerlendirme formları kullanmaktadırlar. Bu formlardan elde edilen öz bildirim sonuçları, çocukların WCM'nin barış inşası atölyelerine katıldıktan sonra olumlu davranışlar ve bakış açıları sergilediklerini göstermekte ve eğitim girişimlerinin somut etkisini vurgulamaktadır.

Bosna Hersek'teki birçok kuruluşun bu ağa dahil olduğunu ifade eden Moll, ağa dahil olanların kendisine Memory Lab'e katılımlarının yeni fikirler edinmelerini, yeni bağlantılar ve işbirlikleri kurmalarını ve ortak faaliyetler ve projeler geliştirmelerini sağladığını ifade ettiklerini de belirtmiştir. Memory Lab'in kuruluşundan bu yana geçen on yıl içinde, Memory Lab aracılığıyla bir araya gelen ortaklar (özellikle Bosna Hersek, Sırbistan, Hırvatistan, Kosova, Arnavutluk, Fransa, Almanya, İspanya ve Belçika'dan) tarafından 80'den fazla ortak faaliyet ve proje oluşturulduğunu ve hayata geçirildiğini belirten Moll'a göre bu çalışmaların somut etkisini ölçmek zordur ve bu projeler toplumun tamamını değiştirmemektedir. Ancak, bu ortak çabaların topluluklarında bölünmelere karşı köprüler kurmaya çalışanları güçlendirmesini umduklarını ifade etmiştir.

Aynı soruya yanıt olarak PCRC ekibi, projelerinin başarılarına odaklanmış birkaç çalışmayı örnek göstermiştir. Bu çalışmalardan biri, Tiffany Fairey ve Rachel Kerr'in "What Works? Creative Approaches to Transitional Justice in Bosnia and Herzegovina[54]" başlıklı makalesidir. Makale kapsamında Fairey ve Kerr, PCRC'nin "Balkans Diskurs Youth Correspondent Programme" isimli projesine ilişkin gerçekleştirdikleri anketin çıktılarına yer vermişlerdir. Fairey ve Kerr'in elde ettiği sonuçlara göre; eğitime katılan 17 katılımcıdan 11'i atölye çalışmalarından sonra da

[54] Tiffany Fairey ve Rachel Kerr, "What Works? Creative Approaches to Transitional Justice in Bosnia and Herzegovina", International Journal of Transitional Justice, Volume 14, Issue 1, March 2020, Pages 142–164.

projede aktif olarak yer almış, Balkan Diskurs ve diğer yayınlar için makale ve görseller üretmiştir. Geriye kalan altı kişiden biri eğitimi yarıda bırakmış, diğer beşi ise proje ağıyla iletişim halinde kalmıştır, ancak eğitimden sonra projeye aktif olarak katılmamıştır. Katılımcıların proje deneyimine ilişkin geri bildirimleri büyük ölçüde olumlu olmuş, çoğunluk projenin beklentilerini karşılamakla kalmayıp aştığını belirtmiştir. Fairey ve Kerr'e göre; projenin başarısı, üretilen hikayelerin, diğer yaratıcı çıktıların (fotoğraf sergileri, yayınlar, işbirliğine dayalı dijital medya projelerine katılım) ve fırsatların sayısı ile makalelerinin ve fotoğraflarının ulaştığı erişim ve izleyici kitlesi ile ortaya konmuştur. Öte yandan Fairey ve Kerr, proje kapsamında gerçekleştirilen girişimlerin, katılımcılar arasında uzlaşmaya yönelik mevcut yüksek düzeydeki güveni ve olumlu tutumları artırdığını belirtmiştir. Bu faaliyetler aynı zamanda etnik gruplararası işbirliğini teşvik etme konusundaki inançlarının güçlendirilmesinde de önemli bir rol oynamıştır.

Çalışmalarının başarısı hakkındaki düşüncelerini Ćulibrk, şu sözlerle ifade etmiştir: "Sosyal konularla ilgilendiğimiz için gerçek sonuçları ölçmek çok zor, çünkü hedeflerimizi genellikle farkındalığı değiştirmek, kapasite oluşturmak, kapsayıcılığı teşvik etmek ve belirli marjinal grupların insan haklarını korumak olarak belirliyoruz, bu nedenle sonuçlarımızı genellikle kullanıcılarımızın aktif katılımı ve çeşitli girişimlere dahil olma istekliliği, olumlu sosyal değişimler için çalışması ve böylece bu toplumun gelişimine katkıda bulunması yoluyla ölçüyoruz."

Bosna Hersek'te daha etkin bir sivil toplum için neler yapılabilir? sorusuna yanıt olarak Hamidicevic, sivil toplum kuruluşlarının şu anda etkili olduğunu düşündüğünü ifade etmiştir. Ancak, özellikle daha fazla bağımsızlık ve mali sürdürülebilirlik sağlayacak tedbirlerle etkinliklerinin artırılabileceğini öne sürmüştür. Hamidicevic, mali desteği güçlendirmenin bir yolu olarak bağışları teşvik eden vergi reformlarının uygulanmasını önermiştir. Kuruluşların çeşitli konularda hükümeti eleştirmedeki doğal rolünü kabul etmekle birlikte, STK'ların bakış açılarını ve katkılarını aktif bir şekilde dinlemek için politikacılar arasında daha fazla açıklığın teşvik edilmesinin önemini vurgulamıştır.

Hamidicevic, bu karşılıklı etkileşimi teşvik ederek, sivil toplumun resmi iktidar pozisyonlarına talip olmadan siyasi gündemi etkileme potansiyelinin altını çizmiştir.

Zagorac, Bosna Hersek'te daha etkin bir sivil toplum için gönüllülük kültürünün güçlendirilmesinin yanı sıra, bireylerin bakış açılarını genişletmenin de elzem olduğunu ifade etmiştir. Sivil toplum geniş bir yelpazedeki sorunları ele alma potansiyeline sahip olduğundan, insanları günlük sorunlarının ötesini görmeye teşvik etmek önemlidir. Zagorac, sivil toplum ve kurumlar arasındaki işbirliğinin önemini vurgulayarak, her ikisinin de birbirlerinin güçlü yönlerinden faydalanmasına olanak tanıyan karşılıklı bir anlayışı savunmaktadır. Sivil toplumun benzersiz kapasitelerinin, özellikle de sahadaki deneyimlerinin ve yerel toplum ihtiyaçları hakkındaki bilgilerinin altını çizen Zagorac, işbirliğinin sunduğu farklı perspektifler ve fırsatlar hakkında farkındalık yaratmanın çok önemli olduğunu vurgulamıştır.

Moll, Bosna Hersek'te sivil toplumun etkinliğini arttırmak için Avrupa Birliği'nin yaklaşımında bir değişikliğe gitmesi ve Bosna Hersek'teki milliyetçi politikacılarla daha az ilişki kurulması ve ülkedeki demokratik ve milliyetçi olmayan sivil toplum güçleriyle daha odaklı bir diyalog kurulması gerektiğini ifade etmiştir.

Babić ise bu sorunun, WCM'nin çalışma, amaç, misyon ve vizyonunun kapsamına girmediğini belirterek yanıtsız bırakmıştır.

Aynı soruya yanıt olarak Ćulibrk, belirli konularda daha fazla inisiyatife ve ortak çalışmaya ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir. Ćulibrk'e göre, son on yılda, politikacılar yüksek sesli söylemleriyle vatandaşlarda sivil topluma karşı büyük bir güvensizlik yaratmıştır. Böylece çalışmaları çoğu zaman fark edilmemekte ve vatandaşların gözünde değersizleştirilmektedir. Öte yandan, sivil toplumun içinde belirli konularda birlikte çalışmak için yeterli dayanışma ve isteklilik bulunmadığını da belirten Ćulibrk, genellikle özel olarak tanımlanmış proje konularına odaklanılmakta olduğunu ifade etmiştir. Sivil sektör içerisinde yeterli iletişim eksikliğinin, bazı durumlarda birkaç kuruluşun belirli bir alanda, asgari ortak talepleri uyumlaştırmadan tamamen farklı mesajlarla, aynı anda farkındalık yaratma kampanyaları oluşturması, aynı sorun üzerinde

çalıştıkları halde tamamen farklı mesajlar ve taleplerle ülkenin farklı bölgelerinde aynı sorun için protesto gösterileri düzenlemesine yol açtığını belirtmiştir. Ćulibrk, geçtiğimiz on yıl içerisinde, kuruluşların farklı bağışçılar tarafından finanse edilen aynı projeleri, eş zamanlı olarak tamamen aynı faaliyetlerle yürüttükleri örneklerin olduğunu dile getirmiştir.

Omanović ise, daha etkin bir sivil toplum için yapılması gerekeni şu şekilde ifade etmiştir: "daha fazla insanı harekete geçirmeli ve genel iyilik için daha fazla ve daha sıkı çalışmalarını sağlamalıyız."

SONUÇ

Bu tez çalışması, sivil toplum ve barış inşası arasında ilişkiyi Johan Galtung'un geliştirdiği şiddet ve barış kavramları üzerinden analiz etmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda, 1992-1995 yılları arasında yaşanan savaştan sonra bir geçiş dönemi adaleti ülkesi[55] haline gelen Bosna Hersek'te, o dönem için gerekli fakat günümüzde artık deli gömleği olarak nitelendirilen Dayton Barış Antlaşması'nın negatif barışı sağladığı söylenebilir. Fakat, ülke hala istikrarsızlaştırıcı politikalara, etno-milliyetçi iddialara ve etnik gruplar arası bölünmelere tanıklık etmektedir. Nitekim, 2009-2021 yılları arasında Bosna Hersek'te Yüksek Temsilci olarak görev yapan Valentin Inzko, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne verdiği son brifingde Bosna Hersek'in mevcut durumunu "Çatışma öncesinde var olan çok etnikli ve çeşitliliğe sahip toplum neredeyse yok oldu" şeklinde ifade etmiştir. Öte yandan Inzko, nefret söylemi ve soykırımın inkarının zor kazanılan demokratik kazanımları gölgeleme riski taşıdığı uyarısında bulunarak, Bosna Hersek'in siyasi liderlerin savaş zamanı hedeflerini takip ettiği, bölünmeler yarattığı ve milliyetçi gündemleri zorladığı fiilen dondurulmuş bir çatışma olmayan devam ettiğini belirtmiştir[56]. Bu durum negatif barışın ne kadar kırılgan olduğunun bir göstergesidir.

Pozitif barışın inşası, daha bütüncül ve kapsamlı bir süreci gerektirmektedir (Bercovitch ve Jackson, 2020). Bölgedeki liberal barış inşası yaklaşımlarının, yukarıdan aşağıya, dışarıdan dayatılan stratejilerin sürdürülebilir barışı teşvik etmekte yetersiz kaldığı görülmektedir. Yerel bağlamın karmaşıklığı, tarihsel mağduriyetler ve köklü toplumsal bölünmeler, bu tür müdahalelerin etkinliği önünde zorlu engeller oluşturmaktadır.

Bu noktada Lederach, daha kapsamlı bir barış inşa kavramsallaştırması yapmaktadır. Barış inşasını *"aşağıdan yukarıya ve uzun dönemli bir süreç olarak"* ifade eden

[55] "Geçiş dönemi adaleti ülkesi" terimi ile geçiş dönemi adaleti sürecinden geçen bir ülke kastedilmektedir. Geçiş dönemi adaleti, toplumların çatışma, baskı veya otoriter yönetim dönemlerinde meydana gelen büyük ölçekli insan hakları ihlallerinin, kitlesel zulümlerin ve diğer adaletsizlik biçimlerinin mirasını ele almak ve telafi etmek için üstlendikleri adli ve adli olmayan önlemler dizisini ifade eder. Geçiş dönemi adaletinin temel amacı, bir toplumun çatışma veya baskı durumundan daha istikrarlı, adil ve demokratik bir sisteme geçişini kolaylaştırmaktır.

[56] https://press.un.org/en/2021/sc14511.doc.htm

Lederach'ın geliştirdiği piramit modeli içerisinde sivil toplum kilit öneme sahiptir. Sivil toplumun barış inşasındaki yerini kavramak için Bosna Hersek sivil toplumunda; toplumlararası diyalogu teşvik eden, eşitlikçi ve kapsayıcı faaliyetlere dair verilen bu örneklerden hareketle, barış inşasının çok aşamalı ve dinamik bir süreç olduğu sonucuna varılmıştır. Nitekim her köklü çatışmadan olduğu gibi Bosna Hersek özelinde de tarihsel kökleri bulunan bu çatışmanın çözümünün kolay ve kısa vadeli bir çözümü bulunmamaktadır. Bilakis uzun vadeli bir toplumsal dönüşüm fikrine ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Bu noktada Bosna Hersek sivil toplumunun sürecin barışa evrilmesini zorlaştıran engellerle karşı karşıya olduğunu da belirtmek önemli olacaktır. Yapılan mülakatlar neticesinde elde edilen verilere göre, Bosna Hersek'te sivil toplumun barış inşasında karşılaştığı en temel zorluğun finansman eksikliği olduğu sonucunda varılmıştır. Akabinde hukukun üstünlüğünün olmaması, yaygın yolsuzluk, nepotism, genç nüfusun göçü, etnik kutuplaşma gibi sorunlar da zorluklar arasında yer almaktadır.

Öte yandan bu çalışma, liberal barış inşası paradigmasının yeniden değerlendirilmesini savunmakta ve bir alternatif olarak hibrit barış yaklaşımını önermektedir. Hibrit barış, yerelin ve çatışma sonrası sosyo-psikolojik rehabilitasyonun önemine vurgu yapmaktadır. Bu yönüyle hibrit barışın pozitif barışı daha olası hale getireceği öngörülmektedir. Buradan hareketle bu tez, yerel sivil toplum kuruluşlarının pozitif barışı teşvik etmede kilit aktörler olma potansiyelini vurgulamaktadır. Bu kuruluşların, sosyal uyumu teşvik etmedeki rollerini vurgulayarak etnik ve toplumsal bölünmeler arasında köprü kurabilecekleri, birlik ve ortak kimlik duygusunu teşvik edebilecekleri düşünülmektedir. Çalışma kapsamında ele alınan girişimlerin çalışmalarının, çatışma öncesi Bosna Hersek'te barış içerisinde bir arada yaşayan bu toplulukların, bir arada yaşamı yeniden kurmayı öğrenmelerine yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Bu yolla toplumda çatışmaya neden olabilecek unsurların varlığının en aza indirilerek, Galtung'un pozitif barışına doğru ilerleme sağlanabileceği sonucunda varılmıştır. Dışarıdan yönlendirilen modellerin aksine, tabandan gelen bu sivil toplum girişimleri, hizmet ettikleri toplulukların incelikli dinamiklerini anlayarak yerel bağlama

derinlemesine kök salma avantajına sahiptirler. Yerel sivil toplumu aktif olarak dahil eden daha kapsayıcı ve katılımcı bir barış inşası yaklaşımının, altta yatan sosyal kırılmaları ele alma ve kalıcı istikrara katkıda bulunma potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. Sivil toplum kuruluşları, sosyal uyum işlevlerinden yararlanarak diyalog, uzlaşma ve işbirliği için alanlar yaratabilir ve toplum üyeleri arasında barış için ortak sorumluluk duygusunu teşvik edebilmektedirler. Ancak, sınırlı kaynaklar, siyasi baskılar ve tarihsel travmalar gibi yerel sivil toplumun karşı karşıya olduğu zorlukları kabul etmenin önemli olduğu düşünülmektedir. Uluslararası toplumun, sürekli finansman, kapasite geliştirme girişimleri ve samimi işbirliği yoluyla bu kuruluşları güçlendirmenin ve desteklemenin önemini kabul etmesi gerektiği söylenebilir.

Bosna Hersek sivil toplumunun, çatışmaların sonra ermesinden bu yana barışın inşası konusunda önemli ilerlemeler kaydettiği görülmüştür. Savaş sırasında sivil toplum kuruluşları insani yardım sağlamada, insan hakları ihlallerini belgelemede ve barış müzakerelerini savunmada etkili olurken, Dayton Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, topluluklar arası diyalog, gençlerin eğitimi ve istihdamı, savunuculuk ve hizmet sunumu gibi alanlarda çalışmaya devam etmiştir.

Avrupa'nın barut fıçısı olarak nitelendirilen Bosna Hersek, çatışmaların yeniden ortaya çıkma riskiyle karşı karşıya olması nedeniyle, barış inşasının önemli olduğu bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Barışın, Bosna Hersek'in geçmişin yaralarını sarmasına, farklı gruplar arasında uzlaşmayı teşvik etmesine, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlamasına imkan tanıyacağı düşünülmektedir. Barış aynı zamanda ülkenin iç savaşa geri dönmesini de engelleyebilecek potansiyele sahip olarak görülmektedir. Ayrıca, barışın inşasının ülkenin demokratikleşme sürecine de katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Barışın inşasının ülkede istikrar ve güvenliğin sağlanması, demokratikleşme adımlarının atılabilmesi adına gerekli ortamı yaratacağı söylenebilir. Bu noktada sivil toplum aktörlerinin yürüttükleri çeşitli faaliyetler aracılığıyla pozitif barışın inşasını kolaylaştırabilecekleri düşünülmektedir. Sivil toplum çalışmaları yoluyla etnik gruplar arası diyalog ve uzlaşma mekanlarının yaratılması, temel hak ve

özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesi adına adımlar atılması, ülkede demokratik bir toplumun inşasına imkan sağlayacak bir unsur olarak görülmektedir.

Yukarıda ifade edildiği üzere, Bosna Hersek'te yaygın bir inkar kültürü hakimdir. Savaş sırasında yaşanan olaylara ilişkin, hala tam anlamıyla bir yüzleşme tamamlanmış değildir. Barışın inşasının, işlenen suçların soruşturulması ve faiilerin cezalandırılması için gerekli ortamın yaratılmasını sağlayacağı düşünülmektedir.

Günümüzde Sırbistan ve Hırvatistan'da yükselen otoriter milliyetçilik, Balkanların ötesinde, Avrupa ülkelerini de etkileyecek bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Coğrafi konumu itibariyle Bosna Hersek, Balkan coğrafyasının merkezinde, Avrupa'nın Doğuya açılan kapısı niteliğindedir ve önemli bir geçiş noktasıdır. Bu nedenle Bosna Hersek'te barış inşa sürecinin, ülkenin istikrarı ve güvenliğinin yanı sıra, Güneydoğu Avrupa'da barışın korunması ve çatışmaların yayılmasının önlenmesi açısından hayati öneme sahip olduğu düşünülmektedir. Tarih boyunca çatışmalara sahne olan Balkan coğrafyası, Avrupa'nın demokratik değerlerinin yayılma alanlarından birisidir. Genelde Batı Balkanlar'ın özelde ise Bosna Hersek'in AB'ye entegrasyonu, bölgede ekonomik kalkınmayı, siyasi istikrarı ve demokratik kurumların sağlamlaştırılmasını teşvik etmenin bir yolu olarak görülmektedir. Bosna Hersek'in AB'ye katılım yolunda kaydettiği ilerleme, AB'nin Balkanlar'daki genişleme politikasının kilit bir unsurudur.

Bosna Hersek'in AB'ye katılması, uluslararası toplumun istikrarlı ve müreffeh bir üyesi olma hedeflerini gerçekleştirmesi de yine barışın tesisi ile ilişkilidir. Bu bölgede barışın sağlanmasının, Avrupa'nın istikrarı ve güvenliği için önemli bir kazanım olacağı düşünülmektedir. Mevcut koşulların değişmesi, ülkede liberal demokrasiye geçişin tamamlanmasının ötesinde, pozitif barışa yönelik adımların atılmasıyla da yakından ilişkilidir. Doğal kaynaklar bakımından zengin olan Bosna Hersek'in Avrupa pazarına entegrasyonu bölgenin ekonomik kalkınması için önemli görülmektedir. Ülke, mallar ve enerji kaynakları için bir geçiş güzergâhı olarak hizmet vermekte ve bu da onu Avrupa'nın ekonomik çıkarları için önemli bir konuma getirmektedir. Bosna Hersek'in

istikrarı ve ilerlemesi, Avrupa kıtasının daha geniş çaplı istikrarı ve refahıyla yakından bağlantılıdır.

Batı Balkanlar[57], günümüzde çatışmalarla anılmaya devam eden bir bölgedir. Çok dinli, çok etnikli ve çok kültürlü yapısı nedeniyle Balkanlar'da savaş potansiyelini daima korumaktadır. Son yıllarda yaşanan Kosova-Sırbistan geriliminin burada önemli bir payı olduğunu söyleyebiliriz. Bosna Hersek'te pozitif bir barışın, hem bölgenin istikrarı açısından hem de bölge ülkelerine örnek olması açısından büyük öneme sahip olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, demokratik bir Bosna Hersek devleti, hem bölge ülkeleri hem de diğer ülkelerle verimli işbirlikleri kurabilecektir. Bosna Hersek'teki istikrarsızlık potansiyel olarak Sırbistan, Hırvatistan ve Karadağ gibi komşu ülkeleri de içeren daha geniş bölgesel istikrarsızlığa katkıda bulunabilir. Bu nedenle, Bosna Hersek'in Avrupa Birliği ve NATO'ya katılımı, bölgede barışın, güvenliğin ve işbirliğinin gelişmesine katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Barış inşası bir sonuçtan öte bir süreci ifade etmektedir. Bu süreçte yapılan tüm çalışmalarda amaç, çatışmaları sonlandırmanın ötesinde sürdürülebilir bir barışı sağlamaktır. Bu barış; adalet, demokrasi, insan hakları ve ekonomik kalkınmanın varlığı ile mümkündür. Liberal barış inşası çerçevesinde yürütülen çalışmalar, yerel dinamiklerin ve ihtiyaçların gözardı edilmesine neden olmaktadır. Bu nedenle tüm bu amaçları gerçekleştirmek aktif ve etkin bir sivil topluma, ona destek olacak güçlü bir sivil toplum geleneğine ihtiyacı beraberinde getirmektedir. Barışı inşa etmek, nefret ve şiddeti önlemek için çalışmak tüm yerel aktörlerin, hükümetlerin ve uluslararası toplumun bitmeyen çabası ve sorumluluğu olarak görülmektedir.

Ancak Bosna Hersek'te barışın sağlanması da sürdürülmesi de kolay değildir. Ülke, karmaşık ve işlevsiz bir siyasi sistem, yükselen etnik gerilimler, milliyetçi duygular, anayasal ve kültürel anlaşmazlıklar ve dış etkiler gibi pek çok zorlukla karşı karşıyadır.

[57] "Batı Balkanlar" terimi genellikle 1990'ların başında Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin dağılmasıyla ortaya çıkan ülkelerle ilişkilendirilir. Bu ülkeler; Bosna Hersek, Hırvatistan, Kosova, Karadağ, Slovenya, Sırbistan, Makedonya'dır.

Ülkede istikrar, savaşın hemen ardından uluslararası toplumun varlığı ile bağlantılıydı ancak ilerleyen yıllarda uluslararası toplum kademeli olarak gücünü azaltma yolunu tercih etmiştir. Buradan hareketle bu çalışma, sivil toplumun, barış inşasına yönelik çalışmalarıyla bu zorlukların üstesinden gelmeye ve ülkede kalıcı, sürdürülebilir bir barışı inşa etmeye katkıda bulunabileceğini göstermeyi amaçlamaktadır.

Uluslararası sistemde, son yaşanan olaylar da göstermiştir ki, Birleşmiş Milletler küresel güvenliğin ve barışın sağlanmasında sorunlu bir yapı haline gelmiştir. Daimi beş üyenin veto hakkının bulunması demokratik bir yapıya sahip olmadığı ve büyük devletlerin çıkarlarına hizmet ettiği yönündeki eleştirileri haklı çıkarmaktadır. Bu nedenle Birleşmiş Milletler'in yeniden yapılandırılması gerektiği yönünde eleştiriler mevcuttur. Uluslararası barış ve güvenliği sağlama, insan haklarını koruma ve kalkınmayı destekleme gibi birçok hedefe sahip olan BM, bu hedeflere ulaşmada genellikle başarısız olmuştur. Örneğin, Bosna Hersek'te, Ruanda'da yaşanan çatışmaların önlenmesinde, Suriye ve İsrail'de yaşanan çatışmaların sonlandırılmasında etkili olamamıştır. Bu nedenle örgütün, etkinliği ve işlevselliği sorgulanmaktadır.

Soğuk Savaş'ın ardından bölgede hala taşların tam anlamıyla yerine oturmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Etnik kimlik temeli sorunlar devam etmekte ve çatışma riskini artırmaktadır. Bu nedenle sivil toplumun barış inşasına yönelik çabaları, savaşın yarattığı yıkımın görünüp barışın ne kadar da korunması gereken bir kavram olduğunu anlatması açısından önemli görülmektedir.

KAYNAKÇA

Akçay, E. Y. (2017). AB Entegrasyon Sürecinde Potansiyel Aday Olarak Bosna-Hersek. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Cilt 2, Say:1, 50-64.

Alashqar, Y. (2022). Civil Society and Peacebuilding: Critical Review. Richmond, O. ve Visoka G. (Ed.) The Palgrave Encyclopedia of Peace and Conflict Studies içinde (127-136). Palgrave Macmillan.

Anam, S. (2018). Peacebuilding: The Shift Towards a Hybrid Peace Approach. Global & Strategis, 9(1), 37-48.

Anderson D. (1995). The Collapse of Yugoslavia: Background and Summary. Research Paper No:14.

Ashford, N. (2012). Özgür Toplumun İlkeleri. Ankara: Liberte Yayınları

Ateş, D. (2014). Uluslararası Politika: Dünyayı Anlamak ve Anlatmak (2. baskı). Bursa: Dora Yayıncılık.

Babuna, A. (2008). Tarih Boyunca Boşnaklar: Kimlik ve Soykırım. Uluslararası Suçlar: Bosna Hersek Örneği: Sempozyum Bildirileri içinde (15-25). Ankara: ASAM.

Bağcı, H. (1992). Bosna-Hersek "Soğuk Savaş Sonrası Anlaşmazlıklara Giriş". Tarih Araştırmaları Dergisi, 16 (27), 257-279.

Batı, G. F. ve Tunbul, N. (2020). Balkanlarda Yugoslavya'nın Dağılması ve Dayton Barış Antlaşması. UPA Strategic Affairs 1, 73-84.

Belloni, R. ve Hemmer, B. (2010). Bosnia-Herzegovina: Civil Society in a Semi Protectorate. T. Paffenholz, (Ed.), Civil Society and Peacebuilding içinde (129-152). Lynne Rienner Publishers.

Belloni, R. (2001). Civil Society and Peacebuilding in Bosnia and Herzegovina. Journal of Peace Research, Vol. 38, No. 2, 163-180.

Belloni, R. (2020). The Rise and Fall of Peacebuilding in the Balkans. Palgrave Macmillan.

Bercovich, J. ve Jackson, R. (2020). Yirmi Birinci Yüzyılda Çatışma Çözümü: İlkeler, Yöntemler ve Yaklaşımlar. (H. Özler, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.

Bilener, T. Ve Büyükakıncı, E. (2018). John Paul Lederach. E. Büyükakıncı, (Ed.), Barış Çalışmaları içinde (506-531). Ankara: Adres Yayınları.

Bora, T. (2018). Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası: Bosna-Hersek (2. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bräuchler, B. (2021). Peacebuilding and Resistance: Inequality, Empowerment, Refusal. J. Kustermans, T. Sauer, ve B. Segaert. (Ed.). A Requiem for Peacebuilding içinde (181-203). Palgrave Macmillan.

Ciğer, M. (2013). Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Operasyonları. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Clements K. P. ve Ikeda D. (2019). Toward A Century of Peace: A Dialogue on the Role of Civil Society in Peacebuilding. New York: Routledge.

Cortright, D. (2008). Peace: A History of Movements and Ideas. New York: Cambridge University Press.

Coşgun, M. (2017). Johan Galtung Ve Chantal Mouffe'da Adalet, Barış ve Uzlaşı Kavramları. Yayınlanmamış doktora tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çağlar, M. T. (2018). Tito Sonrası Dönemdeki Ekonomik Sorunların Yugoslavya'nın Parçalanmasına Etkileri. Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:7, Sayı:14, 80-98.

Çakmak, C. (2014). Bosna İç Savaşı: Avrupa'nın Kalbinde İnsani Trajedi. C. Çakmak, F. G. Çolak ve G. Güneysu, (Der.). 20. Yüzyılda Soykırım ve Etnik Temizlik içinde (65-94). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Çayır, K. (2010). Eğitim, Çatışma ve Toplumsal Barış: Türkiye'den ve Dünyadan Örnekler. İstanbul: Tarih Vakfı.

Dalar, M. (2008). Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek'in Geleceği . Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 16 (1) , 91-123.

Demir, İ. (2017). Çatışma ve Çatışmaya Yaklaşım Yöntemlerinin Teorik Çerçevesi. Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, 5(1), 1-53.

Demirtaş-Coşkun, B. (2008). Geçmişten Günümüze Almanya'nın Balkanlar Politikasinin Analizi: Değişim mi, Süreklilik mi?. Avrasya Dosyası, Cilt 14, Sayı 1, 331-372.

Diehl, P. F. (2006). Paths to Peacebuilding: The Transformation of Peace Operations. Mason, D. T. ve Meernik, D. J. (Ed.). Conflict Prevention and Peacebuilding in Post-War Societies: Sustaining the Peace içinde (107-129). New York: Routledge

Diez, T., Bode, I. ve Costa, A. F. (2011). Peace and War. Key Concepts in International Relations içinde (154-159). Sage Publication.

Dronjić, V. (2007). Ilija Garašanin: The Draft. Balázs Trencsényi ve Michal Kopeček, (Ed.), Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe (1770–1945) Vol II içinde (238-243). Central European University Press.

Edjus, F. (2021). Revisiting The Local Turn in Peacebuilding. J. Kustermans, T. Sauer, ve B. Segaert. (Ed.). A Requiem for Peacebuilding içinde (41-59). Palgrave Macmillan.

Eminoğlu, A. ve Aydın, Y. (2021). Barış İnşasında Yeni Bir Yaklaşım Olarak Hibrit Barış: Bosna-Hersek Örneği. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(2), 495–512.

Erdoğan, M. (1998). Sivil Toplum: Bir Kavramın Anatomisi. Liberal Düşünce Dergisi, Sayı: 10-11, Bahar-Yaz, 5-21.

Erözden, O. (2017). Geçmişle Yüzleşme ve Ceza Adaleti: Yugoslavya Deneyimi. Ankara: Dost Kitabevi.

Evans, B. ve Bleiker, K. (2003). Peace Beyond The State? NGOs in Bosnia And Herzegovina. H. F. Carey ve O. P. Richmond, (Ed.), Mitigating Conflict: The Role of NGOs içinde (102-118). London: Frank Cass Publishers

Evans, G. ve & Newnham, J. (2007). Uluslararası İlişkiler Sözlüğü. (H. A. Utku, Çev.). İstanbul: Bilimevi Basın Yayın

Fagan, A. (2005). Civil Society in Bosnia Ten Years After Dayton. International Peacekeeping, 12:3, 406-419.

Fırat, A. A. (2022). 1995 Dayton Anlaşması Sonrası Bosna Hersek'teki Devlet İnşasında Avrupa Birliği'nin Rolü. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Forsyth, M., Kent, L., Dinnen, S., Wallis, J., ve Bose, S. (2017) Hybridity in Peacebuilding and Development: A Critical Approach, Third World Thematics: A TWQ Journal, 2:4, 407-421.

Gagnor Jr., V. P. (2002). International NGOs in Bosnia-Herzegovina: Attempting to Build Civil Society. The Power and Limits NGOs içinde (207-231). Columbia University Press.

Galtung, J. ve Fischer, D. (2013). Johan Galtung: Pioneer Of Peace Research. Heidelberg: Springer Berlin.

Galtung, J. (1969). "Violence, Peace and Peace Research". Journal Of Peace Research. Vol.6 No.3. 167-191.

Heywood, A. (2018). Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları. (Bakırcı, F. (Çev.). Ankara: BB101 Yayınları.

Howard, I. (2011). Building Civil Society in Bosnia and Herzegovina: Challenges and Mistakes. E. Sarajlic ve D. Matko (Ed.). State or Nation? The Challenges of Political Transition in Bosnia and Herzegovina içinde (93- 124). University of Sarajevo

Jelavich, B. (2019). Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl. İstanbul: Küre Yayınları.

Kakışım, C. (2017). Liberalizm Çağında Barış Çalışmaları ve Demokratik Barış Vizyonu: Teorik Bir İnceleme. Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 50, 27-44.

Karasu, M. A. (2008). Bir Kentin Ölümü: Kentkırım (Bosna Hersek Örneği). Çağdaş Yerel Yönetimler, 17(3), 51-64.

Keser, U. (2012). Manevi Miras Katliamı; Bosna Hersek'te Kentkırım. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 2012 -2, 274-298.

Keskin, M. H. ve Aydın, Ü. (2014). Bosna-Hersek. M. N. Arman ve Nazif Mandacı (Ed.), Çağdaş Balkan Siyaseti: Devletler, Halklar, Parçalanma ve Bütünleşme içinde (181-212). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Khilnani, S. (2001). The Development of Civil Society. S. Kaviraj ve S. Khinani, (Ed.), Civil Society: History and Possibilities içinde (11-32). Cambridge University Press.

Kodal, T. (2018). Bosna-Hersek'in Bağımsızlığını Kazanması Ve Türkiye (1990-1992). Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 34:2, sayı. 98, 411-444.

Koka, Ş. (2007). Sosyalist Yugoslavya Dönemi. B. A. Gökdağ ve O. Karatay, (Ed.), Balkanlar El Kitabı Cilt 2: Çağdaş Balkanlar içinde (23-32). Ankara: Karam Araştırma Ve Yayıncılık.

Kumar, K. (1993). Civil Society: An Inquiry into The Usefulness of a Historical Term, The British Journal of Sociology, vol.44, no.3, 375- 395.

Kustermans, J., Sauer, T., Segaert, B. (2021). Peacebuilding's Predicament: A Dark Mood Among the Experts. J. Kustermans, T. Sauer, ve B. Segaert. (Ed.). A Requiem for Peacebuilding içinde (3-16). Palgrave Macmillan.

Lederach, J. P. (1997). Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies. Washington, DC: United States Institute of Peace Press.

Lederach, J. P. (2014). The Little Book of Conflict Transformation. New York: Skyhorse Publishing.

Lederach, J.P. (2012). "The Origins and Evolution of Infrastructures for Peace: A Personal Reflection", Journal of Peacebuilding and Development, C. 7/3: 8-13

Mac Ginty, R. (2010). Hybrid Peace: The Interaction Between Top-Down and Bottom-Up Peace. Security Dialogue, 41(4), 391–412.

Mac Ginty, R. (2011). International Peacebuilding and Local Resistance: Hybrid Forms of Peace. Palgrave Macmillan.

Malcolm, N. (1994). Bosnia: A Short History. New York University Press.

Mason, D. T. ve Meernik, D. J. (Ed.). (2006). Conflict Prevention and Peacebuilding in Post-War Societies: Sustaining the Peace. New York: Routledge

Mouliou, M. (2021). War Childhood Museum. In O'Neill, M., Sandahl, J., Mouliou, M. (Eds.). Revisiting Museums of Influence. (221-224). New York: Routledge

Numanovic, A. (2011). Dayton Sonrası Bosna Hersek ve Avrupa-Atlantik Entegrasyonu. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Özerdem, A. (2013). Barış İnşası Kuram ve Uygulaması. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Paffenholz, T. ve Spurk, C. (2010). A Comprehensive Analytical Framework. T. Paffenholz, (Ed.), Civil Society and Peacebuilding içinde (65-76). Lynne Rienner Publishers.

Paffenholz, T. (2010). Civil Society and Peacebuilding. T. Paffenholz, (Ed.), Civil Society and Peacebuilding içinde (43-64). Lynne Rienner Publishers.

Paffenholz, T. (2010a). What Civil Society Can Contribute to Peacebuilding. T.Paffenholz, (Ed.), Civil Society and Peacebuilding içinde (381-404). Lynne Rienner Publishers.

Paul F. Diehl, P. (2006). Paths to Peacebuilding. T. D. Mason ve J. D. Meernik (Ed.), Conflict Prevention and Peacebuilding in Post-War Societies: Sustaining the Peace içinde (107-129). New York: Routledge

Pevehouse, J.C. W. ve Goldstein J. S. (2017). Peace Studies. International Relations (Eleventh Edition) içinde (89-92). Pearson.

Pietrzyk, D. I. (2001). Civil Society Conceptual History from Hobbes to Marx. Marie Curie Working Paper, No. 1, International Politics: 1 -49.

Pugh, M. C. (2021). Peacebuilding's Origins and History. J. Kustermans, T. Sauer, ve B. Segaert. (Ed.). A Requiem for Peacebuilding içinde (17-41). Palgrave Macmillan.

Richmond, O. P. (2010). A Genealogy of Peace and Conflict Theory. O. P. Richmond, (Ed.), Peacebuilding Critical Developments and Approaches içinde (14-38). Palgrave Macmillan.

Robinson-Conlon, V. (2019). Editorial. Balkan Perspectives. Issue:11. s.3

Romya Bilgin, K. (2018). Johan Galtung. E. Büyükakıncı, (Ed.), Barış Çalışmaları içinde (175-207). Ankara: Adres Yayınları.

Sander, O. (2014). Siyasi Tarih 1918-1994. Ankara: İmge Kitabevi.

Şeyşana, V. (2018). Yeni Kurumsalcılık Teorileri Bağlamında Liberal Barış İnşası ve Hakikat Komisyonları. Yayınlanmamış doktora tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sandıklı, A., ve Kaya, E. (2013). Barış Kavramına Teorik Yaklaşımlar ve Küresel Yönetişim. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:12, Sayı:23, 59-79.

Seligman, A. (1992). The Idea of Civil Society. New York: The Free Press.

Tanner, M. (2001). Croatia: A Nation Forged in War. Yale University Press.

Tartıcı, A. (2020). Avrupa Birliği Güvenlikleştirme Politikalarinin Etkileri: Bosna Hersek Örneği (2004-2018). Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ülger, K. İ. (2003). Yugoslavya Neden Parçalandı? Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Van de Haar, E., (2011). Hayekian Spontaneous Order and International Balance of Power. The Independent Review, v. 16, n. 1, 101-118.

Webel, C. ve Galtung, J. (Ed.). (2007). Handbook of Peace and Conflict Studies. New York: Routledge.

Warning, M. J., (2009). Transnational Public Governance: Networks, Law and Legitimacy. Palgrave Macmillan.

Yapıcı, M. İ. (2007). Bosna Hersek'te Gerçekleştirilen Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuktaki Yeri. Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi. 2 (8): 1-24.

Yener, D. (2015). Yugoslavya'da II. Dünya Savaşı'nda Ustaşa, Çetnik ve Partizan Mücadelesi. Yeni Türkiye, 70/2015, 5162-5173.

Yürür, P. (2007). Uluslararası Toplumun Bosna Hersek'i Yeniden Yapılandırma Süreci ve Modeli. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yılmaz, H. F. ve Şahin, A. (2018). Kentsel Yıkımın Bosna ve Filistin Örnekleri Üzerinden Kentkırım Kapsamında Değerlendirilmesi. Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, C:21, S:1, 92-106.

İNTERNET KAYNAKLARI

Boutros-Ghali, B. (1992). Agenda for Peace: Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peacekeeping.
https://digitallibrary.un.org/record/145749
(Erişim Tarihi: 30.11.2021)

Dizdaroğlu, C. (2019). "Barış İnşası", Güvenlik Yazıları Serisi, No.13. https://trguvenlikportali.com/wpcontent/uploads/2019/10/BarisInsasi_CihanDizdaroglu_v.2.pdf
(Erişim Tarihi: 24.11.2021)

Galtung, J. (2000). Conflict Transformation by Peaceful Means (The Transcend Method).
https://www.transcend.org/pctrcluj2004/TRANSCEND_manual.pdf
(Erişim Tarihi: 20.10.2022)

Halistoprak, B.T. (2019). "Barışı Destekleme Operasyonları", Güvenlik Yazıları Serisi, No.5. https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/10/BarisiDesteklemeOperasyonlari_ToygarHalistoprak_v.2.pdf
(Erişim Tarihi: 14.12.2023)

Oral, F. (2021). Bosna-Hersek'in NATO Üyelik Süreci.
https://www.ankasam.org/bosna-hersekin-nato-uyelik-sureci/#_edn5
(Erişim Tarihi: 5.11.2023)

Paffenholz, T. ve Spurk, C. (2006). Civil Society, Civic Engagement, and Peacebuilding. Social Development Papers: Conflict Prevention and Reconstruction. Paper No. 36
https://documents1.worldbank.org/curated/pt/822561468142505821/pdf/378130Peacebuilding0WP3601PUBLIC1.pdf
Erişim: 02.05.2021

Tanner, F. (2000). Conflict prevention and conflict resolution: limits of multilateralism.
https://international-review.icrc.org/sites/default/files/S1560775500184615a.pdf
(Erişim Tarihi: 15.04.2022)

MÜLAKAT YAPILAN KURUM VE KİŞİLER

Youth Initiative for Human Rights Bosnia and Herzegovina – Fuad Avdagić

Center for Peacebuilding – Vahidin Omanović

Education builds Bosnia and Herzegovina Jovan Divjak – Sanjin Hamidicevic

KVART – Branko Ćulibrk

Post Conflict Research Center – PCRC Ekibi

Memory Lab – Nicolas Moll

Network for Building Peace – Maida Zagorac

War Childhood Museum – Mia Babić